ODEM-HORISHEN'S DOYRES, ODER :

Nikolai Abramovich Dubrovin

•

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER

AMHERST, MASSACHUSETTS

413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG

WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust

Arie & Ida Crown Memorial

The Seymour Grubman Family

David and Barbara B. Hirschorn Foundation

Max Palevsky

Robert Price

Righteous Persons Foundation

Leif D. Rosenblatt

Sarah and Ben Torchinsky

Harry and Jeanette Weinberg Foundation

AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE

National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

ISBN: ISBN:0-657-14903-9
Barcode/EAN: 9780657149031

א. קאטיק'ס אויסגאבען.

וועקסטעס בוך

וויסענשאפטליכע פאלקס ביכער.

אדם־הראשונ'ס דורות

אדער

די פארהיסטארישע צייט פון מענשען.

פערפאסט דורך

קודריאַווסקי.

מיט ריסונקעס צום ענדע.

ווארשא. תרנ"ו.

דרוק האַלטער עט אייזענשטאַדט, נאַלעווקי 7.

ОДОШЪ-ОРИШЕЙНЪ ДЕЙРЕСЪ

т. е. *Первобытная жизнь человѣка.*

Сочиненіе Кудрявскаго.

Переводъ съ русскаго.

Изданіе А. Котика.

Тип. М. И. Гальтера и М. Айзенштадта, Налевки 7.

ВАРШАВА 1896.

צענטראלע יידישע ביבליאטעק
אין פרעסע ארכיוו

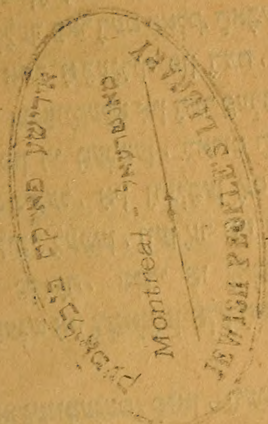
Дозволено Цензурою.
Варшава, 7 Августа 1896 года.

אַז מִיר הָאבֶּען אָנְגֶעפַאנְגֶען אַרוֹיסגֶעבֶּען אִין זַארְנָאן אַסֶערְיֶע פוּן וִויססֶענְשַׁאפְטְלִיכֶע בִּיכְלֶעךְ פַאר דֶעם פָאלְק, הָאבֶּען מִיר גֶעהַאט בְּדֵעָה גֶעבֶּען דֶעם לֶעזֶער אוֹיךְ אַ בֶּעגְרִיף פוּן דֶעם, וִוי אַזוֹי דֶעם מֶענְשֶׁענְס לֶעבֶּען הָאט זִיךְ עֶנְטְוִויקֶעלְט אִין דֶער פֶערְגַאנְגֶענֶער צַייט ד. ה. דִי גֶעשִׁיכְטֶע פוּן דִי מֶענְשֶׁען. דַארוּם הָאבֶּען מִיר צוּם עֶרְשְׁטֶען אָפְּגֶעדְרוּקְט אַ בִּיכֶעל, אִין וֶועלְכֶען עֶס אִיז גֶעוָוארֶען גֶעשִׁילְדֶערְט דָאס מֶענְשְׁלִיכֶע לֶעבֶּען, וֶוען עֶר אִיז גֶעשְׁטַאנֶען נָאר אוֹיף דֶער נִידְרִיגְסְטֶער מַדְרֵגָה, בִּכְדֵי אַז נָאכְדֶעם זָאלֶען מִיר שִׁילְדֶערן, וִוי אַזוֹי דֶער מֶענְשׁ אִיז גֶעגַאנְגֶען אַלְץ הֶעכֶער אוּנ הֶעכֶער אִין זַיין עֶנְטְוִויקְלוּנְג.

לוֹיט אוּנְזֶער פָארְגֶענוּמֶענֶעם פְּלַאן, וֶועט דָאס עֶרְשְׁטֶע בִּיכֶעל וֶועלְכֶער אִיז שׁוֹין אָפְּגֶעדְרוּקְט גֶעוָוארֶען אוּנְטֶער דֶעם נָאמֶען „וִוי הָאבֶּען מֶענְשֶׁען גֶעלֶעבְּט מִיט אֵיינִיגֶע טוֹיזֶענְד יָאהר צוּרִיק”, אוּנ דָאס יֶעצְטִיגֶע בִּיכֶעל „אָדָם הָרִאשׁוֹנְ'ס דוֹרוֹת” (פוּן וֶועלְכֶען דֶער צְוֵוייטֶער טְהֵייל וֶועט אִין גִיכֶען עֶרְשַׁיינֶען) אוּנ דָאס בִּיכֶעל „דִי פָארְהִיסְטָארִישֶׁע צַייט פוּן יוּדֶען” וֶועלְכֶעס מִיר מַאכֶען פַארְטִיג צוּם דְרוּקֶען, — גֶעבֶּען דֶעם לֶעזֶער אַ רִיכְטִיגֶען בֶּעגְרִיף פוּן דֶעם מֶענְשֶׁענְס עֶנְטְוִויקְלוּנְג אִין זַיינֶע עֶרְשְׁטֶע מַדְרֵגוֹת.

וֶועגֶען דִי וַוייטֶערִיגֶע מַדְרֵגוֹת פוּן דֶעם מֶענְשֶׁענְס עֶנְטְוִויקְלוּנְג וֶועלֶען מִיר רֶעדֶען אִין דִי אַנְדֶערֶע בִּיכְלֶעךְ, וֶועלְכֶע מִיר הָאבֶּען בְּדֵעָה אַרוֹיסְגֶעבֶּען אִין אוּנְזֶער פָאלְקְסְשְׁפְּרַאכֶע.

דער ארויסגעבער.

Abram and Faega Cohen
Lawrence Mass

איינליימונג.

דאס רוב מענשען וואס האבען וועניג געלעזען אונ געטראכט, מיינען, אז פון אייביג אן, פון ששת ימי בראשית, האט די וועלט געלעבט פונקט אזוי ווי זי לעבט יעצט. אמת דאס ווייסט שוין יעדער, אז ניט אלע מאל האבען מענשען געקענט אזוי ווי יעצט פליהען אין דער לופטען מיט לופט-באלאנען, לויפען שנעלל ווי א פייל אויף אייזענבאהנען, איבערגעבען די געדאנקען דורך טעלעגראפען אונ טעלעפאנען אונ בענוצען זיך מיט אלע איבריגע ערפינדונגען, מיט וועלכע עס ריהמט זיך דער ניינצעהנטע יאהרהונדערט. אבער ווער שטעלט זיך דאס פאר, אז עס איז געוועזען אמאל א צייט ווען די מענשען זיינען געגאנגען הויל-נאקעט, האבען געוואהנט אין האהלען אדער אויפ'ן פרייען פעלד אונ געלעבט ווי די ווילדע חיות? ווער האט א ריכטיגען בעגריף אויף וויפיעל עס איז איבערגעביטען געווארען דאס לעבען פון מענשען, צייט ער געפינט זיך אויף דער ערד ביז היינט, סיי דאס לעבען פון יעדען איינציגען מענשען בעזונדער אונ סיי דאס געזעללשאפטליכע לעבען? מען קען זאגען, אז פון די שוואר-גאנישע לעזער האט כמעט קיינער קיין בעגריף ניט וועגען דעם. אין אמת'ן אבער זיינען די מענשען ניט מיט-א-מאל געקומען צו דער מדרגה אויף וועלכע זיי שטעהען היינט; הונדערטער אונ טויזענדער יאהרען האבען געדויערט ביז דאס לעבען האט בעקומען אזא פארמע ווי מיר געפינען יעצט; גאנצע דורות, גאנצע געזעללשאפטען האבען אויף דעם געהארעוועט, די מענשהייט האט זיך גאנץ פאמעליך, טריט ביי טריט, ענטוויקעלט אונ איבערגעביטען, אזוי אז קיינער האט גאר ניט בעמערקט די פעראנדערונגען וואס זיינען פארגעקומען אין זיין צייט, אונ יעדער דור האט גערעכענט, אז ער לעבט פונקט וויא זיינע עלטערן האבען געלעבט.

איבערהויפט איז א טעות צו רעכענען, אז אלץ וואס מיר זעהען פאר זיך איז אזוי פון אייביג אונ מיר וועלען דאס אלץ לאזען אין דעם זעלבען צושטאנד ווי היינט, ווארום באמת שטעהט קיין

זאך נישט אויף איין ארט. ניט נאר דעם מענשענס לעבען און אלע געזעלשאפטליכע ארדנונגען בייטען זיך, נאר אלץ אהן א אויסנאה־מע אנדערט זיך כסדר. די געלעהרנטע האבען מיט אותות ומופתים בעוויזען, אז אפילו דיא ערד גופא בייט זיך אויך; זיי האבען דער־וויזען, אז לכתחילה איז די ערד געווען אין א צוברענטען צושטאנד, א שטיק צושמאלצענע מאססע, נאר מיט דער צייט האט זי זיך אפגעקיהלט און עס האבען זיך אויף איהר אנגעהויבען בעוויזען געוויקסע, חיות און מענשען *).

פון דער צייט וואס דער מענש געפינט זיך אויף דער ערד הייבט זיך אן זיין היסטאריע, וועלכע בעשטעהט – אזוי ווי אלסדינג – פון שטאנדיגע איבערבייטונגען. נאר די איבערבייטונגען זיינען אזוי לאנגזאם און אזוי פאמעליכ'ן געשעהען, אז קיינער האט זיי ניט געפיהלט און יעדען האט זיך געדאכט אז ער לעבט נאכ'ן אלטען שטייגער, פונקט ווי מיר פיהלען ניט דיא פאראנדערונגען וועלכע קומען־פאר אין אונזערע צייטען.

– אבער פון וואנען ווייסט איהר דאס, שרייבער? – וועט געוויס פרעגען יעדער איינפאכער לעזער – פון וואנען ווייסט איהר אז א מאל איז דער מענש געווען גאנץ ווילד, גלייך צו א בהמה, און נאר גאנץ לאנגזאם איז ער לייטישער געווארען און געקומען צו זיין היינטיגער מדרגה? איהר אליין זאגט דאך אז קיינער בעמערקט גאר נישט די שנויים וואס קומען פאר אין זיין צייט און יעדער גלויבט אז ער לעבט פונקט ווי זיינע עלטערן האבען געלעבט, טא פון וואנען ווייסט איהר גאר אז עס זיינען פארגעקומען אין דעם מענשענס לעבען אזאלכע אונגעהייערע שנויים?

מיינט ניט אז עס איז אנגעקומען לייכט איידער מען האט זיך דאס דערוואוסט, דאס אליין האט אויך לאנג געדויערט, און גאר

---

*) וועגען דער ערד, וויא אזוי זי איז ענטוויקעלט געווארען און האט בעקומען איהר היינטיגע פארמע, מאכען מיר פארטיג א בעזונדער ביכעל. וועלכעס וועט אין גיכען אפגעדרוקט ווערען.

א. ק.

ביסליכוויז זיינען מיר צו דעם געקומען, אט וועל איך אייך טאקי באלד ערצעהלען ווי אזוי דאס איז געשעהען.

ערשטענס געפינען זיך נאך עד היום שפורען פון די פארצייטיגע מענשען, עס זיינען אונז פארבליבען פון זיי פערשיעדענע אנדענקען, פון וועלכע מיר קענען וויססען וואס דאמאלס איז געשעהען און וואס פאר א לעבען זיי האבען דענסטמאל געפיהרט.

אין פיעל ערטער געפינט מען אין דער ערד מענשליכע ביינער, סקעלעטין, שארבענס און נעבען זיי געפינט מען פערשיעדענע געפעס, כלי בית און ציערונג, וועלכע האבען בעשיינפערליך געהערט צו די מענשען וואס האבען דאמאלס געלעבט. אויך אין אונזערע מקומות, אז מען גראבט אויף גאנץ אלטע קברים געפינט מען דארט פערשיעדענע בעלי־בתישקייט און כלי זיין (געוועהר), וועלכע מען פלעגט פארצייטענס בעגראבען צוזאממען מיט די בר־מינן׳ס. אט פון די נאכגעבליבענע זאכען „שטויסען מיר זיך אן" ווי אזוי מענשען האבען געלעבט אין די אלטע צייטען.

אויסער דעם געפינען מיר ביי די פארצייטיגע שרייבער גאנצע ערצעהלונגען ווי אזוי עס האבען געלעבט די אמאליגע פעלקער און פון דער זעלבער צייט וואס דער מענש האט זיך נאר אויסגעלערנט פארשרייבען זיינע געדאנקען, ווייסען מיר כמעט גאנץ גענוי די היסטאריע און דאס שטייגער לעבען פון יעדען פאלק ביז היינטיגען טאג.

נאר שרייבען איז דאך — ווי מיר וועלען ווייטער זעהען — א שפעטעריגע המצאה, זעהר פיעל צייטען און דורות זיינען דאך אריבער איידער דער מענש האט זיך אויסגעלערנט פארשרייבען זיינע געדאנקען, היינט פון וואנען ווייסען מיר דעם מענשענס היסטאריע פון דער צייט וואס דאס שרייבען איז נאך גאר אויף דער וועלט ניט געוועהן? נאטירליך, מען האט זיך געקענט מ שע ר זיין וועלכע פאראנדערונגען עס זיינען ביז דאמאלס פארגעקומען, אבער א זאלכע מיני טרעפעניששען, בויך־סברות, האבען זייער א קליינעם וויסענשאפטליכען ווערטה; איינעם קען זיך דאכטען אזוי און דעם צווייטען — פונקט קאפויער, היינט געה מרעף ווער פון זיי איז גערעכט!

און ווער ווייסט ווי לאנג מיר וואלטען זיך געמוזט בעגנוגען

מִיט בְּלוֹיזֶע הַשְׁעָרוֹת, שְׁפִּיעלֶען אִין טְרֶעפֶּענִישֶׁען אוּנ טַאפֶּען וַוי דִיא בְּלִינְדֶע. נָאר אַ גְלִיקְלִיכֶער צוּפַאלל הָאט אוּנז גֶעאֶפֶּענְט דִי אוֹיגֶען אוּנ גֶעגֶעבֶּען דִי מֶאגְלִיכְקֵייט צוּ וִויססֶען גֶענוֹי, וִוי הָאבֶּען מֶענְשֶׁען גֶעלֶעבְּט גָאר אַמָאל, אִין דֶער פָּאר־הִיסְטָארִישֶׁער צֵייט, וֶוען אוֹיף דֶער וֶועלְט אִיז נָאךְ נִיט גֶעוֶוען נִיט קֵיין שְׁרַייבֶּערְס אוּנ נִיט קֵיין כְּתָב צוּ שְׁרַייבֶּען.

אַז מֶען הָאט גֶעפוּנֶען אַמֶערִיקָא אוּנ נָאכְדֶעם אוֹיסְטְרַאלְיֶען, הָאט זִיךְ צְווִישֶׁען אֵייְרָאפַּא אוּנ דִי צְווֵיי נַיי־גֶעפוּנֶענֶע לֶענְדֶער אָנְגֶעהוֹיבֶּען זֶעהר אָפְטֶע עֲסָקִים, עֶס הָאט זִיךְ פַארבּוּנְדֶען צְווִישֶׁען זֵיי שְׁטֶאנְדִיגֶע אוֹיפְטְרֶאגֶע. בַּאלְד דִי עֶרשְׁטֶע רַייזֶענְדֶער, וָואס זַיינֶען אַהִין גֶעקוּמֶען מִיט'ן יַם, הָאבֶּען בֶּעמֶערְקְט, אַז דִי דָארְטִיגֶע מֶענְשֶׁען לֶעבֶּען גָאר אַנְדֶערְשׁ וִוי דִי אֵייְרָאפֶּעאֶער לֶעבֶּען. אִין אוֹיסְטְרַאלְיֶען אוּנ אִין אַמֶערִיקָא הָאט מֶען גֶעפוּנֶען אִי אַזָאלְכֶע מֶענְשֶׁען וָואס זַיינֶען גֶעגַאנְגֶען מוּטֶטֶער־נַאקֶעט, אִי אַזָאלְכֶע וָואס הָאבֶּען שׁוֹין גֶעהַאט גְרוֹיסֶע אוּנ קוּנְצִיגֶע בִּנְיָנִים. דִי עֶרשְׁטֶע זַאךְ, פַארשְׁטֶעהט זִיךְ, הָאט זִיךְ גְלַייךְ גֶעווָארְפֶען אִין דִי אוֹיגֶען: דֶער אוּנְטֶערשֵׁייד צְווִישֶׁען דֶעם אֵייְרָאפֶּעאִישֶׁען לֶעבֶּען אוּנ דֶעם לֶעבֶּען פוּן דִי נַיי גֶעפוּנֶענֶע פֶעלְקֶער.

דִי אֵייְרָאפֶּעאִישֶׁע מֶענְשֶׁען הָאבֶּען בַּאלְד בֶּעמֶערְקְט, אַז יֶענֶע פֶעלְקֶער שְׁטֶעהֶען נִידֶערִיגֶער פַאר זֵיי אִין אַלֶע הִינְזִיכְטֶען, דָאס יֶענֶע אוּמוֹת זַיינֶען וִוילְדֶע *). מֶען הָאט אוֹיף דִי וִוילְדֶע גֶעקוּקְט מִיט אַבְּשַׁיי, עֶס אִיז אוֹיךְ זֶעהר גֶעשְׁווִינְד גֶעווָארֶען אַ שִׂנְאָה צְווִישֶׁען דִי אֵייְרָאפֶּעאֶער אוּנ דִיא וִוילְדֶע, אוּנ דִי שִׂנְאָה מִיט דֶעם הַאס הָאבֶּען זִיךְ נָאךְ פַארגְרֶעסֶערְט דַאדוּרְךְ, וָואס יֶענֶע מֶענְשֶׁען זַיינֶען נִיט אִיבְּרִיג צוּפְרִיעדֶען גֶעוֶוען מִיט דִי נַייֶע אוּמְגֶעבֶּעטֶענֶע גֶעסְט, ד"ה מִיט דִי אֵייְרָאפֶּעאֶער. נָאר וִוי דִיא מַעֲשֶׂה אִיז שׁוֹין גֶעוֶועזֶען, הָאבֶּען דִי אֵייְרָאפֶּעאֶער פָּארְט גֶעמוּזְט בֶּעקֶענֶען זִיךְ מִיט יֶענֶע מֶענְשֶׁען, בַּיי וֶועלְכֶע זֵיי הָאבֶּען זִיךְ בֶּעזֶעצְט אִין שְׁכֵנוּת, הֲגַם זֵיי הָאבֶּען זֵיי נִיט אִיבְּרִיג לִיעבּ גֶעהַאט. זֵיי זַיינֶען בֶּעקַאנְט גֶעווָארֶען מִיט זֵייעֶר לֶעבֶּען

---

*) זעה „ערצאֶהלונגען וועגען ווילדע מענשען", דורך אונז ארויס־געגעבען.

א. ק.

אונ מִיט זַייעֶרע מִנְהָגִים. עֶס הָאבֶּען זִיךְ אויךְ גֶעפוּנֶען אַזָאלְכֶע, וָואס זַיינֶען שְׁטַארְק מְקוּרָב גֶעוָוארֶען מִיט דִי ווִילְדֶע מֶענְשֶׁען אונ הָאבֶּען אֲפִילוּ גֶעלֶעבְּט אִין אַיינֶעמֶען מִיט זֵיי.

אויסֶער דֶעם, כְּדֵי צוּ אַיינהַאמֶעוֶוען דִי אוּמְרוּהִיגֶע ווִילְדֶע שְׁכֵנִים, הָאבֶּען דִי קַאטוֹילִישֶׁע מָאנַאכֶען אונ פְּרֶעדִיגֶער (דַרְשָׁנִים) גֶעשְׁטְרֶעבְּט צוּ פַארשְׁפְּרֵייטֶען דָארְט דִי קְרִיסְטְלִיכֶע אֱמוּנָה, אונ אוּם צוּ קֶענֶען ווִירְקֶען אויף זֵיי, הָאבֶּען דִי מָאנַאכֶען גֶעמוּזְט זִיךְ אויסלֶערְנֶען זֵייעֶר שְׁפְּרַאכֶע אונ גוּט דוּרכְשְׁטוּדִירֶען זֵייעֶר אַרט לֶעבֶּען. אָט אויף אַזַא נ'אוֹפֶן הָאבֶּען דִי אֵייראָפֶּאֶער זִיךְ בֶּעקֶענְט מִיט דֶעם לֶעבֶּען פוּן דִי ווִילְדֶע פֶאלְקֶער, אונ וָואס וַויְיטֶער אונ וַוייטֶער הָאבֶּען זֵיי אַלְץ דֵייטְלִיכֶער אַיינְגֶעזֶעהן, אַז בֶּאֱמֶת אִיז גָאר נִיט אַזַא גְרוֹיסֶער אוּנְטֶערְשֵׁייד צְווִישֶׁען דִי אֵייראָפֶּאֶער אונ דִי ווִילְדֶע, ווִי מֶען הָאט לְכַתְּחִילָה גֶעמֵיינְט.

עֶס הָאט זִיךְ אַרויסגֶעוִויזֶען, אַז דִי ווִילְדֶע הָאבֶּען אויךְ פִיעל גוּטֶע מַעֲלוֹת, וֶועלְכֶע מֶען גֶעפִינְט אָפְט נִיט בַּיי דִי אֵייראָפֶּאֶער; אִין פִיעל זַאכֶען, הָאט זִיךְ אַרויסגֶעווִיזֶען, שְׁטֶעהֶען דִי אֵייראָפֶּאֶער גָאר נִיט הֶעכֶער פַאר יֶענֶע ווִילְדֶע, אונ גָאר צוּם סוֹף הָאט מֶען זִיךְ דֶערְוואוּסְט, אַז פִיעל זַאכֶען וָואס עֶקְסֶעסְטִירֶען יֶעצְט בַּיי יֶענֶע ווִילְדֶע פֶאלְקֶער, הָאבֶּען אַ מָאל עֶקְסֶעסְטִירְט אויךְ בַּיי אֵייראָפֶּאֶער.

אִין פֶערשִׁיעדֶענֶע אֶרְטֶער פוּן אֵייראָפַּא הָאט מֶען אָנְגֶעהוֹיבֶּען גֶעפִינֶען גֶעוֶואהר (כְּלֵי־זַיִן), כֵּלִים אונ צִיערוּנְג, וֶועלְכֶע זַיינֶען גַאנְץ עֶהנְלִיךְ צוּ דִי, וָואס דִי ווִילְדֶע מֶענְשֶׁען בֶּענוּטְצֶען. דִי גֶעלֶעהרְנְטֶע הָאבֶּען בְּכִיוָּן גֶעלָאזְט גְרָאבֶּען אִין דֶער עֶרְד אונ הָאבֶּען דָארְט גֶעפוּנֶען אַ מֶענְגֶע אַזָאלְכֶע זַאכֶען. פְרֶעגְט זִיךְ: ווִי קוּמְט עֶס, וָואס דִי גֶעפוּנֶענֶע זַאכֶען זַיינֶען אַזוֹי עֶהנְלִיךְ צוּ דִי ווִילְדֶע מֶענְשֶׁענְס בַּעֲלֵי־בַּתִּישְׁקֵייט, גְלַייךְ ווִי אֵיין מַייסְטֶער וָואלְט זֵיי גֶעמַאכְט? — נִיט אַנְדֶערש, אַז אוּנְזֶערֶע עֶלְטֶער־עֶלְטֶער־זֵיידֶעס פַארְצַייטֶען הָאבֶּען גֶעפִיהרְט פּוּנְקְט אַזַא לֶעבֶּען, ווִי דִי ווִילְדֶע מֶענְשֶׁען הַיינְט!

אָט דָא אִיז מֶען עֶרְשְׁט אַרוֹיף אוֹיפ'ן רִיכְטִיגֶען וֶועג, צוּ דֶערגֶעהֶען, ווִי אַזוֹי אִיז גֶעוֶועזֶען אוּנְזֶער אַמָאלִיגֶעס לֶעבֶּען. מֶען הָאט נָאר גֶעבְּרוֹיבְט גוּט בֶּעטְרַאכְטֶען וָואס עֶס קוּמְט־פָאר הַיינְט בַּיי דִי ווִילְדֶע פֶאלְקֶער, זֶעהֶען ווִי זֵיי לֶעבֶּען, הָאט מֶען שׁוֹין גֶעוואוּסְט ווִי אַזוֹי אִיז

געוועזן אמאל אונזער איינגען לעבען... אין די ווילדע האבען מיר געפונען א לעבעדיגען ביישפיעל פון אונזערע אבות אבותינו...

אונ אז מיר האבען אזוי ארום געפונען דעם שליסעל פון אונזער אמאליגעם לעבען, זיינען די ווילדע געווארען נאך פיעל אינטערעסאנטער אין אונזערע אויגען, מען האט נאך אויפמערקזאמער אונ מיט מעהר פלייס אנגעהויבען דורכשטודירען זייער לעבען, ווייל דאדורך האט זיך אלץ מעהר אונ מעהר געאפענט פאר אונז אונזער פערגאנגענהייט; אין דעם לעבען פון די ווילדע האבען מיר געפונען א נ'ענטפער אויף אזאלכע שאלות וואס די היסטאריע פון די אייראפאישע פאלקער האט אויף זיי ניט געקאנט ענטפערען...

די אייראפאער האבען אלזא אפגעזוכט זייער פארגאנגענהייט אונ האבען זיך דערוואוסט די געשיכטע פון דער גאנצער מענשהייט פון יענער גאנץ-אלטער צייט, ווען דער מענש איז נאך געשטאנען אויף אזא נידריגע מדרגה, אז ער האט קוים-קוים געקענט בעקומען מיטלען צו דערהאלטען זיין לעבען; פון יענער צייט, ווען דער מענש איז געשטאנען גאנץ עלענד אונ איינזאם אין דער גרויסאמער נאטור, מיט וועלכע ער האט געמוזט שטענדיג פיהרען מלחמה, ניט האבענדיג דערצו קיין מיטעל, אויסער די, וועלכע די נאטור אליין האט איהם געגעבען, נאר ער איז נאך געוועהן אזוי וועניג ענטוויקעלט, אז ער האט נאך ניט געוואוסט ווי ער זאל די דאזיגע מיטלען אפזוכען אונ זיך געהעריג מיט זיי בענוטצען...

אלזא, די געשיכטע פון דעם מענשען הייבט זיך אזוי אן: דער מענש געפינט זיך אין דער גרויסער אונ רייכער נאטור, וואו ער קען האבען אלסדינג וואס ער דארף. ווען ער זאל נאר שכל האבען ווי אזוי אפזוכען אונ נעהמען וואס ער האט נאטהיג. נאר די זעלביגע נאטור ברענגט איהם אויך שאדען, טהוט איהם אן ניט וועניג צרות. דער מענש שטעהט אין פיעל הינזיכטען ערגער ווי א חיה אין וואלד, דען איהם האט די נאטור ניט געגעבען ניט קיין הארטע האריגע הויט, זיך צו שיצען פאר קעלט, ניט קיין גבורה, שארפע נאגעל

אָדֶער צֶאהן , זִיךְ צוּ שִׁיצֶען פַאר זַיינֶע פַיינְד. עֶר אִיז גַאנְץ עֶלֶענד אוּנ אָהן שׁוּטְץ , אוּנ נָאר דַאן וֶועט עֶר קֶענֶען אִיבֶּערשְׁטַייגֶען אַלֶע אִיבְּרִיגֶע בְּרוּאִים אוּנ שְׁטֶעהן הֶעכֶער וִוי זֵיי . וֶוען עֶר וֶועט בֶּעסְסֶער פוּן זֵיי וִויסֶען , וִוי בֶּענוּטְצֶען זִיךְ מִיט דִי בְּלִינְדֶע כֹּחוֹת פוּן דֶער נַאטוּר אוּנ וֶועט זִיךְ אוֹיסְלֶערְנֶען שְׁטְרַייטֶען אוּנ מִלְחָמָה הַאלְטֶען מִיט דֶער דָאזִי-גֶער פַיינְדְלִיכֶער נַאטוּר , בֶּענוּטְצֶענְדִיג זִיךְ טַאקִי מִיט דִי מִיטְטֶלֶען וֶועלְכֶע דִי זֶעלְבִּיגֶע נַאטוּר אַלֵיין גִיט אִיהם . . . אִיז דֶער דָאזִיגֶער מִלְחָמָה וֶוערֶען אַלֶע זַיינֶע פֶעהִיגְקֵייטֶען עֶנְטְ-וִויקֶעלְט , זַיין שֵׂכֶל וֶוערְט גֶעשַׁארְפְט , אוּנ סוֹף כָּל סוֹף אִיז עֶר מְנַצֵחַ דִי נַאטוּר , זִי מוּז זִיךְ אוּנְטֶער אִיהם אוּנְטֶערְגֶעבֶּען.

צוּ פִיהְרֶען אַ מִלְחָמָה מִיט דֶער נַאטוּר אִיז אָבֶּער אֵיין מֶענְשׁ אַלֵיין נִיט אִים שְׁטַאנְד. דִי שׂוֹנְאִים זַיינֶען זֶעהר פִיעל אוּנ זֶעהר שְׁטַארְק , אוּנ כְּדֵי צוּ בֶּעשְׁטֶעהן קֶענֶען זֵיי , מוּזֶען פִיעל מֶענְשֶׁען זִיךְ פַאראֵיינִיגֶען צוּזַאממֶען , עֶס וֶוערְט אַ גַאנְצֶע חֶבְרָה , אַ גֶעזֶעללְשַׁאפְט , אוּנ אֵיינֶע דִי אַנְדֶערֶע הֶעלְפֶען זִיךְ , צוּ שְׁטְרַייטֶען קֶעגֶען דֶער פַיינְד-לִיכֶער נַאטוּר. -- דֶער קַאמְפְּף , דִי מִלְחָמָה מִיט דֶער נַאטוּר אִיז אַלְזָא גֶעוֶועזֶען אוֹיךְ אַ שׁוּלֶע , אַ לֶערְן-חֶדֶר פַאר דֶעם גֶעזֶעללְשַׁאפְטְלִיכֶען לֶעבֶּען. דָארְט הָאט זִיךְ דֶער מֶענְשׁ אוֹיסְגֶעלֶערְנְט אוּנ אֵיינְגֶעוֶואהְנְט צוּ לֶעבֶּען בְּחֶבְרוּתָא מִיט אַנְדֶערֶע מֶענְשֶׁען ;

„דֶער מֶענְשׁ אִיז אַ גֶעזֶעלְשַׁאפְטְלִיכֶע חַיָה" הָאט גֶעזָאגְט דֶער גְרִיכִישֶׁער פִילָאזָאף אַרִיסְטָאטֶעלֶעס . אוּנ בֶּאֱמֶת , קֵיין רֵייזֶענְדֶען אִיז נָאךְ קֵיינְמָאל נִיט פָארְגֶעקוּמֶען , צוּ טְרֶעפֶען אַ מֶענְשֶׁען אֵיינְצִיגֶען אַלֵיין , וַוייל אֵיין מֶענְשׁ אַלֵיין אִיז גָאר נִיט אִים שְׁטַאנְד צוּ עֶקְסֶעסְטִירֶען , עֶר מוּז זִיךְ פֶעראֵיינִיגֶען מִיט נָאךְ אַנְדֶערֶע , עֶר מוּז לֶעבֶּען אִין גֶעזֶעללְשַׁאפְט מִיט נָאךְ אַנְדֶערֶע מֶענְשֶׁען , כְּדֵי עֶר זָאל הֶעלְפֶען יֶענֶע אוּנ יֶענֶע זָאלֶען אִיהם הֶעלְפֶען , צוּ שְׁטְרַייטֶען אוּנ שִׁיצֶען זִיךְ פַאר זֵייעֶר אַלֶעמֶענְס פַיינְד.

דָאס גֶעזֶעלְשַׁאפְטְלִיכֶע לֶעבֶּען הָאט זִיךְ אַלְזָא אָנגֶעהויבֶּען בַּיים מֶענְשֶׁען בַּאלְד אִין דִי עֶרשְׁטֶע צַייטֶען נָאכְדֶעם ווִי עֶר אִיז גֶעקוּמֶען אוֹיף דֶער וֶועלְט. דִי גֶעזֶעללשַׁאפְט, ד״ה: דָאס לֶעבֶּען פוּן פִיעל מֶענְשֶׁען צוּזַאמֶען, הָאט גֶעהַאט פֶערשִׁיעדֶענֶע פָארְמֶען, לוֹיט ווִי דִי אוּמשְׁטֶאנְדֶען הָאבֶּען גֶעפָארדֶערְט אוּנ לוֹיט ווִי עֶס אִיז נֶאטהִיג גֶעוֶועען צוּם עֶקְסִיסְטִירֶען אוּנ קֶאמְפֶּען מִימ דֶער נַאטוּר... בִּיסְלִיכְוַויין אִיז דָאס גֶעזֶעללשַׁאפטְלִיכֶע לֶעבֶּען גֶעוָוארֶען שְׁטַארְקֶער, עֶנטְווִיקֶעלְטֶער, דִי שַׁייכוּת פוּן אֵיין מֶענְשֶׁען צוּם אַנְדֶערְן אִיז גֶעוָוארֶען אַלְץ גְרֶאססֶער אוּנ פֶעסְטֶער, בִּיז צוּם סוֹף הָאט דָאס צוּזַאמֶען-לֶעבֶּען אויסגֶעאַרְבֶּעט בַּיי זֵיי — אַ שְׁ פְּ רַ א כֶ ע. דוּרְךְ דֶער שְׁפְּרַאכֶע אִיז דִי מֶענְשְׁלִיכֶע גֶעזֶעללשַׁאפְט נָאךְ מֶעהר צוּזַאמֶענגֶעבּוּנְדֶען גֶעוָוארֶען, וַוייל דוּרְךְ אִיהר הָאבֶּען זֵיי עֶרשְׁט רֶעכְט גֶעקֶענְט פַארשְׁטֵיין אֵיינֶער דֶעם אַנְדֶערְן אוּנ דוּרְךְ אִיהר אִיז עֶרְשְׁט רֶעכְט אוֹיסגֶעאַרבֶּעט אוּנ אוֹיסגֶעשְׁלִיפֶען גֶעוָוארֶען דָאס בֶּעסְטֶע אוּנ ווִיכְטִיגְסְטֶע וָואס דֶער מֶענְשׁ פַארמָאגְט — זַיין שֵׂכֶל! דִי שְׁפְּרַאכֶע אִיז גֶעוֶועען אֵיינֶע פוּן דִי גְרֶעסְטֶע מִיטֶעל, דוּרְךְ וֶועלְכֶע דִי מֶענשְׁהֵייט הָאט הוֹיךְ גֶעשְׁטִיגֶען, דָאס וָואס דֶער טַאטֶע הָאט גֶעוואוּסְט, הָאט עֶר מִיט וֶוערטֶער אִיבֶּערגֶעגֶעבֶּען זַיין זוּהן; דִי אַלֶע יְדִיעוֹת וָואס דִי פְרִיהֶרִינֶע דוֹרוֹת זַיינֶען דֶערגַאנְגֶען, זֵייעֶר גַאנְצֶע פְּרַאקְטִיק אוּנ גֶענִיטְקַייט, הָאבֶּען זֵיי דוּרְךְ דֶער שְׁפְּרַאכֶע אִיבֶּערגֶעלָאזְט פַאר דִי שְׁפֶּעטֶערִיגֶע דוֹרוֹת, אוּנ דַאדוּרְךְ פִיעל פַארלַייכְטֶערְט אוּנ פַארגְרִינְגֶערט זֵייעֶר אַרְבֵּייט. —

אוּנ אַזוֹי אִיז דֶעם מֶענְשֶׁענְס לֶעבֶּען וָואס וַוייטֶער אַלְץ אִיבֶּערגֶעבִּיטֶען גֶעוָוארֶען אוּנ בֶּעקוּמֶען אַ בֶּעססֶערן פְּנִים, זַיינֶע יְדִיעוֹת הָאבֶּען זִיךְ פוּן דוֹר צוּ דוֹר פַארמֶעהְרְט, זַיין שֵׂכֶל אִיז וָואס אַ מָאל גֶעוָוארֶען אויסגֶעאַרְבֵּייטֶער, עֶר הָאט וָואס אַמָאל בֶּעקוּמֶען נַייעֶ אוּנ בֶּעססֶערֶע אַיינְפֶאללֶע, נַייעֶ אוּנ בֶּעססֶערֶע בֶּעגְרִיפֶען, הַשָּׂגוֹת, וֶועלְכֶע הָאבֶּען ווִידֶער גֶעווִירקְט אוֹיף זַיין שְׁטֵייגֶער לֶעבֶּען. עֶס אִיז שׁוֹין אִין אִיהם גָאר נִיט גֶעוֶועען צוּ עֶרקֶענֶען דֶעם אַמָאלִיגֶען ווִילְדֶען, אוּנבֶּעהִילְפְלִיכֶען, אוּנבֶּעשִׁיצְטֶען מֶענְשֶׁען, עֶר הָאט שׁוֹין גָאר אַנְדֶערְשׁ גֶעלֶעבְּט, אַנְדֶערְשׁ גֶעטְרַאכְט אוּנ גַאנְץ אַנְדֶערְשׁ זִיךְ אוֹיפְגֶעפִיהרְט ווִי אַ מָאל פַארְצֵייטֶענְס...

אַלְזָא, אוֹיף דֶער פְרַאגֶע: פוּן וָואס בֶּעשְׁטֶעהט דִי הִיסְטָארְיֶע פוּן דֶער גַאנְצֶער מֶענְשְׁהַייט, קֶענֶען מִיר עֶנטְפֶערֶען, אַז זִי בֶּעשְׁטֶעהט

פון דריי פונקטען: 1) פון דעם מאטעריאלנעם לעבען, ד"ה דאס ארט און שטייגער לעבען וואס אנבעלאנגט דעם ג ו ף: 2) דאס געזעלשאפטליך לעבען, און 3) דאס גייסטיגע לעבען. אט די דריי זיינען די פעדים, פון וועלכע עס איז אויסגעוועבט די היסטאריע פון די מענשען אויף דער וועלט.

מען דארף אבער ניט מיינען, אז די דריי זאכען, וואס מיר האבען דא אויסגערעכנט, זיינען גאנץ אבגעטהיילט איינע פון די אנדערע און האבען קיין שום שייכות ניט איינע צו די אנדערע, אדרבא, זיי זיינען זעהר פעסט פארבונדען צווישען זיך, דען לויט ווי עס איז געווען דער מצב פון דעם מאטעריאלנעם לעבען, אזוי האט זיך געפארמעוועט דאס לעבען פון דער געזעללשאפט, און די ביידע שטייגער לעבענס, האבען זיך ווידער אפגעשפיגעלט אויף דעם גייסט, אויפ'ן שכל, וועלכער האט זיינער-זייטס געארבעט צו איבער מאכען און איבערפארמעווען זיי ביידען.

בכדי דער לעזער זאל בעססער פארשטיין וואס מיר האבען דא געזאגט, וועלען מיר איהם ברענגען א קליינעם ביישפיעל.

אין פיעל ערטער אין אזיען, וואו רייז איז דער עיקר שפייז פון די דארטיגע מענשען און ער ווערט פיעל געזייעט, ווי למשל אין אינדיען, האט דער מענש נאך פון קדמון געמוזט זוכען קינסטליכע מיטטעל, ווי אזוי צו מאכען פייכט די ערד אויף וועלכע דער רייז וואקסט, ווייל אין יענע מקומות רעגענט זעהר ווייניג. מען האט געמוזט צו די פעלדער צוציהען וואסער פון די טייכען, גראבען קאנאלען, רינוועס און גראבענס וכדומה. נאר אזוי ווי איין מענש אליין איז ניט אים שטאנד דאס אללעס צו מאכען, דארום האבען זיך געמוזט פעראייניגען פיעל מענשען צוזאמען, געמאכט גרויסע גרופפעס (חברות) און אלע צוזאמען האבען געהארעוועט ביי דער ארבייט. און בכדי די ארבייט זאל זיך פיהרען אין געהעריגער ארדנונג, אז יעדער זאל ארבייטען וויפיעל ער ברויך און איינער דעם אנדערן זאל ניט קריוודען, די קאנאלען מיט די גראבענס זאל ניט קאליע ווערען און זיי אללע זאלען זיך קענען בענוטצען מיט די וואסער, — האבען זיי אויסגעקליבען פון זיך איינעם א נ'עלטסטען, וואס זיין פפליכט איז געווען, צו פיהרען און אכטונג געבען אויף דעם גאנצען עסק. דער

דָאזִיגֶער עֶלטסְטֶער הָאט גֶעהַאט דָאס רֶעכְט צוּ שַׁאפֶּען מִיט דִי מֶענְשֶׁען אִין דֶער אַרבַּייט-צַייט, פָאדֶערן זֵיי זָאלֶען גֶעהן אַרְבַּייטֶען, שְׁטְרָאפֶען דִי וָואס פָאלְגֶען נִיט א. ד. ג. אַלְזָא, וִוי מִיר זֶעהֶען, הָאבֶּען דִי בֶּעדִינְגוּנְגֶען פוּן דֶעם מַאטֶערְיַאלְגֶעם לֶעבֶּען, פוּן דֶער חִיוּנָה, פַארֵאיינִיגְט מֶענְשֶׁען אִין אַ גַאנְצֶער חֶבְרָה, אִין אַ גֶעזֶעלְלְשַׁאפְט, וֶועלְכֶע הָאט זִיךְ אַלֵיין אוֹיסגֶעקְלִיבֶּען אַ נ׳עֶלטסְטֶען, אַ הֶערְשֶׁער, וָואס הָאט גֶעהַאט דִי דֵעָה אִי אוֹיף דֶעם מַאטֶערְיַאלְגֶעם עֵסֶק, אִי אוֹיף דִי מֶענְשֶׁען פוּן דֶער גַאנְצֶער חֶבְרָה.

וִוי מִיר הָאבֶּען שׁוֹין פְרִיהֶער גֶעזָאגְט, אִיז דֶער מֶענְשׁ גֶעוֶוען גֶעגְיֵימִיגְט אוּנ גֶעצְוואוּנְגֶען צוּ פִיהרֶען אַ שְׁטֶאנְדִיגֶע מִלְחָמָה מִיט דֶער נַאטוּר, בִּכְדֵי עֶר זָאל קֶענֶען עֶקְסֶעסְטִירֶען. בִּיסְלִיכְוַויז הָאט עֶר אַלְץ מֶעהר גוּבֵר גֶעוֶועזֶען, עֶרוָוארְבֶּען מֶעהר פֶאהִיגְקַייט, מֶעהר גֶענִיטְקַייט, מֶעהר בֶּעקְוֶועמְלִיכְקַייט אִין לֶעבֶּען, אוּנ דָאס אַלֶעס וָואס עֶר הָאט זִיךְ עֶרוָוארְבֶּען רוּפֶען מִיר מִיט דֶעם נָאמֶען „קוּלְטוּר״. דֶעם מֶענְשֶׁענְס עֶרְשְׁטֶע שְׁרִיט אוֹיף דֶעם וֶועג, זַיינֶע עֶרְשְׁטֶע עֶרוֶוערבּוּנְגֶען אוּנ נִצְחוֹנוֹת רוּפֶען מִיר גֶעוֶועהְנְלִיךְ מִיט דֶעם נָאמֶען „אוּר-קוּלְטוּר״.

עֶס פַארשְׁטֶעהט זִיךְ פָאן זֶעלבְּסְט, אַז פִיעל זַאכֶען, וָואס דֶער מֶענְשׁ הָאט עֶרוָוארְבֶּען גָאר גַאר פַארצַייטֶען, אִין קַדְמוֹן, אִין דֶער צַייט פוּן זַיין אוּר-קוּלְטוּר, גֶעפִינְט זִיךְ נָאךְ עַד הַיּוֹם בַּיי דִי הֶעכְסְט צִיוִוילִיזִירְטֶע אוּנ אוֹיסגֶעפַיינֶערְטֶע פֶאלְקֶער. עַל כֵּן בֶּעדַארְף מֶען נִיט מֵיינֶען, אַז דָאס פַארצַייטִיגֶע אִיז שׁוֹין אַרִיבֶּער אוֹיף אִימֶער, אָפְּגֶעשְׁטָארְבֶּען פַאר אוּנְז אוֹיף עֶבִּיג, נֵיין, זֶעהר אָפְט קוּמְט אוֹיס זִיךְ אִיבֶּערצַייגֶען, אַז פִיעל פַארצַייטִיגֶע זַאכֶען עֶקְסֶעסְטִירֶען נָאךְ בִּיז הַיינְטִיגֶען טָאג, אוּנ זֵיי הִיטֶען זִיךְ בַּיי אוּנְז, מִיט אַ אוּנגֶעהֵייעֶרֶע קְרַאפְט, זֵיי ווִילֶען גָאר נִיט עֹבַר וּבָטֵל וֶוערֶען, חָאטְשִׁי מֶען דַארְף זֵיי שׁוֹין הַיינְט הָאבֶּען אוֹיף כַּפָּרוֹת. דִי אוּרזַאכֶע דֶערפוּן אִיז, וַוייל גֶעוֶואהְנְלִיךְ זַיינֶען אוֹיךְ אָט דִי אַלְטֶע פַארצַייטִיגֶע זַאכֶען אָנגֶעקוּמֶען אַ מָאל מִיט גְרוֹיס מִיה אוּנ פִיעל נוֹיט-שְׁוֵייס, אוּנ דֶעם מֶענְשֶׁען, וָואס הִיטֶט בִּיז יֶעדֶער בְּרֶאקֶעלֶע אַלְסְדִינְג וָואס עֶר הָאט אִיבֶּערגֶענוּמֶען פוּן זַיינֶע עֶלְטֶערן, אִיז נִיט אַזוֹי לַייכְט צוּ אָפְּזָאגֶען זִיךְ פוּן דֶער זַאךְ וָואס אִיז גֶעוֶוען נוּטְצְלִיךְ פַאר זַיינֶע טַאטֶעס, הַגַם פַאר אִיהם אַלֵיין זַיינֶען שׁוֹין פַארהַאנְדֶען פִיעל מֶעהר נוּצִיגֶערֶע זַאכֶען, וֶועלְכֶע פַּאסֶען

פיעל בעססער. צו זיין היינטיגע ארט לעבען. — דא שפיעלט וועהר א גרויסע ראליע די רגילות, די געירשה'טע געוואהנהייט פון די עלטער־עלטערן, און וואס וועניגער די מענשהייט איז ענטוויקעלט, איז איהר אלץ שווערער צו אפזאגען זיך פון דעם שטייגער לעבען, וועלכען עס האבען געפיהרט די פריהערדיגע דורות...

מיר זעהען פון דעם ארוים, אז דעם מענשענס מלחמה מיט דער נאטור געהט ניט גאנץ רעגעלמעססיג. אמאל געהט זי פאר־ווערטס, דער מענש שטייגט און שטייגט און איז כסדר מנצח, און אמאל ווידער טרעפפען זיך אזאלכע סבות וואס איבערהאקען איהם דעם וועג, ער בלייבט שטעהן און קען ניט ווייטער געהן. מיר געפינען אין דער היסטאריע זאגאר פיעל פאקטען, ווי דער מענש פאלט גאר צוריק און האט א גרויסע מפלה, ווייל ער ווערט פארמאטערט און האט ניט קיין כח אויסהאלטען די שטאנדיגע מלחמה מיט דער נאטור. — דאס אלעס דארף דער לעזער האבען אין זינען און ניט מיינען אז עס איז אין דער ווירקליכקייט געשעהן אות־באות ווי עס איז געשיל־דערט אין ביבעל.

שרייבענדיג די געשיכטע פון דעם מענשענס קולטור, האבען מיר ניט פאר נאטהיג צו ערצעהלען, וויפיעל צרות דער מענש האט איבערגעליטטען אויף יעדען שריט, וויפיעל מפלות ער האט געהאט איי־דער איהם איז געלונגען אפילו די מינדסטע זאך, ווי למשל מאכען זיך חאטש א ליימענעם טאפעל. יעדער קלענסטער נצחון, קען זיין, איז איהם אנגעקומען מיט גענוג גרינגע ווארים, און געוויס איז איהם זעהר אפט אויסגעקומען ארבייטען אומזאנסט, מאכען פונפציג מאל איין זאך און דאס לסוף אוועקווארפען ווייל עס האט ניט געטויגט. נאר דאס אלעס קעהרט זיך ניט אן צו דעם וואס שרייבט די געשיכטע פון דער „קולטור" ד"ה פון די נ צ ח ו נ ו ת וואס דער מענש האט איינגענומען און געוואונען אין דער מלחמה מיט דער נאטור, אבער ניט פון זיינע מפלות.

אין אונזער ביבעל וועט אלזא זיין אונזער צוועק, ארויסצוגעפי־נען דעם מארשרוט פון דעם מענשענס ענטוויקלונג אין אלע איהרע הינזיכטען, ד. ה. הן אין מאטעריאלען לעבען, ווי אזוי דער מענש האט זיך געשפייזט און פארזארגט די זאכען וואס זיינען נאטהיג פאר זיין

גוּף , הֵן אִין גַייסְטְלִיכֶען אוּנ גֶעזֶעלשַׁאפְטְלִיכֶען לֶעבֶּען. פְרִיהֶער וֶועלֶען מִיר בֶּעטְרַאכְטֶען דֶעם מַאטֶעריַאלִישֶׁען לֶעבֶּען, וַוייל – וִוי מִיר הָאבֶּען שׁוֹין אוֹיבֶּען דֶערוֹויזֶען – עֶר אִיז דֶער פוּנְדַאמֶענְט פוּן דִי צְווֵייא לֶעצְטֶע; נָאכדֶעם וֶועלֶען מִיר רֶעדֶען פוּן זֵיי, ד"ה פוּן דֶעם גַייסטְלִיכֶען אוּנ גֶעזֶעלְשַׁאפטְלִיכֶען לֶעבֶּען, מִיר וֶועלֶען אָבֶּער זֵיי נִיט אָפְּרַייסֶען אֵיינֶעם פוּן דִי אַנְדֶערֶע, וַוייל זֵיי זַיינֶען פֶּעסְט צוּזַאמֶענְגֶעקְנִיפְּט אוּנ וִוירְקֶען אֵיינֶע אוֹיף דִי אַנְדֶערֶע.

דִי מַאטֶעְרִיַאלִישֶׁע אוּמְשְׁטֶעלוּנְג פוּן דֶעם אוּרְמֶענְשֶׁענְס (אַמאָליגעז) לֶעבֶּען.

אין אָנפאַנג האָט דער מענש ניט געהאַט קיין שום זאַך, אוים ר די, וועלכע די נאַטור אַליין האָט איהם אונפערמיטעלסט געגעבען; מאַכען, בעשאַפען עפּעס האָט ער נאָך נישט געקענט; ער האָט ניט געהאַט ניט קיין קליידער, ניט קיין שפּייז, ניט קיין וואָהנונג. ווי האָט דער מענש דאַמאָלסט, ביי אַ זעלכע אומשטאֶנדען געקענט לעבען? עס פערשטעהט זיך, אַז דער מענש האט דאַמאָלסט געקענט לעבען נאָר דאָרטען, וואו די נאַטור אַליין האָט איהם אָהן מיה געגעבען אי עססענוואַרג, אי אַדירה און וואו מען דאַרף קיין קליידער נישט, ד. ה. אין די וואַרעמע לאֶנדער. אפילו איצטער איז נאך דאָ אין אַפריקא און אין אַווסטראַליע אַ פּוּלע שְׁבָטִים, וואס געהען הויל-נאַקעט. עס פערשטעהט זיך, דאָס קוים האָט מען געקענט אויסקומען אָהן קליידער, האָט דער מענש זעהר לאַנג גאָר נישט געזאָרגט וועגען דעם. עס האָט געקלעקט קאָפּ-דרעהענים אַ חוץ קליידער: מען האט געדאַרפט פערזאָרגען זיך עפּעס וואָס צו עססען; אויפזוכען מיט וואָס זיך אָפּצוּוואֶהרען פון די ווילדע חיות, וועלכע זיינען אין יענע אֶרטער דאָ זעהר פיעל.

אום צו בעשיטצען זיך פון די ווילדע חיות, פלעגט דער מענש אַרויפקריכען אויף אַ בוים. ניט זעלטען פלעגט דעם מענשען אויסקומען איבערצונאֶכטיגען אויף אַ בוים, ווי עס איז, צורעכט-מאַכענדיג זיך אויף די געדיכטע צווייגען. אויסער די בוימער האָט אפילו דער מענש געהאַט נאָך אַמָקוֹם-מְנוּחָה, וואו ער איז געוועזען כִּמְעַט ווי זיכער: ער פלעגט זיך בעהאַלטען אין האֶהלען אָדער אין שפּאַלטען פון בארג; נאָר אַזעלכע זיכערע אֶרטער זיינען ניט אומעטום דאָ.

מיט וואָס פלעגט זיך ערנאֶהרען דער אורמענש? עס איז כמעט אונמעגליך צו זאָגען בעשטימט וואָס איז געוועזען דעם אור-

מענשענס שפייז. ער פלעגט געוויינטליך עססען אלץ, וואס האט נאך זיין מיינונג געטויגט צום עססען אונ איהם האט ווייניג אויסגעמאכט וואס דאס איז געוועזן: א פלאנצונג צו א חיה'לע, א פליעגעלע צו א שרץ, אבי מען קען דאס עססען אונ שטילען דערמיט דעם הונגער. ער פלעגט עססען פרוכט, ניסס, ווארצלען פון פערשיעדענע פפלאנצונגען, נאר ער פלעגט ניט בראקירען מיט פליעגעלאך, ווארעמלאך א. ד. ג.; ער פלעגט אויך עססען פראש (זשאבעס). אפולע ווילדע פאלקער עססען נאך עד־הנה שפינען, באבעלאך אונ פערשיעדענע אנדערע פליעגעלאך אונ האלטען דאס פאר די בעסטע געריכט; אפולע לעקען פשוט די פינגער פון פעלדגרילען אונ היישריקען. אונז קומט דאס אלים קאמיש מעהר ניט דערפאר, וואס מיר זיינען ניט געוויינט צו דעם, נאר אז עס מאכט זיך א הונגער טרעפט אויך ביי אונז, אז מענשען עססען מיוז, ווארענעס אונ נאך אנדערע פאסקודסטוואָ. אונ אזוי ווי דעם אורמענשען פלעגט זעהר אפט אויסקומען צו ליידען הונגער אונ דערצו דארף מען דאך ניט פערגעססען, אז דער אורמענש האט פון בעססערע מאכלים ניט געוואוסט, איז דערי־בער גאנץ נאטירליך, וואס ער האט ניט געבראקירט מיט אזעלכע שפייז, דענן אנדערש האט ער ניט געקענט עקסיסטירען, ער וואלט געשטארבען פון הונגער.

פון דעם וואס מיר האבען אייך דערצאהלט וועגען אורמענ־שענס שפייז, קענען מיר ארויסזעהן, אז דער אורמענש האט זיך ניט געקענט בעגנוגענען מיט היילע תבואה שפייז (געוויקסע); זיין קארפער פאדערט אמאל אויך א פליישיגס; דאס זעהען מיר ארוים אויך דערפון, וואס מענשען וועלכע עססען א לאנגע צייט נאר תבואה־שפייז, קענען צום סוף ניט אויסהאלטען אונ בעקומען א גרויסע תאוה צו פלייש. מען דערצאהלט א־נ־אמתע מעשה, דאס אמאל זיינען אין אפריקא געפאהרען רייזענדער אונ האבען עטליכע חדשים געשפייזט זיך מעהר ניט מיט הוילע סוכארעס, זיי האבען אזוי געגארט נאך פלייש, דאס דערזעהענדיג אפפען (מאלפעס) זיינען זיי מיט ווילדקייט ווי פון א באזע חיה אנגעפאלען אויף זיי אונ געפרעססען זיי מיט גרוים חשק. אונ בכלל האט מען ניט

געטראָפען ניט איין ווילדע פאָלק, וועלכע זאָלל זיך ערנאָהרען מיט הוילע געוויקסע. עס קען גרייליך זיין דאָס איבער דעם מענשענס תאוה צו פלייש איז אַרוים געקומען די מענשענפרעססעריי. דער אורמענש האָט געקענט ערפיללען זיין תאוה צו פלייש מיט'ן חאפען קליינינקע בריה'לאך: ער פלעגט אָדער אויסזויגען פון זיי דאָס בלוט, אָדער אויפעססען זיי אין גאַנצען רויהערהייט.

עס פערשטעהט זיך, דאָס דער מענש, ערנאָהרענדיג זיך אויף אַזאַ-נ-אופן, האָט ניט געקענט האָבען קיין בעשטאָנדיגע דירה; ער האָט געמוזט שטענדיג אַרומשלעפען זיך, זוכענדיג שפייז, אונ אַ בעשטאָנדיגער וואָהנאָרט האָט איהם געקענט מעהר ניט ווי שטערען. אונ בכלל איז איהם גאר אין זיננען ניט אַריין קלעהרען וועגען אַ בעשטאָנדיגען וואָהנאָרט, דענן אַזאַ מין געדאַנקען האָט זיך נאָר דאַן געקענט געפינען ביין מענשען ווען ער האָט שוין געהאַט אַ בעשטאָנדיגען אונ אַ בעשטימטען מְקור אויף חִיוּנָה: אָבער אין דער צייט וועגען וועלכער מיר ריידען דאָ, האָט דאָס דער מענש נאָך ניט געהאַט.

דעם אורמענשענס בעקומען לעבענסמיטעל האָט איהם געבראַכט דערצו, דאָס ער האָט אָנגעהויבען צו בעטראַכטען די נאַטור. ער פלעגט בעמערקען, וואו ער פלעגט אָפטער געפינען וואָסערע עס איז נוטציגע פרוכט, וואָרצלען; ער פלעגט זיך איינצייכענען אויף וועלכע געוויקסע עס פיהרט זיך די אדער יענע פליעגעלאַך, וועלכע ער פלעגט עססען. אַחוץ דעם פלעגט ער זיך איינצייכענען אין וועלכע צ י י ט ער פלעגט געפינען די אָדער יענע עססענוואַרג. אַרומשלעפענדיג זיך אַט אַזוי פון איין אָרט אויפ'ן אַנדערען, האט זיך דער מענש איינגעפיהרט אַ בעשטימטען לעבענסאַרט. עס פלעגט אָנקומען די צייט, ווען עס פלעגט פאַרטיג ווערען די פרוכט, פלעגט ער זיך אַריבערגעהן אין יענע אָרטער, וואו ער פלעגט אין די פריהערדיגע יאָהרען געפינען די שפייז, אונ אויף אַזאַ-נ-אופן פלעגט דער מענש, פונקט ווי די זוממער-פאָגעל, שטאָנדיג אַרומוואַנדערען פון איין אָרט אויפ'ן צווייטען.

עס איז לייכט זיך פאָרצושטעלען ווי פיל שטערונגען דער

מענש פֿלעגט בעגעגענען, ערוועָרבענדיג זיך אויף אַזאַ-נ-אופֿן זיין חיונה. דאָס איז די פֿרוכֿט געהאַנגען צו הויך, דאָס זיינען די וואָרצלען געלעגען צו טיעף אין די ערד, דאָס קוים מיט צרות מען האָט זיי געקענט אַרויסקריגען פֿון דאָרטען, די ניסס פֿלעגט ער אויך ניט אלע מאָל קענען צוקנאַקען מיט די צאֶהנער. דעם מענשענס אייגענע אברים האָבען אַלזאָ ניט געקענט אויספֿיהרען אַלע אַרבייט, וועלכֿע דער אורמענש האָט געדאַרפֿט, אונ ער האָט געמוזט אָנקומען צו געצייג. קיין געצייג האָט ער ניט געקענט אונ ניט געוואוסט ווי צו מאַכֿען, פֿלעגט ער דעריבער מוזען בענוצען זיך מיט די געצייג, וועלכֿע מען קען געפֿינען אין דער נאַטור פֿאַרטיגע. אַזעלכֿע געצייג זיינען געווען שטיינער אונ פֿלאֶקער. מיט אַ פֿלאָקען פֿלעגט ער קענען אַראָבריסען אַ פרי, וועלכֿע איז געהאַנגען צו הויך אונ ער האָט ניט געקענט דערגרייכֿען מיט'ן האַנד; מיט אַ שטיין האָט ער געקענט צו-שפּאַלטען די האַרטסטע נוסס; מיט אַ שפּיטציגען פֿלאָקען האָט ער געקענט פֿונאַנדער גראָבען די ערד אונ לייכֿטער בעקומען פֿון דאָרטען אַ געשמאַקען וואָרצעל. די פּראַקטיקע האָט באַלד דער-וויזען וואָס פֿאַר אַ-נ-אויסזעהן עס דאַרף האָבען דער פֿלאָקען, אַ שטיין פֿלעגט מען אויסזוכען אַזאַ, וואָס זאָלל בעססער טויגען צו דער אַרבייט. אָט די איינפֿאַכֿע געצייג בענוטצט דער אורמענש אונ הויבט אָן צו צופּאַסען זיי צו אַלע פֿערשידענע אַרבייט, וועלכֿע איהם פֿלעגט שטענדיג אויסקומען צו טאָהן. בעמערקענדיג, אַז מיט איין שטיין קען מען צוברעכֿען דעם אַנדערען, האָט דער מענש אָנגעהויבען צו טשעסען שטיינער אונ צו געבען זיי אַזאַ פֿאָרמע, וועלכֿע איז געווען, נאָך זיין מיינונג, נאָטהיג אונ בעסער צו דער אַרבייט (זעה פֿיגור 1. *). אַז ער האָט געדאַרפֿט שניידען מיט אַ שטיין, פֿלעגט ער איהם טשעסענדיג מאַכֿען שאַרף; אַז ער האָט געדאַרפֿט בויערען מיט אַ שטיין, פֿלעגט ער איהם אַרום שפּיצען. די אַלע געצייג פֿלעגט מען געוויינטליך מאַכֿען פֿון פֿייער שטיינער, ווילע זיי שפּאַלטען זיך לייכֿט אויף אַלערליי שטיקער. אַזעלכֿע

*) דיא פֿיגורען (ריסונקעס) געפֿינען זיך בעזונדער געדרוקט אין ענדע ביכֿעל.

שטיינערנע געצייג געברויכען נאָך עד היום אַפּולע ווילדע שבטים, אונ עס איז ניטאָ ניט איין מדינה, וואו מען זאָל ניט געפינען אַלטע שטיינערנע געצייג. אויך ביי אונז אין רוססלאַנד געפינט מען אומעטום אַזעלכע שטיינערנע געצייג, דאָס דערוויזט אונז, אַז אויך די רוססען האָבען גאָר-פֿאַרצייטען גענוצט שטיי-נערנע געצייג. דער פּראָסטער המון גלויבט, אַז די שטיינער האָבען אַ הייל-קראַפֿט, ד. ה. אַז מען קען מיט זיי אויסהיילען פֿערשיעדענע קראַנקהייטען, אונ ער מיינט אַז זיי פֿאַלען אַראָב בעת עס דונערט. דער רוססישער המון רופֿט זיי דעריבער „דעם דונערס פֿיילען".

ווייטער, דער מענש, ווילענדיג האָבען אַזאַ געצייג, מיט וועלכען ער זאָלל קענען געבען אַ שטאַרקען קלאַפּ, איז ער געפֿאַלען אויף די המצאה צוזאַממענצובינדען אַ שטיין מיט אַ פֿלאָקען. אַזאַ געוואֶהר איז אויך געוועזען אַ סך בעקוועמער צו האַלטען אין האַנד. דעם שטיין פֿלעגט מען צופּאַסען צום פֿלאָקען אונ צוזאַממענבינדען מיט וואָס עס איז פֿאַר אַ פֿאָרעמדיגע געוויקס (קאָנאָפּלעס, קראָפּיווע אונ אַנדערע) אָדער מיט קאָרע פֿון וואָסערען עס איז פֿאַר אַ בוים (לוב). פֿון אַזאַ צוזאַממענגעבונדענעם שטיין מיט אַ שטעקען פֿלעגט זיך בעקומען אָדער אַהאַממער, אויב דער שטיין איז געוועזען אַ טעמפּיגער, אָדער אַ האַק, אויב דער שטיין איז געוועזען אַ שאַרפֿער. אָפֿט פֿלעגט די זעלביגע געצייג דיענען אי אַלס אַ האַממער, אי אַלס אַ האַק. (זעה פֿיגור 2).

נאָך דעם האָט מען אָנגעהויבען אויסצובעסערען אויך די געצייג, מיט וועלכע מען פֿלעגט אַרויסגראָבען פֿון דער ערד וואָרצלען. די געצייג איז בעשטאַנען פֿון אַ שטעקען מיט אַ-נ-איינ-געבויגענעם שפּיציגען ברעג, מיט וועלכען מען האָט געקענט פֿונאַנדער גראָבען די ערד. איצטער האָט מען אָנגעהויבען צו-צובינדען אַלאָנגלעכדיגען אונ אַ שפּיציגען שטיין צו דעם אויס-געבויגענעם ברעג. עס פֿערשטעהט זיך, אַז מיט דער געצייג איז געוועזען בעססער צו אַרבייטען; אַחוץ דעם איז דאָס געוועזען דויער-האַפֿטיגער אונ עס פֿלעגט זיך ניט צערשפּליטערען אַזוי גיך ווי האָלץ.

איצטער איז שוין דער מענש געווען געגוג בעוואָפֿענט, דאָס ער האָט שוין געקענט אָנהייבען צו שטרייטען אויך מיט אַזעלכֿע חיות, מיט וועלכֿע ער האָט פֿאַר דעם ניט געקענט שטרייטען; איצטער האָט ער שוין געקענט צוהרג'ענען אויך אַזעלכֿע שטאַרקע חיות, מיט וועלכֿע ער האָט פֿאַר דעם מורא מורא געהאָט צו טשעפּען זיך. איצטער הויבט דער מענש זיך אָן צו בעשאָפֿטיגען מיט דער יאַגד (פּאָלעוואַניע) אונ אויסצוטראַכֿטען פֿערשיעדענע געוואָהר, מיט וועלכֿע מען זאָלל קענען טוידטען אַ חיה אויף אַ רעכֿטען שֶטַח ווייט פֿון זיך. ער פּאַסט צו צו אַ פֿלאָקען אַ שטיין, בינדט זיי צוזאַמען אונ בעקומט אויך אַזאַ-נ-אופן אַ שפּיז, וועלכֿען ער דאַרף מעהר ניט מיט איםפּעט אַ וואָרף טאָהן, כדי אָנצוטרעפֿען אונ צו הרג'נען אַ חיה.

אַזוי ווי דער מענש האָט ניט אַלע מאָל געקענט דערלאַנגען מיט'ן האַנד אַזאַ שטאַרקען קלאַפּ, ווי עס האָט זיך געפֿאָדערט, דעריבער האָט דער מענש שטענדיג געקלעהרט ווי צו פֿערשטאַרקען דעם קלאַפּ. לכהחילה האָט ער אויסגעקלעהרט אַ בעזונדערען געוואָהר צום וואַרפֿען, אַ שליידער-האָלץ; דאָס איז בעשטאַנען פֿון אַ שטעקען, אין וועלכֿען איין ברעג איז געווען איינגעשפּאָלטען; אין שפּאַלט פֿלעגט מען אריינשטעלען אַ ברעג שפּיעז, אונ נאָך דעם בְעֵת וואַרפֿען פֿלעגט דער שטעקען אַזוי ווי אונטערטרייבען דעם שפּיעז אונ דערמיט אַ פֿולע פֿערשטאַרקען דעם קלאַפּ. צו דעם אייגענעם ציעל פֿלעגט דער מענש בענוטצען זיך אויך מיט שטריק, וועלכער ער פלעגט פֿערפֿאַרטיגען פֿון פאָרעמדריגע געוויקסע, נאָר די קינסטיגסטע המצאה איז געווען דער „פייל אונ בויגען" (זעה פֿיגור 3). דאָס איז אויך אַזאַ מין געצייג צום וואַרפֿען אַ שפּיעז, מעהר נישט איצטער האָט מען אָנגעהויבען צו ניטצען אַ קירצערען שפּיעז אונ מען האָט דאָס גערופֿען מיט אַ-נ-אַנדער נאָמען — פֿייל. אַ בויגען בעשטעהט פֿון אַ-נ-אויסגעבויגענע וויכֿע וויצקע, למשל, פֿון אַ טראָסט (ראָהר-שטעקעל); דיא ברעגעס פֿון דער וויצקע זיינען צוזאַממענגעצויגען מיט אַ שנירל. די שנירל קומט דעריבער אוים פֿעסט אָנגעצויגען, דעם פֿייל לייגט מען מיט'ן טעמפּיגען ט צום שנירל אונ צוהאַלטענדיג מיט איין האַנד די וויצקע,

ציהט מען מיט דער אַנדערע האַנד אָן דעם פֿייל מיט די שנירל, נאָך דעם אַז מען לאָזט אָב די שנירל, לאָזען זיך ביידע ברעגעם פֿונאַנדער, די שנירל שפּרינגט אָב און גיט מיט גרוים איספּעט ווייט אַ וואָרף דעם פֿייל.

אין דער הַמְצָאָה פֿון דעם פֿייל-און-בויגען ליעגט פֿיעל פּראַקטיקע און גרויס חכמה, וועלכע זיינען אָנגעקומען דעם אור-מענשען מיט גרוים מאַטערנים. אום צו קענען מאַכען אַ פֿייל-און-בויגען, האָט דער מענש פֿריהער געמוזט בעמערקען, אַז צווייגלאַך האָבען אַ טבע פֿונאַנדער צו בייגען זיך נאָך דעם ווי מען בייגט זיי צוזאַמען. נאָר דאָס אַליין איז נאָך געווען ווייניג: ער האָט נאָך געמוזט די בעזונדערע חלקים פֿעראייניגען אין איין געצייג, וואָס אין דער נאַטור האָט דער מענש דאָסגלייכען ניט געזעהן. דאָ האָט זיך שוין בעוויזען דעם מענשענס ערפֿינדליכער שכל, זיין פֿעהיגקייט אויסצוטראַכטען און בעשאַפֿען נייעס.

יעדער בעזונדערע טהייל פֿון פֿייל-און-בויגען בעווייזט די גרויסע ערפֿאַהרונג פֿון מענשען, און דאָס צוזאַממענשטעלען די אַלע טהיילען אין איין געצייג בעווייזט, אַז דעם מענשענס שכל האָט שוין אַפֿילע געקלעהרט איבער אַלעם, וואָס ער האָט בעמערקט; עס בעווייזט, אַז דער מענש האָט שוין געקענט בע-מערקען איינינע פֿהיזישע אייגענשאַפֿטען פֿון פֿערשיעדענע קער-פּער; ביז אַהער פֿלעגט דער מענש מעהר נישט נאָכמאַכען די בעסערע געצייג, וועלכע ער פֿלעגט געפֿינען פֿאַרטיגע אין דער נאַטור; בענוטצענדיג זיך מיט די אַלע ידיעות און פּראַקטיקע, האָט דער מענש געמאַכט גאָר אַ נייע געצייג. דער פֿייל-און-בויגען איז שוין געווען אַזאַ פֿאָלקאָמענעם און בעקוועמעם געוועהר דאָס קיין בעססערע האָט מען שוין גאָר ניט געדראַפּט און מען האָט ניט געזוכט, און מעהר ניט די פֿייערשיסענדע געוועהר האָבען איהם געקענט פֿערבייטען און אַרויסברייגגען פֿון מאָדע.

אמת, דער פֿייל-און-בויגען איז שוין גאָר אַ שפּעטערדיגע ערפֿינדונג, נאָר מיר האָבען וועגען איהם גערעדט איצטער, כדי צו ענדיגען אונזער שמועס וועגען דעם מין געצייג. בכלל ריידענ-דיג, קענען מיר מעהר ניט וויסען ריכטיג די היסטאָריע פֿון יעדער

איינציגען געצייג בעזונדער. ד"ה מיר קענען וויסען וואָס פֿאַר אַ
געצייג מענשען האָבען גענוצט איידער זיי האָבען געהאַט דעם
אָדער יענעם געצייג אונ וואָס פֿאַר אַ געצייג זיי האָבען אָנגעהויבען
בען ניטצען נאָך דעם; אָבער מיר קענען בשום אופן ניט וויסען
די צייט, ווען מען האָט גענוצט די אָדער יענע געצייג. מיר
קענען ניט בעשטימען וועלכע געצייג האָט דער מענש גענוצט
אין דער אָדער אין יענער עפּאָכע פֿון זיין לעבען, מיר קענען
דאָס ניט ריכטיג וויסען דערפֿאַר, ווייל אין דערזעלביגער צייט
ווערען גענוצט פֿערשיעדענע געצייג; געוועינטליך געפֿינען מיר,
דאָס חאָטשי עס איז שוין ערפֿונדען אַ נייער מיטעל, נייע געצייג,
פֿון דעסטוועגען נוטצט נאָך דער עולם אויך די אַלטע געצייג, — נאַטירליך וויינינער ווי פֿאַרדעם. דעריבער קומט נאַטירליך
אויס צו ריידען וועגען די געצייג, וואָס געהערען צו פֿערשיעדענע
צייטען, מעהר נישט צו בעווייזען זייער ענטוויקלונג, צו בעווייזען
וויא אַזוי פֿון איין פֿאָרמע געצייג קומט אַרויס אַ־נ־אַנדערע,
אַ בעססערע, וועלכע טויג בעססער צו דער אָדער יענע אַרבייט.
אַלזאָ קענען מיר מעהר נישט וויסען בְּעֶרֶך דעם סֵדֶר פֿון דעם
מענשענס ערפֿינדונגען.

אַזוי ווי דער אורמענש פֿלעגט זיך ערנאָהרען מיט פֿערשיעדענע טהיילען (מיט די וואָרצלען, פּרות אונ ד. ג.) פֿון אַפֿולע
געוויקסע, האָט ער דעריבער אָנגעהויבען צו בעמערקען דעם
לעבען פֿון די געוויקסע. אונ אויף אַזאַ־נ־אופן האָט ער לייכט
געקענט בעמערקען, דאָס אויף דעם אָרט, וואו עס פֿאַלט אַראָב
אַ קאָרנ'דל, וואַקסט אַרויס אין איניגע צייט אַרום אַ־נדערע,
פּונקט אַזעלכענע קאָרנדלעך ווי דער, וועלכער עס איז אַראָבגעפֿאַלען. דער מענש האָט דאָס געקענט פֿיעל מאָל זעהן אונ דאָך
איז ער ניט געפֿאַלען אויף די המצאָה בכיון איבערצולאָזען אביסעל
קאָרנער, כדי צו בעקומען נאָכדעם פֿון די אויסגעוואַקסענע
מעהרער, וויפֿיל ער האָט פֿערזייעט. אונ אַגב איז טאַקי גאָר
אונמעגליך געוועזען צו קלעהרען וועגען דעם. ערשטענס, האָט
דער אורמענש, ווייל ער האָט שטענדיג געהאַט ווייניג עססענוואַרג, זעהר נעקאַרגט אונ געשוואָלעוועט אין ניוועץ צו ברייננען

אפילו איין קאָרנ׳דל. אמת, מיט דער צ ט ו ע ש פֿון דעם איין קאָרנ׳דל ווערען אַפּולע, אָבער דער אורמ„ש האָט ניט געקענט זיין קיין שפּעקוליאַנט. אַ חוץ דעם, ווען ער וואָלט שוין אפילו געוואָלט שפּעקולירען מיט אַ ביסעל קאָרנער, האָט דאָס איהם אוך ניט געלוינט, דענן, אַרומשלעפּענדיג זיך פֿון איין אָרט אויפ׳ן אנדערען, האָט ער ניט געקענט האָפּען, אַז ער וועט אַליין שניידען, וואָס ער וועט איצטער פֿערזייען.

נאר אַלץ קָשֶׁה, ווי־שזע איז פֿאָרט דער מענש געפֿאַלען אויף די המצאה צו פֿערזייען, כדי נאָכדעם אַראָבצונעהמען מעהרער? ערשטענס, האָט דער אורמענש די ערשטע פּראָבע געמוזט מאַכען מסתּמא מיט אזעלכע קאָרנער, וועלכע ער האָט געהאַט אַפּולע און האָט ניט געדאַרפֿט שזאַלעווען אַ הויפֿעל זְרִיעָה. אַ חוץ דעם, האָט דער אורמענש געמוזט זייען אַ פֿריהער אַ־נ־איין־יאָהריגע פּפֿלאַנצונג, וואָרום אויף אַפּיעל־יאָהריגע פּפֿלאנצונג וואָלט איהם געווען צו לאַנג צו וואַרטען, און דער מענש האָט דאָס געקענט בעמערקען מעהר נישט דאַן, אז ער האָט שוין געלעבט בעשטאָנדיג אויף איין אָרט.

אַזעלכע תּבואות האָט דער מענש געקענט געפֿינען אַפּולע. אין אַמעריקאַ פֿלעגט מען זייען קוקוריזאַ (טערקישע ווייץ). דער מין תּבואָה געראָטה זעהר: אויף יעדער שטענגעל, וועלכער וואַקסט אַרויס פֿון איין קאָרן, געפֿינט זיך עטליכע קאָפּעלאַך (שישקעס), וועלכע זיינען אָנגעפּיקעוועט מיט גרויסע קאָרנער. אין דָרום־אַזיע איז אויך פֿאַראַן אַזאַ מין געוויקס – דאָס איז ר י י ז, וועלכע ביי גוטע אומשטאָנדען געראָטה זעהר גוט און פֿערמעהרט זיך זעהר פֿיעל מאָל.

אַז דער מענש איז געקומען אין די קאַלטע אָרטער, האָט ער שוין ניט געקענט מעהר בעאַרבייטען די זעלביגע געוויקסע, וועלכע ער פֿלעגט בעאַרבייטען אין די וואַרעמע מקומות; נאָר דערפֿאַר האָט ער דאָ געפֿונען אַנדערע געוויקסע און ער האָט אָנגעהויבען אויף זיי אויסצופּרובען זיינע פֿריהערדיגע פּראַקטיקע, ער האָט אָנגעהויבען צו זייען די נייע געוויקסע, די פּראָבע האָט זיך איינגעגעבען; די פֿערזייעטע קאָרנער האָבען אַרויסגע-

שפּראָצט, זיינען אויסגעוואַקסען און דער מענש האָט אַראָבגענומען אַפּוּלע מעהרער, וויפֿיל ער האָט פֿערזייעטן. שפּעטער, זייענדיג זיכֿער אַז ער וועט אַראָבנעהמען די פֿערזייעטע מיט רֶוַח, האָט דער מענש אָנגעהויבען צו זייען אַלץ מעהרער און מעהרער. הירז איז איינע פֿון די גאָר-גאָר פֿערצייטיגע תּבוּאוֹת און אַמאָל איז זי געווען אוּם-עט-אוּם זעהר בעוואוסט. אַ סך אַפֿריקאַנער פֿעלקער זייען נאָך עד-היום אַפּוּלע פֿערשיעדענע מינים פֿון די תּבוּאה. עס איז פֿאַראַנען אַפּוּלע ראַיות, וועלכֿע בעווייזען, אַז אויך בּיי די אייראָפּעער איז אַמאָל געווען הירז דער עיקר שפּייז.

נאָך דעם האָט מען אָנגעהויבען צו בעאַרבּייטען גערשטען, ווייץ און קאָרן. די אַללע מינים תּבוּאה פֿלעגט מען געוויינטליך זייען נאָר אין יענע אָרטער, וואו זיי וואַקסען לייכֿט, פּונקט ווי עס קומט פֿאָר אין דער איצטיגער צייט, דאָס מען זייעט יעדער זאַך אין דעם אָרט, וואו עס געראָטה בעססער.

מיט דער צייט האָט דער מענש בעמערקט, דאָס אַז מען מאַכֿט די ערד אַ ביסעל וויכֿער און נאָכֿדעם וואַרפֿט מען דאָרטען אַריין די קאָרנער, וואַקסען די אַלע מינים תּבוּאה אַ סך בעססער, דאָ האָט אָנגעהויבען דער מענש צו בענוטצען די זעלביגע געצייג, מיט וועלכע ער פֿלעגט אַמאָל אַרויסגראָבען פֿון ד'ערד וואָרצלען. נאָר אַזוי ווי איצטער האָט דאָס גענוטצט אַסך אַ קליגערער און אַ סך אַ פּראַקטישערער מענש, פֿערשטעהט זיך, אַז ער האָט דעם זעלביגען געצייג אויסגעבעססערט. מען פֿלעגט מאַכֿען אַ לאַנגערע האַנדטיל, אויב מען האט גדאַרפֿט; אַז מען האָט געוואָלט אויסגראָבען טיעפֿער פֿלעגט מען דעם אויסגעבויגענעם שפּיטץ מאַכֿען גראָססער, דאָס איז אַלץ געווען אין אָנהויב, אָבער נאָך דעם, אַז מען האָט שוין אָנגעהויבען צו זייען אַ סך תּבוּאה, איז שוין געווען שווער צו באַגעהן זיך מיט דעם געצייג און פֿאַר יעדער קאָרנ'דל גראָבען אַ בעזונדערע גריבעלע און מען איז געפֿאַלען אויף די המצאה אויסצוגראָבען מיט אַמאָל אַ לאַנגע וואַגע, אין וועלכֿע מען קען מיט אַמאָל פֿערזייען אַפּוּלע קאָרנער. שפּעטער צו האָט זיך פֿון דעם זעלביגען געצייג ענטוויקעלט אַ סאָכֿע, וועלכֿע איז געווען אַנדערש אין פֿערשיעדענע אָרטער,

נאָכ׳ן אָרט און נאָך די נאָטהיגקייט . גאָר צום סוף האָט זיך דער-פון ענטוויקעלט א פפלוג . עס פערשטעהט זיך, אַז דאָס איז שוין גאָר אַ שפּעטערדיגע ערפינדונג, וואָרום מיט אַ-נ-אַקער-אייזען קען מען זיך מעהר ניט דאַן בענוטצען, אַז מען האָט שוין הויז-ליכע בהמות און מען בענוטצט זיי צו פעלד-אַרבייט .

דאָס בעשעפטיגען זיך מיט זייען און פפלאַנצען פערשיעדענע תבואות איז, פערשטעהט זיך, מחויב, אז דער מענש האָט שוין אַ רעכטע צייט געוואָהנט אויף איין בעשטימטען אָרט . מיר האָבען שוין פריער געזאָגט, דאָס אַרום וואַנדערענדיג פון איין אָרט אויפ׳ן אַנדערען זוכענדיג שפייז, פלעגט דער מענש איינצייכענען זיך דעם אָרט און די צייט, וואו און ווען ער פלעגט געפינען די אָדער יענע עססענוואַרג . און אז עס פלעגט קומען די צייט, ווען עס ווערט פאַרטיג די פרות פלעגט ער אַוועקגעהן אַהין; נאָך דעם פלעגט ער זיך אַריבערגעהן אין אַ-נ-אַנדער אָרט און אַזוי כסדר, און אויף אַזאַ-נ-אופן האָט זיך בעשטימט דער שטח, אין וועלכען דער מענש פלעגט אַרומוואַנדערען הין און צוריק . איצטער אָבער האָט ער שוין געמוזט זיטצען אויף איין אָרט, לכל הפחות, ביז עס פלעגט פאַרטיג ווערען די פערזייעטע תבואה . עס פערשטעהט זיך, אַז ער האָט געקענט אַ מאָל איבערגעהן פון איין אָרט אויפ׳ן אַנדערען, ווען ער האט דעם לעצטען געפונען פאַר נוטציגער, און אַמאָל פלעגט ער טאקי גאָר ניט ווילענדיג מוזען בייטען זיין וואָהנאָרט, דהיינו אויב די ערד איז נאָך עטליכע מאָל זייען אויסגעמאָגערט געוואָרען, אַז מען האָט אויף איהר מעהר ניט געקאָנט זייען .

מיר האָבען שוין פריער גערעדט וועגען דעם, אַז דער מענש קען ניט אויסקומען אָהן פלייש-שפייז . פערשיעדענע פרוכטען און אַנדערע תבואה-שפייז האָט ער געקענט בעקומען, ניט האָ-בענדיג אפילו קיין שום געצייג; אָבער פלייש האָט ער געקענט בעקומען מעהר נישט, ווי דורך פאָלעוואַניע, וועלכע עס איז אונמעגליך געווען פאַר׳ן מענשען צו פיהרען ניט האָבענדיג קיין שום געוועהר . אמת, אַזעלכע לעבעדיגע זאַכען, ווי, למשל ווערם, פליעגעלאַך און ד. ג. האָט דער מענש געקענט בעקומען

אָהן געוועהר אויך, אָבער מיר ריידען וועגען פֿלייש פֿון וואַרעם-בלוטיגע, מילכזויגענדע חיות און פֿויגלען.

געהן אויף פּאָלעוואַנע איז געווען אַ גרויסע קאָפּדרעהעניש און זעהר אַ שווערע אַרבייט, בעזאָנדערס, איידער עס איז נאָך געווען פֿאָלקאָממע געוועהר, ווי, למשל, דער פֿייל-און-בויגען. עס פֿערשטעהט זיך, אַז די ווייבער האָבען ניט געקענט נעהמען קיין אַנטהייל אין דער אַרבייט; זיי האָבען געדאַרפֿט מיטנעהמען און קאָרמענען די קינדער, און דאָס וואָלט אַפֿולע געשטערט צו דער אַרבייט. די ווייבער האָבען אַלזאָ געמוזט בעגנוגענען זיך מעהר ניט מיט תּבואָה-שפּייז, וועהרענד די מאַננסלייט האָבען שוין געקענט בעקומען אַנדערע שפּייז אויך. ביי איינינגע ווילדע שבטים טאָרען דעריבער טאַקי די ווייבער ניט עססען קיין פֿלייש; אַזוי ווי די ווייבער פֿלעגען מעהר פֿאַר די מאַננסלייט זוכען תּבואָה-שפּייז און דעריבער, פֿערשטעהט זיך, זיינען זיי מעהר געווען בעקאַנט מיט די געוויקסע, קען גרייליך זיין, אַז זיי זיינען דאָס געפֿאַלען אויף די המצאה צו פֿערזייען קאָרנער, כדי עס זאָלל אַרויס וואַקסען מעהרער. וְהָא רַאֲיָה, ביי אַפֿולע פֿאָלקער איז טאַקי ערד-אַרבייט — אַ ווייבערשער עסק.

די ווייבער האָבען אַלזאָ געפֿונען אַ מיטעל, ווי צו בעקומען מיט וויינינגער פּראַצע מעהרער תּבואָה; די מאַננסלייט פֿלעגען נעהמען ביי די ווייבער אַ טהייל פֿון זייערע תּבואָה און דערפֿאַר פֿלעגען זיי זיי געבען אַ טהייל פֿון זייערע יאַגד-רויב.

ביידע צְדָדִים אי די ווייבער, אי די מאַננסלייט האבען שוין אויף אַזאַ-נ-אופֿן געהאַט זייערע נייטיגסטע שפּייז און דעריבער האָבען זיך איצטער די מאַננסלייט נאָך מעהרער געקענט איבער-געבען זייער בעשאָפֿטיגונג — דער פּאָלעוואַניע. די יאַגד-רויב איז דאָך ניט קיין בעשטאָנדיגער, געוויסער מקור אויף חיונה: אַמאָל גילט עס און מען האַפּט צו פֿיעל און אַמאָל קומט אויס צו קומען אַהיים גאָר מיט ליידיגע האָנד — אָט דאָ פֿלעגט שוין דורכ-טראָגען די תּבואָה-שפּייז, וועלכע די ווייבער פֿלעגען ערווערבען. אַחוץ דעם קומט אָפֿט אויס צו זיין אַלאַנגע צייט אין וואַלד און ווען דער מענש וואָלט ניט געהאַט מיטצונעהמען מיט זיך

עפּעס עססענוואַרג, וואָלט איהם אויסגעקומען צו הונגערען. ווארום ניט אַלע מאָל קען מען געפינען אין וואַלד וואָס צו עססען. איצטער אָבער האָט ער זיך געקענט אָנגרייטען וואָס צו עססען אונ דאָס האָט אַפּולע פערגרינגערט דעם מענשען די פּאָלעוואַניע. אויף אַזאַ-נ-אופן איז צוטהיילט געוואָרען די אַרבייט אין דער בַעֲלֵי-בָּתִּישקייט צווישען מאַנֶנער אונ פרויען.

די קאָרנער פון פערשיעדענע געוויקסע וועלכע זיינען איצטער געוועזען דעם מענשענס עיקר אכילה, זיינען אָפט געוועזען בעדעקט מיט אַ האַרטען שאָלעכץ, ווי, למשל, האָבער; אַנדערע קאָרנער זיינען אפילו ניט בעדעקט מיט קיין האַרטען שאָלעכץ, אָבער זיי זיינען אין גאַנצען זעהר האַרט, דאָס עס איז זיי זעהר שווער צו צוקייען. כדי אַראָבצושיילען די שאָלעכץ אונ צוברעקלען די קאָרנער האָט דער מענש אָנגעהויבען צו ניטצען שטיינער, אָדער ער פלעגט שטויסען די קאָרנער מיט איין שטיין, אָדער ער פלעגט אַריינלייגען די קאָרנער צווישען צוויי שטיינער אונ צורייבען זיי. דאס איז געוועזען די ערשטע מיהל, וועלכע דער אורמענש האָט אָנגעהויבען צו ניטצען, דערנאָך האָט מען דיזעל-ביגע מיהל אויסגעבעססערט; דער אונטערשטער שטיין פלעגט לינען אויף אַ-נ-אָרט אונ מעהר נישט דעם אויבערשטען שטיין פלעגט מען דרעהען אונ אויף אַזאַ-נ-אופן האָט זיך בעקומען אַ האַנד-מיהל.

פון דעם אַרט האַנד-מיהלען האָבען שוין די גריכען גע-וואוסט מיט האָבער 3000 יאָהר צוריק, אונ עס קען גרייליך זיין אַז נאָך פריהער.

די אויף אַזאַ-נ-אופן פּערפּאַרטינגטע מעהל פלעגט מען עססען אָדער טרוקענע, אָדער מען פלעגט דאָס צומישען מיט וואַססער, אויב עס איז געוועזען צו טרוקען. אַ מאָל פלעגט מען די קאַשקע צורעכט מאַכען מיט עפּעס וואָס זיסע, למשל מיט די זאַפט פון אַ צו-קער-טראָסטניק. איצטער האָט שוין דעם מענשען, אום ער זאָל קענען באַקען ברויט, געפעהלט מעהר ניט ער זאָל וויסען די בענוטצונג פון פייער.

צורייבענדיג קאָרנער צווישען צוויי שטיינער, האָט דער

מענש געקענט לייכט בעמערקען, אַז די שטיינער גופא רייבען זיך אויך פֿון דעם אָב און שייערען זיך אַרום. דא איז שוין ניט שווער געווען צו פֿאַלען אויפֿ'ן פלאַן, אַז מען קען מיט אַ שטיין אָבריבען די באָרגלאַך, די שאָרפֿטיקייט פֿון אַ-נ-אַנדער שטיין און אויף אַזאַ נ-אופֿן פּאָלירען איהם.

איצטער הויבט מען שיין אָן אַרומצושלייפֿען די פֿריהערדיגע שטיינערנע געצייג און מען האָט זיך אפילו אויסגעלעהרענט אויס-צובויערען אין שטיינער לאָכער, וואו אריינצושטעלען אַ האָנדט'ל, און דאָס איז אויך ניט געווען שווער צו דערגעהן; די האַנד-מיהל האָט אויך דאָ אויסגעהאָלפֿען: אין דעם אונטערשטען שטיין פֿלעגט בלייבען גריבעלאַך, וועלכע פֿלעגען זיך אויסבויערען פֿון דעם דרעהען אויף איהם דעם איבערסטען שטיין, אויב דער לעצטער האָט געהאַט אויף זיך פוקעלאַך. אָט אויף אַזאַ נ-אופֿן האָבען זיך מענשען אויסגעלעהרענט צו בויערען מיט אַ שפיטציגען שטיין.

אַזעלכע געפּאָלירטע און דורכגעבויערטע שטיינערנע געצייג, געפֿינט מען אויך זעהר פֿיעל אום-עט-אום.

די צייט, ווען מענשען האָבען גענוצט שטיינערנע געצייג, רופֿט מען „די שטיינערנע צייט“. זי ווערט געטהיילט אויף צוויי טהיילען; די צייט פֿון פראָסט געהאַקטע שטיינער און די צייט פֿון געפּאָלירטע שטיינער. מיט די וואָרטער בעצייכענט מען מעהר ניט די ביז-היסטאָרישע צייט פֿון אונזערע עלטער-עלטער-זיידעס אָבער דאָס בעשמימט ניט די צייט ווען עס איז געווען „דער שטיינערנער פעריאָד“. (זעה פֿיגור 5).

און אפילו נאָך דעם, אַז דער מענש איז שוין דערגאַנגען, ווי צו בעאַרבייטען מעטאַל, ד"ה בעת עס האָט זיך שון אָנגע-הויבען „די בראָנז-צייט“ און נאָך דעם „די אייזען-צייט“, האָט נאָך אַלץ די שטיין-צייט פֿאָרווערטס געעקסיסטירט. בראָנ-זענע כלים מיט שטיינערנע געפֿינט מען זעהר אָפֿט צוזאַממען.

קורץ גערעדט, דאָס צערטהיילען די צייטען נאָך די געצייג זאַך, וועלכע דער מענש האָט גענוצט, בעווייזט מעהר נישט, אַז לכתחילה האָבען מענשען גענוצט שטיינערנע געצייג און נאָך

דעם האָבּען זיי אָנגעהויבּען צו געבּרויכֿען מעטאַלענע, פֿריהער בּראָנזענע אונ נאָך דעם אייזערנע. דאָס אייגענע איז מיט דעם צערטהיילען די שטיינערנע צייט אויף צוויי פּעריאָדען: אויף די צייט פֿון פראָסט געהאַקטע שטיינער אונ אויף די צייט פֿון געשליפֿענע שטיינער; דאָס בּעווייזט אויך מעהר נישט, אַז פֿון אָנפֿאַנג האָבּען זיך מענשען אויסגעלעהרענט צו טשעסענען שטיינער אונ ערשט נאָך דעם צו שלייפֿען.

מיט איין וואָרט, אין דער אמת-ן זיינען אַזעלכֿע צייט-אַבּטהיילונגען גאָר ניט געווען, אָדער ריכֿטיגער געזאָגט, אין אמת-ן זיינען אַלע צייטען צוזאַממען געפֿלאָכֿטען. עס הויבּט זיך אָן אַ נייער פּעריאָד אונ דער פֿערגאַנגענער הערט נאָך פֿון דעסטוועגען ניט אויף צו עקסיסטירען. וואָרום אפילו איצטער, וואָס מען ניטצט שוין פֿערשיעדענע מאַשינעם, פֿון דעסטוועגען נוטצט נאָך דער עולם אַ נ-אַנדערם מאָל שטיינערנע געצייג, ווי למשל, שטיינערנע האַנד-מיהלען, שטיינערנע סטופּקעם, שטויסלאַך אונ ד. ג. מיר זעהען אַלזאָ, אַז די שטיינערנע צייט עקסיסטירט נאָך עד היום.

אַז דער מענש האָט אָנגעהויבּען צו בּרויכֿען פֿלייש פֿון גרויסע חיות, איז איהם ניט איין מאָל אויסגעקומען צו בּעמערקען, אַז פֿלייש ווערט זעהר גיך מְכוּלֶה, אונ מען קען דאָס מעהר ניט עססען. בּיי'ן אורמענשען איז אָבּער אַ פֿליישיגער בּיסען געווען אַ גרויסער „יֵשׁ". ניט איבּריגם אָפֿט פֿלעגט זיך מאַכֿען גליקליכֿע יאַגדען, אויף וועלכֿע מען פֿלעגט בּעקומען אַ רעכט בּיסעל רויב. אויפֿעססען גאָר אין גאַנצען פֿלעגט מען ניט אַלע מאָל קענען, חאטשי דער אורמענש פֿלעגט זיך זעהר פֿיעל סטאַרעווען אונ אָנווענדען אַלע מיטלען אויפֿצועססען וואָס מעהרער. זיי פֿלעגען זיך אַזוי פֿיעל אָנעססען, אַז נאָך דעם פֿלעגען זיי זיך קייקלען אויף ד'ערד, כּדי צו פֿערדייען דעם עססען. אונ נאָך אַזאַ זאַטען מאָלצייט פֿלעגט ניט זעלטען אויסקומען אַלאַנגע צייט גאָר צו הונגערען.

עס איז גאַנץ נאַטירליך, וואָס דעם מענשען האָט זיך געאָלט אַיינהיטען פֿלייש וואָס לענגער, די פּראַקטיקע האָט בּאַלד

דערוויזען ווי מען קען לייגגער אײַנהאַלטען פֿלייש פֿריש. אַז פֿלייש פֿלעגט ליגען צווישניטענערהייט אויפֿ'ן זונן, פֿלעגט זי אָנהויבען צו טריקענען — פֿלעגט זיך אַביסעל אויס וויאָנזולען. דער מענש האָט דאָס געקענט זעהר לייכֿט בעמערקען, ווייל ער האָט געוואָהנט אין די וואַרעמע מקומות; דאָרטען זיינען די היטצען אַפֿולע גראָססער ווי ביי אונז און דעריבער וויאָנזולט זיך דאָרטען גיכֿער. אַזעלכֿענע געוויאָנזעלטע פֿלייש, אַ חוץ וואָס זי איז לאָנגער פֿריש, איז לייכֿטער צו פֿערדייען; דער מענש האָט אַלזאָ געהאַט פֿון די נייע המצאה אַ דאָפּעלטע טובה.

אַ חוץ דעם איז צווישניטענע שטיקלאַך געוויאָנזעלטע פֿלייש זעהר בעקוואָם מיטצונעהמען מיט זיך אויפֿ'ן יאַגד, און עד-היום פּראַקטיקירט זיך נאָך דער מיטעל צורעכֿט צו מאַכֿען פֿלייש. נאָר פֿערצייטען איז דאָס נאָך מעהר געווען בְּנִמְצָא; די נאָמאַדען (אַרומוואַנדערער) פֿון די דרום-רוססישע מדבריות, דערצאֶהלט מען, פֿלעגען דאָס עססען זעהר גערן און פֿלעגען דאָס מיטנעהמען אין וועג און האַלטען אונטערען זאָטעל.

איצטער האָט דער מענש ערפֿונדען אַזאַ זאַך, וועלכֿע איז באַשערט געווען צו שפּיעלען זעהר אַ גרויסע ראָליע אין זיין לעבען, נאָר ער אַליין האָט ניט פֿערשטאַנען די גרויסע וויכֿטיגקייט פֿון זיין ערפֿינדונג און איז געפֿאַללען אויף דעם גאָר פּלוצלונג. מיר ריידען דאָ וועגען פֿ י י ע ר. בלהי ספק, אַז דער מענש האָט אַללע מאָל געוואוסט, אַז עס איז דאָ פֿייער, וואָרום ניט איין מאָל, מסתּמא, איז איהם אויסגעקומען צו זעהן ווי פֿון אַ בליטץ צינדען זיך אָן בוימער און ברענען; נאָר אַזאַ פֿייער פֿלעגט איהם גאָר שראָקען.

יעדענפֿאַלס קענען מיר פֿייער ניט רעכֿענען פֿאַר דעם מענשענס אַ-נ-ערפֿינדונג ביז דער צייט, ווען דער מענש האָט זיך שוין אויסגעלעהרענט ווי צו באַגעהן זיך מיט איהם: ווי צו בעקוממען, ווי אונטערצוהאַלטען און ווי צו לעשען איהם.

נישט שווער איז געווען דעם מענשען צו בעמערקען, דאָס אַז מען רייבט זעהר גיך אַ האָלץ אָן וואָס עס איז פֿאַר אַ-נ-אַנדער האַרטע זאַך אַ רעכֿטע צייט, דערהיצט ער זיך און צינדט זיך

אפילו אָן אויך. דער פֿייער וואָס פֿלעגט זיך בעקומען אויף אַזאַ-נ-אופן האָט שוין ניט געשראָקען דעם מענשען, ווײלע ער האָט דאָך געוואוסט זיין יחוס, זיין אורשפרונג; ער האָט געוואוסט פֿון וואַנען ער האָט זיך גענומען אונ צו יעדער צייט, ווען ער האָט נאָר געוואָלט, האָט דער מענש געקענט איהם אַרויסבריינגען. דער מיטעל מיט וועלכֿען די איצטיגע ווילדע פֿאָלקער בעקוממען אַרוים פֿייער, בעווייזט אונז, אַז לכתחילה איז מען טאַקי אויך בּייערענדיג דערגאַנגען ווי צו בעקומען פֿייער. געוויינטליך גע-בּרויכֿען זיי צום בעקומען פֿייער אַזאַ מין עקבויער (זעה פֿיגור 6), וועלכֿער בעשטעהט פֿון אַ קלאָצעל, אין וועלכֿען עס איז פֿאַראַן אַ גריבעלע, וואו עס שטעלט זיך אריין אַ שפינדעל. אַז מען דרעהט דעם שפינדעל איניגע מינוט זעהר גיך, בעווייזט זיך פֿינקען, וועלכֿע זיי לייגען אַרויף אויף טרוקענע גראָז, אָדער אויף א-נ-אַנדער זאַך, וואָס צינדט זיך לייכֿט אָן אונ בלאָזען פֿונאַנדער פֿייער. אין אָנהויב פֿלעגט מען דעם שפינדעל דרעהען צווישען די האָנד אונ נאָך דעם האָט מען אויף דערויף אויסגעקלעהרט פֿער-שיעדענע צוריכֿטונגען. מען פֿלעגט ארומוויקלען דעם שפינדעל מיט אַ שטריק אונ מען פֿלעגט איהם דרעהען מיט איהר, שלעפענדיג דאָס איין ברעג, דאָס דעם אנדער ברעג פֿון שטריק. עס פֿער-שטעהט זיך, אַז דאָס בעקומען פֿייער איז אין אַנדערע אָרטער געווען שווערער אונ אין אַנדערע לייכֿטער. אין אַ קאַלטען אונ אין אַ נאַסען קלימאַט פֿלעגט מען מוזען מעהרער אונ שטאַרקער בּויערען. ערפֿינדען פֿייער איז אין אַזעלכֿע אָרטער געווען גאָר כמעט אונמיגלאַך. נמצא, אַז דאָס מוזען מיר אויך זאָגען, אַז פֿייער איז ערפֿונדען געוואָרען אין די הייסע מקומות.

נאָר אַז עס איז שוין געווען ערפֿונדען פֿייער, האָט עס זיך שוין געקענט פֿערשפרייטען אויך אין יענע אָרטער, וואו לכתחילה האָט מען עס ניט געקענט ערפֿינדען. די דערבייאיגע פֿאָלקער האָבען איינפֿאַך געקענט קריגען פֿייער, ניט בּויערענדיג, וואָרום דאָס איז געווען זעהר אַ שווערע אַרבייט. (זעה פֿיגור 7 אונ 8)

קוים האָט מען שוין מיט גרוים מאַטערניש איין מאָל בע-קוממען פֿייער, פֿלעגט מען שוין מיט כל-המיגליכֿקייט סטאַרעווען

זיך עס אונטערצוהאַלטען, אַז עס זאָלל זיך ניט פֿערלאָשען. ביי אַפּולע פֿאָלקער פֿלעגט טאַקי זיין אַ בעזונדערער קלאַסס מענשען, וועלכֿע פֿלעגען זיך בעשעפֿטיגען מעהר גישט ווי מיט דעם, וואָס זיי פֿלעגען אונטערהאַלטען דאָס פֿייער, אַז עס זאָלל ניט אויסגעהן, אוּנ אַזוי ווי פֿייער האָט מען גערעכֿענט פֿאַר אַ הייליגע זאַך, פֿאַר אַ מתּנה פֿון גאָטט, אוּנ טאַקי פֿאַר אַ גאָטט אַליין אויך, דעריבער זיינען מיט דער צייט די מענשען, וואָס פֿלעגען גערן אוּנ אַכֿטונג נעבען אַרום דעם פֿייער אויך געוואָרען הייליג אוּנ מען האָט זיי געהאַלטען פֿאַר גאָטט'ס דיענער.

ביי די ראָמער, צום ביישפּיעל, פֿלעגען די נביאה'תעם פֿון דער גאָטטין וועסטאַ — מוזען אונטערהאַלטען שטענדיג פֿייער אויף דעם מִזְבֵּחַ פֿון זייער גאָטטין, אוּנ די וועסטאַ אַליין איז געווען די גאָטטין פֿון דער היימישער קיך. דערפֿון איז געדרונגען, אַז לכתחילה פֿלעגען די נביאה'תעם גאָר מוזען אונטערהאַלטען דאָס פֿייער אויפֿ'ן קיך. פֿון אַזאַ קיך פֿלעגט מען דערנאָך, אַז מען פֿלעגט דאַרפֿען, נעהמען פֿייער צום געברויך.

דאָס בעקומען פֿייער איז געווען אַזאַ שווערע אַרבייט, דאָס עס איז כמעט אונמיגלאַך געווען, דאָס איין מענש איינער אַליין זאָלל עס קאָנען אויספֿיהרען. מען האָט געמוזט זייער שטייף האַלטען דעם שפּינדעל, כדי עס זאָלל זיך שטאַרקער רייבען; אַנֶּב פֿלעגט דער דרעהען דעם שפּינדעל געדויערען אַ צייט, דאָס עטליכֿע בּתּות פֿלעגען זיך בייטען ביז מען פֿלעגט בעקומען פֿייער.

דאָס בעקומען פֿייער האָט אַלזאָ געפֿאָדערט דאָס צוזאַממענ-אַרבייטונג פֿון אַפּולע מענשען. ד. ה. אַפּולע מענשען האָבען גע-מוזט אַרבייטען צוזאַממען, אום צו בעקומען פֿייער; עס איז, אַלזאָ, געווען אַגעזעלשאַפֿטליכֿע אַרבייט: אוּנ אַזוי ווי פֿייער, ווי פֿריהער איז שוין געזאָגט, האָט זיך גערעכֿענט פֿאַר אַ הייליגע זאַך, דעריבער האָט זיך דאָס בעקומען פֿייער גערעכֿענט פֿאַר אַ רעליגיאָז-געזעלשאַפֿטליכֿע האַנדלונג אָדער צערעמאָניע.

אַפּולע פֿאָלקער האָבען באַלד אָנגעהויבען צו ניטצען אַ ביסעל אַ-נ-אַנדערען, אַ בעססערען מיטעל צום בעקומען פֿייער. זיי פֿלעגען אָנטאָהן אויף אַ פֿלאָקען אַ הילצערנעם קייקעל אוּנ

דרעהען ניט דעם פלאָקען, נאָר דעם קייקעל. דאָס איז געווען לייכטער.

ביי די רוססען איז פאַראַן אַ מנהג, וועלכער דערמאָהנט אָן דעם אַרט בעקומען פייער אונ אויך אָן דעם, אַז אַ מאָל האָט דאָס בעקומען פייער גערעכענט זיך פאַר אַ צערעמאָניע.

ביי די רוססען איז נאָך אין אַ פולע אָרטער עד היום גע-בליבען אַ-נ-אנדענקונג פון יענער צייט, ווען זיי פלעגען אויף אַזאַ-נ-אופן בעקומען פייער. אין אַנדערע אָרטער, אויף מאסליאַניצע, צינדען די רוססען אָן פייער, טהוען אָן אַ ראָד אויף אַ פלאָקען אונ פיהרען דאָס אַרום אין אַ שליטען איבער'ן דאָרף, אונ פון אָבענד פערברענען זיי דעם פלאָקען צוזאַממען מיט'ן ראָד. דער פלאָקען ווייזט געווים אויף דעם שפינדעל, וועלכען מען פלעגט דרעהען, כדי צו בעקומען פייער, אונ דער ראָד ווייזט בלתי ספק אויף דאָס, אַז די פערצייטיגע רוססען פלעגען ערווערבען פייער אויף אַזאַ-נ-אופן, ווי מיר האָבען פריהער געזאָגט, ד"ה זיי פלעגען אָנטאָהן אויף אַ פלאָקען אַ קייקעל אונ דרעהען, ניט דעם פלאָקען נאָר דעם קייקעל.

דער מענש האָט באַלד בעמערקט, דאָס פייער וואַרעמט אונ ברענט, אַז מען ריהרט זיך צו איהם צו — עס האָט פונקט די זעלביגע טבע ווי די זונן. עס פערשטעהט זיך, אַז דער מענש האָט זיך מיט כל המיגליכקייט געסטאַרעט, אַז פייער זאָלל איהם ברייגגען די זעלביגע נוטצען, וואָס די זונן ברייגגט איהם. דער מענש הויבט אָן צו בענוטצען פייער צום וואַרעמען זיך לעבען איהם אין אַקאַלטע נאַכט אונ סטאַרעוועט זיך אוים צו וויאָנולען אויף איהם פלייש.

אויף אַזאַ-נ-אופן, האָט זיך אָנגעהויבען די קונסט צו פער-פאַרטיגען עססענוואַרג. אַ חוץ דעם האָט דער מענש בעמערקט, אַז דאָס פייער בעשיצט איהם פון בייאנאַכטיגע אָנפאַללען פון ווילדע חיות, ווייל די ווילדע חיות האָבען מורא פאַר פייער, אונ דער מענש שלאָפט זיך איצטער רוהיג אונטער דעם שוטץ פון דעם נייעם וואָלטהאָטיגען גאָטט.

איצטער האָט זיך שוין פאַר דעם אורמענשען געאָפענט

אַ ברייטער פלאַטץ: פֿייער מאַכֿט אויף פֿערשיעדענע ואַכֿען פֿער-שיעדענע ווירקונגען, אונ דער מענש האָט זיך באַלד דערמיט בענוצט, ווי מיר האָבען שוין פֿריהער געזאָגט, צום פֿערפֿאַרטיגען שפייז.

עס איז אוּנמיגלאַך אויסצורעכֿענען אַלע מיטלען, מיט וועלכֿער דער אורמענש פֿלעגט פֿערפֿאָרטיגען שפייז. פֿלייש, למשל, האָט מען שוין איצטער געקענט פֿערפֿאָרטיגען אויף פֿער-שיעדענע אופנים: מען האָט דאָס געקענט אַרויף שטעכֿען אויף אַ שפּיציגען שטאָקל אונ אויסבראָטען אויפֿ'ן פֿייער גופא בעת עס האָט געברענט; אָדער מען האָט דאָס געקענט אויסבראָטען אויף די קוילען, נאָך דעם אַז די פֿייער איז שוין אויסגעגאַנגען; מען האָט דאָס אויך געקענט האַלטען לעבען פֿייער אויף אַזאַ-נ-אופֿן, אַז אויף די פֿלויש זאָלל געהן מעהר ניט דער רויך אונ די פֿלייש זאָלל זיך אויסוויאָנדזלען. איצטער ניטצט מען נאָך אויך גערויכֿער-טע פֿלייש, נאָר דאָס איז שוין אַ פּנים גאָר אַ פֿערצייטיגע המצאה.

באַלד האָט זיך דער מענש אויסגעלעהרענט מאַכֿען בעזונדערע איינריכֿטונג צום בראָטען פֿלייש, ער האָט זיך אויסגעלעהרענט מאַכֿען אַזאַ מין אויוועז. דעם אורמענשענס אויוועןנס זיינען אייגענטליך געווען נישט מעהר, ווי אַ שטיינערנער טאָוועל, אַנ-אַנדערס מאָל האָט עס געקענט זיין מיט אַ-נ-אויסהיילונג; אויף דערויף פֿלעגט מען פֿונאַנדער לייגען פֿייער אונ נאָך דעם, אַז דער שטיין פֿלעגט זיך גוט אָנברענען אונ דאָס פֿייער פֿלעגט אויסגעהן, פֿלעגט מען צוזאַממען שאַרען די קוילען אין איין אָרט אונ אויף דעם אָנגעברענטען שטיין פֿלעגט מען בראָטען שטיקלאַך פֿלייש. איצטער טהוט מען דאָך ביי אונז אויך אַזוי: מען באַקט אויפֿ'ן אָנגעהייצטען שטיין. די נפקא מינה צווישען די איצטיגע אונ פֿער-צייטיגע אויוועס איז מעהר ניט דאָס, וואָס יענע פֿלעגען זיין אויפֿ'ן פֿרייען פֿעלד אונ די איצטיגע אויוועס זיינען אין די הייזער.

אַזוי פֿלעגט מען פֿערפֿאַרטיגען פֿלייש. נאָך דעם האָט דער מענש אָנגעהויבען צו באַקען פֿערשיעדענע מינים פּירות אונ וואָרצלען, מען האָט אָנגעהויבען צו סמאַלענען קאָרנער אונ דאָס פֿלעגט זיי צוגעבען גאָר אַ בעזונדערען געשמאַק. פֿריהער-

האָבען מיר שוין דערצאָהלט, ווי די אורמענשען פלעגען צומישען מעהל מיט וואַססער אונ פלעגען דאָס עססען; די קאַשקע אָדער די טייג. איצטער האָבען זיי שוין אָנגעהויבען אונטער באַקען די טייג אונ אויף אַזאַ-נ-אופן האָבען זיי זיך אויסגעלעהרענט באַקען ברויט. (זעה פיגור 9).

די ווירקונג וואָס פייער מאַכט אויף וואַססער, איז דער מענש דערגאַנגען גאָר אין אַ צייט אַרום. איצטער איז נאָך אויך פאַראַן אייניגע שבטים, וועלכע ווייסען שוין פון פייער אונ ווייסען נאָך פון דעסטוועגען ניט, ווי צו זידען וואַססער; אונ באמת איז דאָס טאַקי געווען שווער צו דערגעהן, ווארום פריהער האָט דאָך דער מענש געדאַרפט אויסקלעהרען לייםענע געפּאָס, אין וועלכע מען זאָלל קענען זידען וואַססער.

דער מענש האָט, פערשטעהט זיך, גענקענט לייכט בעמער-קען דאָס אַז וואַססער גיסט זיך אַרויף אויף אַנ-אָנגעברענטען שטיין, הייבט עס אָן צו הושזען אונ עס פערוואַנדעלט זיך אין פאַרע; אָבער דאָס אַליין איז נאָך וויניג, ווי די מענשען האָבען דאָס בעמערקט, קען זיין, אַז די אַנגענעהמע וואַרעמקייט פון פאַרע איז זיי זעהר געפאַליג געוועזען, אונ זיי האָבען אָנגעהויבען בכיוון צו גיססען וואַססער אויף אָנגעברענטע שטיינער, כדי זיך אַביסעל דורך צו פאַרענען, אָבער נישט מעהר.

דערפון זיינען געוויס אַרויסגעקומען אונזערע איצטיגע באָדער. אין די הינע-קאַנטיגע באָדער ווערט געמאַכט אין די אויוועגס אַבעזונדערע אַבטהיילונג, וואו עס ליעגען אָנגעברענטע שטיינער אונ אַז מען וויל-„דערלאַנגען דוך" גיסט מען אַרויף אויף די שטיינער וואַססער, אונ די באָד ווערט פול מ ט פאַרע.

אונ אפילו אַז מען האָט שוין גענקענט מאַכען לייםענע כלים, האָט נאָך פון דעסטוועגען דער מענש אַלץ ניט גענקענט זידען וואַססער, אַזוי ווי מיר איצטער; לכתחילה פלעגט מען גאָר אום אָנצוואַרעמען וואַססער ווארפען אָנגעברענטע שטיינער אין אַ כלי וואַססער, ביז עס פלעגט ווערען הייס, איצטער אפילו טהוט מען עס נאָך אויך אַנ-אַנדערם מאָל, דהיינו, אַז עס פעהלט כלים אָדער אַז מען דאַרף אָנוואַרעמען וואַססער אין אַ הילצערנע כלי.

מיט איין וואָרט, פייער איז געוועזן זעהר וויכטיג פאַר דעם מענשען, באַלד ווי דער מענש האָט ערפונדען פייער, איז ער שוין געוואָרען אפּולע וויינינגער אבהייננגיג פון דער נאַטור.

איצטער, האָבענדיג פייער, האָט שוין דער מענש אונטער דעם שוטץ פון דיעזער וואָהלטהאָטיגער גאָטטהייט, געקענט ריזי־קירען אונ מאַכען אַ נסיעה אין קאַלטערע לאַנדער. דאָס פייער האָט פערנומען דעם אָרט פון דער זונן־וואַרעמקייט, אונ דעריבער פערשטעהט זיך פאַר וואָס דער מענש האָט איצטער געהאַלטען אַזוי טהייער דאָס פייער.

דאָס פייער האָט מען געמוזט פערהיטען פון רעגען אונ פון ווינדטען, אונ דער מענש הויבט אָן אויסקלעהרען פערשיעדענע מיטלען ווי דאָס צו פערהיטען. אין אָנפאַנג פלעגט דער מענש פערשטעלען דאָס פייער פונ'ם ווינד מיט ריטלאַך, ווייצקעס אונ בלאַטער. לכתחילה פלעגט ער, אַריינשטעקענדיג די ווייצקעס אין דער ערד, פערשטעלען דאָס פייער מעהר ניט ווי פון איין זייט, פון וואַנען עס פלעגט בלאָזען דער ווינט. נאָר מיט דער צייט האָט דער מענש אָנגעהויבען צו פערשטעלען דאָס פייער פון אַלע זייטען, כדי אויב אפילו עס וועט זיך אומבייטען דער ווינד זאָלל ער עס אויך ניט קענען פערלאָשען; אין איין זייט, מעהר ניט, פלעגט ער לאָזען אַ שטיקעל ניט קיין פערשטעלטען אָרט פאַר זיך אַריין צו געהן.

אויף אַזאַ־נ־אופן זיינען ענטשטאַנען מענשליכע וואָהנונגען. אין די ערשטע צייטען איז דאָס געוועזן גיכער די דירה פון פייער, ווי דעם מענשענס וואָהנונג. פון אויבען, פערשטעהט זיך, פלעגט מען מוזען לאָזען אָפּען, כדי דער רויך זאָלל האָבען פון וואַנען אַרויס צו געהן. דאָס איז וואַהרשיינליך געוועזן די ערשטע פאָרמע פון די איצטיגע „פעקאַרנעס" וועלכע מיר טרעפען נאָך איצטער אין אונזערע דאָרפער. מיט דער צייט האָט זיך דערפון ענטוויקעלט אַ שטוב מיט איהר נאָטהיגסטע געהאָריגקייט, אַ קיך.

עס קען אויסקומען זעהר קאָמיש וואָס מיר זאָגען, אַז לכתחילה האָט דער מענש בעזאָרגט אַ דירה פאַר פייער, אונ נאָך

דעם ערשט פֿאַר זיך. אין אמת'ן איז אָבער פֿאָרט אַזוי און עס איז גאַנץ פֿערשטאָנדליך, פֿאַר וואָס דאָס איז אַזוי געווען: אין אָנ-הויב האָט דאָך דער מענש געוואָהנט אין וואַרעמע לאַנדער, היינט צו וואָס האָט ער געדאַרפֿט האָבען אַ דירה? מעהר ניט אַמאָל פֿלעגט ער זיך מסתּמא בעהאַלטען פֿון אַ רעגען אונטער די געדיכטע בלאַטטער פֿון אַ בוים; אָבער דאָס קען מען דאָך בשום אופן ניט אָנרופֿען דירה.

מיט איין וואָרט, דירות הויבען זיך ערשט דאַן אָן איינצו-געפֿינען, ווען דער מענש הויבט אָן איבערצוגעהן אין קאַלטערע לאַנדער. אָבער דאָס פֿייער, וועלכעס איז געווען נאָטהווענדיג אויך אין די וואַרעמע לאַנדער, האָט דאָך נאַטירליך געצוואונגען דעם מענשען, אַז ער זאָלל אויסקלעהרען מיטלען ווי עס צו בע-שיטצען פֿון רעגען און פֿון ווינדטען. איבריגענס אין די וואַרעמע לאַנדער האָבען אויך מענשען בְּעֶרֶך זעהר פֿריה אָנגעהויבען צו-בויען פֿאַר זיך פֿון בלאַטטער אַזעלכע מיני דירות. אָבער די הייזער, אָדער, ריכטיגער געזאָגט, ביידלאַך פֿלעגען זיין זעהר ניט האַפֿטיג און דער מענש פֿלעגט זיי זעהר אָפֿט בייטען אויף נייע. קורץ גערעדט, אויך די מינים דירות זיינען ווייט ניט דאָס, וואָס מיר פֿערשטעהען איצטער אונטער דעם נאָמען דירה.

מיר האָבען שוין גערעדט אַמאָל וועגען דעם, אַז דער מענש פֿלעגט זיך בעשיטצען פֿון קאַלט אָדער פֿון אַ שלעכטע פּאָגאָדע ניט נאָר אין געבויטע הייזלעך, נאָר אויך אין האָהלען, וועלכע די נאַטור אַליין פֿלעגט איהם געבען פֿאַרטיגע. גראָבענ-דיג אונטער ד'ערדע געפֿינט מען איצטער זעהר אָפֿט נאָכגעבליע-בענע סימנים, וועלכע בעווייזען זיכער, אַז אין די האָהלען האָבען אַמאָל מענשען געוואָהנט: מען געפֿינט דאָרטען מענשען-ביינער און צוזאַממען מיט זיי כּלים.

עס פֿערשטעהט זיך, אַז אַזעלכע פֿאַרטיגע האָהלען זיינען געווען זעהר ווייניג, און דער מענש האָט געמוזט זאָרגען, ווי עס איז אַליין מיט זיינע דאַמאָלסטיגע געצייג אויסצוגראָבען אַזעלכענע האָהלען. נאַטירליך, אַז דער מענש האָט שוין געגראָבען פֿאַר זיך אַ האָהל, פֿלעגט ער מסתּמא זעהן צו מאַכען איהר אַזוי אַז זי-

זאָלל זיין וואָס בעקוועמער, אַז דאָרטען זאָלל זיין בעסער צו וואָהנען, ווי אין די נאַטירליכע היילען (זעה פיגור 10).

אַזעלכענע ערדענע דירות געפינען מיר נאָך עד-היום אין אַפּולע אָרטער ביי די פֿאָלקער, וועלכע עס וואָהנען אין קאַלטען צפון-זייט, דהיינו, ביי די עסקימאָסען, אַזעלכע אונטערד'רערדיגע דירות גראָבען זיי אויס פֿאַר זיך אויף ווינטער, אונ זוממער וואָהנען זיי אין קיהלערערע ביידלאַך.

פֿייער איז געווען זעהר וויכטיג פֿאַר דעם מענשען אויך אין נאָך אַ הינזיכט, עס האָט געגעבען דעם מענשען אַמיגליכקייט צו געברויכען פיש אונ שפייז. נאַטירליך, איידער ער האָט נאָך געהאַט פֿייער, האָט דער מענש אויך געוואוסט פֿון דער אבילה. ער פֿלעגט דאָס עססען אָדער פשוט גאָר ראָהע אָדער, אַזוי ווי פֿלייש, געטריקענטע אויפ'ן זונן. אָבער אין דעם הינזיכט איז פיש גאָר אַנדערש ווי פֿלייש, ווייל עס טריקענט זיך ניט אויפ'ן זונן אַזוי גיך, פיש פֿלעגט מען מוזען טריקענען זעהר לאַנג אונ צום סוף פֿלעגט אָפּט זיין די גאַנצע האָרעוואַניע ארויסגעוואָרפֿען, ווייל די געטריקענטע פיש פֿלעגט זיין האַרט אונ ניט געשמאַק, דער מענש האָט נאָך דאַמאָלס ניט געהאַט ניט קיין פֿייער אונ ניט קיין זאַלץ, אונ אָן דעם איז פיש ניט קיין איבריגס וואָהלע אבילה.

אַז דער מענש האָט זיך דערוואוסט ווי צו בעקוממען פֿייער אונ האָט זיך אָנגעהויבען צו בענוטצען מיט איהם, האָט ער זיך שוין אויסגעלעהרענט אונטערצובראָטען פיש אויפ'ן פֿייער אונ פֿון דאַמאָלסט אָן ווערדט ער שוין וויינינגער צוגעבונדען צו איין אָרט, ער בעזעטצט זיך אַרום טייכען, אין וועלכע עס איז פֿאַראַן אַפּולע פיש.

דער פֿייער האָט, אַלזאָ, בעשיטצט דעם מענשען פֿון קאָלט אונ די טייכען האָבען איהם געפֿיהרט אין צפון-זייט אונ האָבען איהם שטענדיג צוגעשטעלט נאָהרונגסמיטלען, וועלכע ער פֿלעגט שוין איצטער קענען פֿערפֿאַרטיגען אויפ'ן פֿייער. נאַטירליך האָבען ניט נאָר די טייכען אַליין געוויזען דעם מענשען אַ וועג אין די קאָלטערע לאַנדער; עס זיינען געווען נאָך סיבות אויך, וועלכע

האָבּען דעם מענשען אַרויסגעפיהרט פֿון זיין וויגעלע, פֿון די ווארעמע לאָנדער אין די קאַלטע.

מען ברויך נישט רעכענען, אַז די פֿאָלקער וועלכע בעשאָפֿטיגען זיך מיט פֿישפֿאַנגעריי, עססען מעהר נישט ווי פֿיש, אונ מעהר קיין זאַך נים, אָדער די פֿאָלקער, וועלכע בעשאָפֿטיגען זיך מיט יאָגעריי (יאַגד), עססען מעהר נישט ווי רויב-פֿלייש, אָדער ערד-אַרבּייטער מעהר נישט ווי ברויט. געוויינטליך איז אַזוי, דאָס יעדעס פֿאָלק בעשאָפֿטיגט זיך מיט די אַלע זאַכען צוזאַממען. אונ אויב מיר רופֿען אַ פֿאָלק פֿישער, יאָגער אָדער ערד-אַרבּייטער, מיינען מיר דערמיט מעהר ניט צו זאָגען, אַז די אָדער יענע בעשאָפֿטיגונג (למשל, פֿישפֿאַנגעריי) איז בּיי זיי דער עיקר עסק. מיט וואס אַ נ-אומה בעשעפֿטיגט זיך ווענדט זיך געוויינטליך אין די תּנאָים פֿון דעם אָרט, וואו זי וואהנט. איין אָרט איז בעססער פֿאַר דער בעשאָפֿטיגונג, למשל, פֿיש-פֿאַנגעריי, דאָרטען איז דאָ טייכען, אין וועלכע עס פֿיהרט זיך אַ פֿולע פֿיש, — בעשאָפֿטיגען זיך די מענשען, וועלכע וואָהנען דאָרטען, מיט פֿישפֿאַנגעריי; אַ נ-אַנדער אָרט איז בעססער פֿאַר אַ נ-אַנדער בעשאָפֿטיגונג, למשל, פֿאַר פֿאָלעוואַניע, דאָרטען איז דאָ אַ פֿולע וועלדער, אין וועלכע עס געפֿינען זיך אַיין אַ סך חיות, בעשאָפֿטיגען זיך די יענע אָרטערדיגע פֿאָלקער מיט יאַגד. נאָר אַז עס פֿלעגט זיך מאַכען אַ-נ-אָרט, וועלכער איז געווען גוט פֿיר אַלערליי אַרבּייט, פֿלעגען זיך די דאָרטיגע מענשען בעשאָפֿטיגען מיט אַלסדינג, אַז עס איז אונמיגלאַך צו צורעכענען זיי צו אַ בעשטימטע גרופּפּע פֿאָלקער: אין איין צייט פֿון יאָהר זיינען זיי ערד-אַרבּייטער, אין דער אַנדער צייט-יאָגער, אין דער דריטער-פֿישער.

אַז איצטער, פֿייער צו פֿערדאַנקען, איז געוואָרען פֿיש זעהר אַ גוטע אכילה, האָט דער מענש נאַטירליך אָנגעהויבען צו בעשאָפֿטיגען זיך מיט פֿישפֿאַנגעריי אונ האָט אָנגעהויבען צו זוכען אַלערליי מיטלען ווי צו חאַפּען זיי. די ערשטע זאַך, פֿערשטעהט זיך, האָט דער מענש אָנגעהויבען צו בעטראַכטען דעם לעבען פֿון די פֿיש אונ ער האָט בעמערקט, דאָס עס זיינען פֿאַראַן

אַזעלכע צייטען, ווען די פּיש שווימען אַרום אין די טייכען אָדער יַמים גאַנצע מאַססענווייז אונ דאַמאָלסט איז זיי געווען זעהר לייכט אָנצוחאַפּען מיט'ן האַנד אָדער מיט וואָס עס איז פּאַר אַ מאַכעריי, אַ געצייג.

פריהער האָט דער מענש אָנגעהויבען צו פלעכטען פון וויצקעס אַזעלכענע קאָרבלאַך צום חאַפּען מיט " פּיש. עס קען גרייליך זיין, אַז דער מענש האָט שוין פּאַר דעם אויך געקענט פלעכטען פון וויצקעס וואָסערע עס איז כֵּלים. קאָרבלאַך, מעהר נישט איצטער האָט ער אָנגעהויבען צו פערפאָלקאָממען זיך אין דעם אונ צורעכטמאַכען זיינע פלאָכטונג צום חאַפּען פּיש, איצטער נאָך אַפילו חאַפּט מען נאָך אויך פּיש מיט אַזעלכע מינים געפלאָכטענע קאָרב.

באַלד נאָכדעם ווי דער מענש האָט זיך אויסגעלערענט דרעהען שטריק פון פאָרעמדיגע געוויקסע, האָט ער אָנגעהויבען צו פלאָכטען פון זיי נעטצען. אין אָנהויב, פערשטעהט זיך, פלעגט ער מאַכען ניט איבריגס קונציג, נאָר מיט דער צייט האָט ער זיך אויסגעלערענט, האָט אָנגעהויבען מאַכען די נעטצען אַלץ בעססער אונ בעססער ביז ער האָט אָנגעהויבען צו פעראייניגען די פלאָכטונג מיט אַ נעטץ אונ אויף אַזאַ-נ-אופן האָט זיך בעקומען אַלערליי פערשידענע פישערשע געצייג, וועלכע זיינען נאָך בעוואוסט אויך אין דער איצטיגער צייט.

נאָר ווען דעם מענשען פלעגט זיך מאַכען צו חאַפּען אַ גרויסען פּיש אונ די געצייג האָבּין ניט געטויגט, פלעגט ער דערצו בענוטצען דיזעלביגע געצייג, מיט וועלכע ער פלעגט געהן אויף געיאָג. ער פלעגט וואַרפען אין דעם פּיש אַ שפּיעז, וועלכען ער פלעגט פריהער צובינדען צו אַ שטריק, כדי ער זאָלל נאָך דעם קענען צוריק אַרויסציהען. אַזאַ מין שפּיעז רופט מען האַרפּון. געוויינטליך ניטצט מען דעם געצייג, אַז עס קומט אוים צו חאַפּען אַזאַ פּיש אין אַ יַם, אָבער אין אַ טייך דאַרף מען גאָר אפילו קיין שטריק אויך ניט צובינדען, מען דאַרף מעהר נישט מאַכען אַ ביסעל אַ לייננערע האַנדטל צום שפּיעז אונ אויף אַזאַ-נ-אופן בעקומט זיך אַ קָעקְסֶע, מיט וועלכע מען קען צוהַרְגֶ'נען

און אַרויסשלעפּען פֿון וואַססער דעם פֿיש. געוויינטליך שהוט מען דאָס ביי נאַכט, בעלייכטענדיג דעם גרונד מיט פֿייער.

וויא פּראָסט, וויא איינפֿאַך עס זיינען ניט די אַלע געציינ, וועגען וועלכע מיר האָבען דאָ גערעדט, פֿון דעסטוועגען איז זיכער, אַז אויך דאָס אַרט חאַפּען פֿיש, האָבען זיך מענשען אוים-געלעהרענט ערשט בערך שוין זעהר שפּעט, וואָרום באמת איז דאָך אַ חוץ וואָס דער מענש דאַרף שוין קענען מאַכען עטליכע פֿערשיעדענע זאַכען, וויא למשל, דרעהען אַשטריק, פֿלעכטען קאָרב און מאַכען נעטצען, מוז ער דאָך אום צו חאַפּען פֿיש מיט אַ נעטץ שוין האָבען אַ מיטעל צום שווימען איבער'ן וואַססער, כדי ער זאָל קענען נאָכיאָגען די פֿיש. נאָר איידער מיר וועלען ריידען וועגען דעם, מוזען מיר דערצעהלען, צו וואָס האָט געבראַכט דעם מענשען דאָס פֿלאָכטען קאָרב.

דער מענש האָט באלד בעמערקט, אַז ליים האָט אַזאַ טבע, וואָס זיא לאָזט דורך זיך ניט דורך קיין וואַססער. בעמערקען דאָס האָט ער געקענט גאָר צופֿאַלליגער ווייזע, דהיינו ער האָט אַוועק-געשטעלט אַ קאָרב אויף אַ ליימיגען אָרט, צו דער קאָרב האָט זיך צוגעקלעבט ליים און דער מענש האָט לייכט געקענט בעמערקען, אַז די צוגעקלעבטע צום קאָרב ליים לאָזט ניט דורך קיין וואַססער. דאָס האָט איהם געבראַכט אויפֿ'ן געדאַנקען צו בעקלעבען אַ קאָרב מיט ליים. די ליים האָט זיך אויסגעטריקענט און אויף אַזאַ אופן האָט זיך בעקומען אַ כלי, וואָס לאָזט ניט דורך קיין וואַססער.

אין איינינע צייט אָרום האָט דער מענש געפּרובירט זידען וואַססער אין דער כלי. די הילצערנע טהיילען פֿון דער כלי, זיינען, פֿערשטעהט זיך, פֿערברענט געוואָרען, די ליימענע כלי איז אָבער איבערגעבליבען און נאָך מעהר, זי איז נאָך איצטער גאָר געוואָרען אַפֿולע שטאַרקער, אַז זי צוווייקט זיך שוין ניט פֿון וואַססער, ווי פֿאַר דעם.

דאַמאָלסט האָט מען שוין בכוון אָנגעהויבען פֿלעכטען קאָרב, אויסקלעבען זיי פֿון אינעווייניג מיט ליים און נאָך דעם פֿלעגט מען פֿערברענען דעם אויסגעפֿלאָכטענעם פֿורעם. עס

פֿלעגט זיך בעקומען אַ ליימענע כלי, אויף וועלכֿער עס פֿלעגט איבערבלייבען די צייכֿענס פֿון דעם פֿערברענטען קאָרב, אין וועלכֿער מען האָט גימאַכֿט די כלי. אַזעלכֿענע ליימענע כלים געפֿינט מען אויך, גראָבענדיג אונטער ד'רערד.

נאָך דעם האָט שוין דער מענש אָנגעהויבען צו קלעבען כלים פֿון ליים אָהן אַ פֿורעם אונ אויף אַזאַ-נ-אופֿן הויבט זיך אָהן די טאָפּפֿער-קונסט. דער קייקעל מיט וועלכֿען די טאָפּפֿער מאַכֿען איצטער ליימענע כלים, איז שוין גיוועזן בעוואוסט גאָר אין דער אורצייט, אָבער אום צו פֿאַללען אויף די המצאה, האָט שוין דער מענש געדאַרפֿט זיין זייער פֿיעל פּראַקטיקירט, אונ אַ חוץ דעם האָט שוין טאָפּפֿעריי געדאַרפֿט זיין פֿאַר דעם אַ ספּעציאֶלע אַרבייט פֿון בעזונדערע בַּעֲלֵי-מְלָאכות, וואָרום אַז אַ מענש בעשעפֿטיגט זיך דער עיקר מיט איין אַרבייט אונ איז שטענדיג מעהר ניט נאָר מיט דערמיט פֿערנומען, קען ער גיכֿער געפֿינען מיטעלען ווי אויסצובעססערן זיינע געצייג, ווי צו פֿערפֿאָלקאָממען זיך אין זיין אַרבייט, אַז ער זאָל איהר מאַכֿען גיכֿער אונ בעססער. אין דער איצטיגער צייט, למשל, בעשעפֿטיגט זיך יעדער מענש מעהר נישט מיט איין אַרבייט, אונ אָפֿט נאָך ניט מיט קיין גאַנצען אַרבייט אויך, נאָר מיט אַ טהייל פֿון דער אַרבייט. אַ קאַמאַש, למשל, דורך וויפֿיל הענד געהט עס דורך ביז מען קען דאָס אָנטאָהן? אין איין גאַרבאַרנע מאַכֿט מען די אויבערשטע לעדער, אין דער אַנדער גאַרבאַרנע די אונטערשטע לעדער, די פּאָדעשוועס, אין איין פֿאַבריק מאַכֿט מען די אייזערנע טשוועקלאַך, אין דער אַנדערער — די הילצערנע שפּיילען, אין אַ דריטער פֿאַבריק מאַכֿט מען די גוממע אונ אין אַ פֿירטער — די סטריפּען. נאָך דעם קומט עס אַריין צום טשענאַטען מאַכֿער (זאַגאָטאַוושציקעס) אונ ערשט נאָך דעם צום שוסטער, וועלכֿער שטעלט דאָס אַללעס צוזאַממען אונ פֿערפֿאַרטיגט דאָס אין גאַנצען, שוין צום טראָגען. נור דאָס איז נאָך ניט גאָר. אין יעדער פֿאַבריק גופא גייט אויך דורך די אַרבייט דרך מִי יוֹדֵעַ וויפֿיעל הענד. פֿאַרצייטען איז אָבער ניט געווען אַזוי. יעדערער פֿלעגט זיך מאַכֿען פֿאַר זיך, אַלץ וואָס ער האָט געדאַרפֿט, פֿון

אָנהויב ביז'ן סוף. מיט דער צייט, וואָס מעהרער דער מענש האָט אויסגעטראַכט נייע געצייג און וואָס מעהרער ער האָט אויס געבעססערט די אַלטע, דאָס מעהרער איז אונמיגלאַך געוואָרען, אַז יעדערער זאָל קענען מאַכען פֿאַר זיך אַלץ, וואָס ער דאַרף, און אויף אַזאַ-נ-אופן איז די אַרבייט צוטהיילט געוואָרען צווישען די מענשען, די געלעהרנטע רופֿען דאָס אַרבייט אָדער מיה-צערטהיילונג, די מיה-צערטהיילונג פֿון איהר זייט ווידער, העלפֿט ווייטער אויסצובעססערען די אַלטע און אויפֿצוקלעהרען נייע געצייג. מיר זעהען אַלזאָ, אַז די מיה-צער-טהיילונג, חאָטשי פֿון איין זייט ווערט זי אַרויסגערופֿען דורך די פֿערבעססערונג פֿון די געצייג, דאָך, פֿון דער אַנדערער זייט, ווירקט זי, די מיה-צערטהיילונג, אויף די ענטוויקלונג, פֿון די פּראָדוקציאָנס-מיטלען, די מיטלען מיט וועלכע דער מענש בע-שאַפֿט פֿאַר זיך פּראָדוקטען, וואָס ער דאַרף צום לעבען. נאָר ניט דאָס זיינען מיר אויסען, אויספֿיהרליך וועלען מיר ריידען וועגען דעם שפּעטער. נאָר איצטער רעכענען מיר, פֿערשטעהט איהר שוין, וואָס מיר האָבען פֿריהער געזאָגט, אַז די אויסגעבעס-סערטע טאָפּפּערשע געצייג האָט מען געקענט נאָר דאַן אויס-טראַכטען, ווען טאָפּפּעריי איז שוין געוואָרען אַ זעלבשטענדיגע אַרבייט פֿון בעלי-מלאכות-ספּעציאַליסטען. נמצא, אַז דאָס איז געווען בערך שוין גאָר אַ שפּעטערדיגע המצאה און לכתחילה פֿלעגט מען מאַכען ליימענע כלים מיט די האַנד. (זעה פֿיגור 11).

איצטער וועלען מיר ריידען וועגען דעם (צאַהמען) פֿערהויזליכען בהמות און חיות. דאָס האָט שטענדיג געהאַט און עד היום האָט עס נאָך אויך זעהר אַגרויסע בעדייטונג פֿאַר דעם מענשענס לעבען.

איינגע חיה'לאַך בעגלייטען דעם מענשען שוין פֿון זעהר, זעהר אַ לאַנגע צייט. אַנדערען פֿון זיי קען מען גאָר ניט אפילו אָנרופֿען צוגעוואָהנטע חיות, ווײַלע זיי האָבען גאָר מורא, זיי שרעקען זיך גאָר פֿאַר אַ מענשען. נאָר זיי לעבען צוזאַממען מיט מענשען מעהר ניט ווי דערפֿאַר, וואָס נאָר זייענדיג אַרום איהם געפֿינען זיי זייער חיונה. זיי ערנאָהרען זיך געוויינטליך מיט דער

איינענער שפייז, וועלכע דער מענש געברויכט, אָדער מיט די אָבפֿאַל פֿון דעם מענשענס שפייז. דעם ערשטען אָרט צווישען אַזעלכע חיות פֿערנעהמט, פֿערשטעהט זיך, דער הונד.
דער הונד איז ניט קיין גרויסער בראַקירער אין עססען אונ בע-גנוגענט זיך מיט אָבגעגריזעטע ביינער אונ דערצו איז ער אַ גרויסער בַעֲלָן אויף די אָבפֿאַל פֿון מענשענס שפייז. עס קען גרייליך זיין, אַז טאַקי דעריבער גופא האָט דער הונד געמוזט אָנהויבען מיטצוגעהן אומעטאום מיט'ן מענשען. דאָס שטאָנדיגע נאָהענטקייט אַליין מיט'ן מענשען איז שוין געווען גענוג צו פֿער-הויזליכען דען הונד אפילו גאָר אָהן דעם מענשענס הילף. אַחוץ דעם איז טאַקי געווען זעהר לייכט אויך צו צאַהמען דעם הונד, ווילע מען דאַרף איהם מעהר ניט וואַרפען אַ ביסען אָדער אַ-נ-אָבגעגריזעטען ביין אונ דער הונד ווערט שוין אַ גאַנצער חבר-לאַפּ מיט'ן מענשען, הויבט זיך אָן צולאַסקעווען אונ גיט זיך אין גאַנצען איבער זיין בעל-הבית, ד. ה. דעם, וואָס האָט איהם גע-וואָרפֿען דעם ערשטען ביין.

אונ דער מענש האָט זיך געסטאַרעוועט ממציא צו זיין פֿאַר זיך וואָס עס איז פֿאַר אַ נוטץ פֿון דער חיה. די ערשטע זאַך איז איהם אַרויף אויפֿ'ן געדאַנקען צו קען מען ניט אפשר אַ הונד אויך עססען אַזוי ווי אַנדערע בהמות אונ חיות. מען האָט געפרובט אונ מען איז דערגאַנגען, אַז מען קען טאַקי גרייליך עססען הינד אויך. מען האָט אָנגעהויבען צו קאָרמענען הינד, הגם איצטער פֿלעגט מען זיי אויך געבען מעהר ניט וויא דיא אָבפֿאַל, אָבער שוין מיט איין אַנדער כַוָנָה, כדי זיי צו אָבקאָרמענען אונ פֿער-ניטצען אין שפייז. עס פֿערשטעהט זיך, אַז וואָס מעהרער הינד דער מענש האָט געהאַט, דאָס רייכער איז ער געווען, דאָס מעהרער איז ער געווען פֿערזיכערט פֿון הונגער אונ פֿון נויטה, דאָס זיכערער איז געווען זיין לעבען, אונ דעריבער האָט מען אָנ-געהויבען צו האָדעווען הינד מאַססענווייז.

אַז דער מענש האָט בעמערקט, וויא דער הונד לעבט אונטער ביסלעכווייז אויך אַזוי ווי דער מענש, פֿון יאַגד, ער חאַפּט קלענערע פֿון זיך חיה'לאַך אונ פֿאָגלעך, האָט ער אָנגעהויבען

מיטצונעהמען איהם מיט זיך אויפ'ן יאַגד, מעהר ניט דער מענש פּלעגט בּיי איהם צונעהמען זיין רויב אונ געבען איהם אַליין זעהר אַ קליינע טהייל דערפון, דער מענש האָט געלעהרנט דען הונד יאָגען זיך, ניט נאָר אויף קליינע חיה'לאַך אונ פֿאֶגלאַך, נאָר אויך אויף גרויסע חיות, פֿאַר וועלכע דער הונד אַליין האָט שטאַרק מורא געהאַט. ער פּלעגט פֿאַראיינינגען אַפּוּלע הינד אין איין פּולק אונ צוזאַממען מיט זיי אָנפֿאַלען אויף די בּאֶזע חיות, דיא אייביגע אונ נאַטירליכע שונאים פון מענשען אונ אויך פון הינד. אַלע נוטצען וואָס דער מענש האָט געהאַט פון הונד איז גאָר אונמעגליך אויסצורעכענען, אגב איז דאָס טאַקי גאָר איבּריג אויך, יעדערער וויים דאָס גאַנץ גוט.

דער חזיר איז אויך, פונקט אַזוי ווי דער הונד, ניט קיין גרויסער בּראַקירער אין עססען אונ עסט אַלץ, וואָס מען גיט איהם אָדער וואָס ער געפינט. ער קען זיך נאָך בּעססער פֿאַר אַ הונד אָבּעססען אונ אָנקלויבּען פֿעטס, אָבּער דערפֿאַר צו אַנדערע אַרבּייט הויבּט ער ניט אָן צו טויגען, אונ עד היום איז ער גע-בּליבּען אַזוי אונפֿאֶהיג צו אַלסדינג, אויסער קלויבּען פֿעטס פֿאַר'ן מענשען. דערפֿאַר אָבּער אויף דערויף איז ער אַ בֶּרְיָה בּעססער פֿאַר אַלע אַנדערע חיות אונ בּהמות.

אַזוי לייכּט האָט דער מענש געצאַהמט מעהר ניט ווי אַ הונד אונ אַ חזיר; די איבּריגע חיות, וועלכע זיינען גרעססערע בּראַ-קירער, עססען שוין ניט אַלסדינג, אונ דערצו עססען זיי גאָר אַנדערע שפייז, ווי דער מענש, איז שוין געווען אַפּוּלע שווערער צו צאַהמען, פון דעסטוועגען האָט דער מענש זיי געצאַהמט מיט אַנדערע מיטלען, וועלכע זיינען געווען זעהר פיעל. ערשטענס פּלעגט דער מענש געהענדיג אויפ'ן יאַגד געפינען אין נעסטען אָדער אין אַ האֶהל קליינינקע פֿאֶגעלאַך אָדער חיה'לאַך, וועלכע ער האָט לייכּט געקאָנט צונעהמען לעבּעדיגערהייט. דאָ איז שוין לייכּט געווען צו פֿאַללען אויף די המצאה, אַז מען קען די קליינינקע פֿאֶגעלאַך אָדער חיה'לעך אויסהאָדעווען אונ בּענוטצען זיי אויף דאָס, אויף וואָס מען פּלעגט נוטצען זייערע עלטערען, די ניט געצאַהמטע חיות אָדער פֿויגלען. ווייטער איז שוין ניט איבּריגס שווער

געווען צו דערגעהן, אַז מען קען אונ עס לוינט לכתחילה צו האַלטען בהמות, חיות אונ פֿאָגלאַך, כדי זיי זאָלען זיך פֿלאַד־זענען. אַז מען קען אויף אַזאַ־נ־אופן צאַהמען חיות בעווייזען זעהר פֿיעל צופֿאַללען. ווי מען האָט גענומטען קליינינקע ווילדע חיות אונ מען האָט זיי אויסגעהאָדעוועט צווישען מענשען, זיינען זיי אַזוי צוגעוואָהנט געוואָרען, דאָס מען האָט זיי אפילו גאָר ניט גע־דאַרפֿט היטען; זיי געהען זיך אַרום פֿריי, ניט צוגעבונדען אונ פֿון דעסטוועגען אַנטלויפֿען זיי ניט. נאָר, נאַטירליך, ניט אַללע חיות זיינען געווען פֿעהיג צו ווערען הויזיגע.

אַנדערע מינים חיות האָבען נאָך זייער לעבענס־אַרט בשום אופן ניט געקענט ווערען קיין הויזיגע. אַזוי זיינען, למשל, די רויב־טהיערען, וועלכע מוזען האָבען פֿלייש־שפייז אונ קענען לעבען צוזאַממען מיט'ן מענשען, מעהר ניט ביי בעזונדערע בע־דינגונגען, אַז מען זאָל אויף זיי זעהר גוט אַכטונג געבען אונ אויפֿפאַססען, אונ פֿון דעסטוועגען זיינענדיג שוין אפילו אין אַזעלכע פֿערהאֶלטניססע, פֿלאָדזענען זיי זיך אויך זעהר שלעכט. עס פֿער־שטעהט זיך, אַז אַזעלכענע חיות האָט דעם מענשען ניט געלוינט צו האָדעווען, סיידען מעהר נישט ווי אויף אַ שפּילכעלע, וואָרום נאָך די גרויסע הוצאות נאָך, וואָס דארף קאָסטען זייער אויפֿ־פאַססען, ברייגנען זיי כמעט גאָר קיין נוטץ ניט, מעהר ניט זיי קענען זעהר פֿיעל שאָדען אָנטאָהן אויפֿעססענדיג אַנדערע הויזיכע חיות.

פֿון די רויב־טהירען איז מעהר ניט איינע צאַהם געוואָרען, דערפֿאַר אָבער פֿערשאַפֿט עס אַזעלכע אַרבייט צו וועלכע קיינע פֿון די אַללע איבריגע צאַהמע חיות אונ בהמות טויגען ניט: ער ראָטטעט אויס אַלע שאָדליכע חיה'לאַך, וועלכע בעגלייטען אום־עטאום דעם מענשען. מיר ריידען דאָ וועגען ד י ק אַ ט ץ. נאָר איינגענטליך האָט גאָר ניט דער מענש געצאַהמט די קאַטץ, איהר האָבען געצאַהמט די מייז. די קאַטץ איז צוגעוואָהנט געוואָרען ניט צו שרעקען זיך פֿאַר מענשען, וועלכער האָט באַלד פֿערשטאַנען די נוטצען וואָס זי ברייגגט איהם אונ איז זיך בעגאַנגען מיט איהר מיט הֶסֶד, חאָטשי עססען האָט ער איהר ניט געגעבען. אונ דעם

מענשען איז געווען אַפּולע כְּדַאי׳ער איהר ניט צו געבען עססען אויך איבער דעם, ווײלע וואָס הונגעריגער דיא קאַטץ איז, דאָס פֿלײסיגער האַפּט זי די מײז, אונ דאָס רוהיגער איז דעם מענשען. אמת, זי איז אָפּט אַ נאַש צו טאָהן עפּעס וואָס פֿון דעם מענשענס ווירטהשאַפֿט, אָבער דאָס גיט זיך איהר זעהר זעלטען איין, געוויינטליך האַפּט זי פֿאַר דעם אַ ביטערען פְּסַק.

מען דאַרף ניט פֿאַרגעססען, אַז דיא אַללע בהמות אונ חיות, וועלכע דער מענש האָט געצאַהמט, אדער וועלכע זיינען אַליין געוואָרען צאַהם, זייענדיג שטענדיג צווישען מענשען, זיינען נאָך אָבער אַלץ ניט געווען היוזליכע, איבער דיא גאַנץ איינפֿאַכע אורזאַכע, וואָס דער מענש אַליין האָט נאָך אין אָנפֿאַנג ניט געוואָהנט אויף אַ בעשטימטען אָרט. די חיות אַלזאָ פֿלעגען, מסתמא, מיטשלעפּען זיך מיט׳ן מענשען פֿון איין אָרט אויפ׳ן אַנדערען. די קאַטץ האָט זיך איינגעפֿונען נעבען מענשען ערשט דאַנן אַז דער מענש האָט שוין אָנגעהויבען צו בעשאָפֿטיגען זיך מיט׳ן זייען אונ פּפֿלאַנצען פֿערשידענע תבואות, וואָרום ערשט דאַנן ווערען די פֿעלד-מייז דעם מענשענס בעשטענדיגע בעגלייטער. נאָך דעם זיינען דיא פֿעלד-מייז איבערגעגאַנגען אויך אין דעם מענשענס דירה, אונ אַזוי ווי די קאַטץ עסט זעהר גערנע פֿעלד-מייז איז זי צוזאַממען מיט זיי געוואָרען אַ הויז-טהיער.

אַז דער מענש האָט זיך אויסגעלעהרענט פֿון פֿאָרעמדיגע געוויקסע צו דרעהען שטריק, האָט ער שוין מיט דעם גופא געהאַט געפֿונען אויך אַ נייעם מיטטעל וויא אָנצוחאַפּען אַנדערע חיות לעבעדיגערהייט. מיט אַ שטריק קען מען אויף פֿערשידענע ערליי אופנים האַפּען חיות: מען מאַכט פֿון שטריק אַ שלייף אונ מען הארפֿט דאָס אַרויף אויף די חיה אונ מיט׳ן ברעג שטריק, וואָס בלייבט אין האַנד ציהט מען איהר צו, אָדער דער שלייף פֿאַרווערגט ביי דער חיה דען האַלדז אונ דאַנן קען ש׳ין דער מענש טהון מיט איהר וואָס ער וויל. די רווטהויטיגע אַמעריקאַנער האַפּען מיט שטריק חיות אויף אַזאַ-נ-א פן: צו די ברעגעס שטריק בינדען זיי צו וואָסערע עס איז שווערע זאַכען, למשל: שטיינער, אונ גיבען אַ וואָרף די שטריק אייף די דיה אויה אזאַ-נ-אופן, דאָס

אַרויפּפּאַלענדיג די חיה אויפען האַלדז אָדער אויף די פיס, פערפלאָנטערען זיי איהר; די חיה פאַלט באַלד אַנידער און דער מענש חאַפּט איהר אָן לעבעדיגערהייט. אויף אַזאַ־נ־אופן חאַפּען די אַמעריקאַנער פערד, וועלכע זיי פערהויזליכען נאָכדעם.

פריהער וויא אַלץ האָט דער מענש געצאַהמט שעפּסען און ציעגען; לכתחילה פלעגט מען זיי האָדעווען מעהר ניט וויא אויף פלייש און ערשט נאָכדעם האָט מען זיי אָנגעהייבען האַלטען אויך צוליב מילך. מיר ווייסען געוויס, דאָס אין דער פערצייטיגע גריכענלאַנד פלעגט מען מעלקען ציעגען און שעפּסען, פונקט וויא ביי אונז איצטער קיה. אין זעהר אַ לאַנגע צייט אַרום איז ערשט דער מענש דערגאַנגען, אַז מען קען אויך נוטצען די וואָל פון שעפּסען אויף צום וועבען פערשיעדענע צייג. נאָר פריהער האָט זיך דער מענש געמוזט אויסלערנען בעאַרבייטען פאָרעמדיגע געוויקסע און פון זיי צו וועבען צייג.

מיר מוזען דאָ בעמערקען, אַז דאָס צאַהמען חיות איז פאָר־געקומען אין פערשיעדענע אָרטער אויף פערשיעדענע ערליי אופנים. דהיינו: אין אַנדערע אָרטער פלעגט מען האָדעווען קאָמלען, אין אַנדערע אָרטער פערד און אין אַ דריטען אָרט קיה, הירשען א. ד. ג. מעהרער וויא אַלץ, פערשטעהט זיך, האָט דער מענש פערהויזליכט פערד און קיה. און באמת, דיא ביידע בהמות און זייער פיעל פערשיעדענע מינים פון זיי זיינען טאַקי פערשפּרייט איבער דער גאַנצער וועלט. מיר רעכענען פאַר איבריג צו ריידען דאָ וועגען די וויכטיגקייט פון די בהמות פאַר דעם מענשענס לעבען, ווייל דאָס איז גאַנץ גוט יעדערען בעוואוסט.

די אַלע חיות און בהמות זיינען שוין איצטער געוואָרען גאָר אין גאַנצען הויזיגע, דער מענש בויט שוין אפילו פאַר זיי דירות אויך, וואו צו ווינטערען אָדער צו נאָכטיגען.

מען דאַרף נישט פאַרגעססען, אַז דער מענש האָט אָנגעהויבען צו צאָהמען חיות שוין אין יענע צייטען, ווען ער אַליין האָט נאָך ניט געהאַט קיין בעשטענדיגע דירה. עס איז דעריבער, פערשטעהט זיך, געווען זעהר שווער אוים צו פיהערען, ווייל עס איז געווען דערצו גאַנץ וועניג מיטטלען. די ערשטע, וואָס דער מענש האָט

געטאָהן אוס צו פֿערהויזליכֿען אַ חיה, איז געווען בלתי ספֿק דאָס, וואָס ער פֿלעגט בעשיטצען און אויסהעלפֿען די חיה, וועלכֿע איז איהם געווען נוטציג, מיט אַלץ וואָס ער האָט נאָך זיינע דאַמאָלס־דיגע מיטטלען געקענט. דער מענש האָט געזעהען, אַז די חיות לעבען צוזאַממען סטאַדעס־ווייז, איבערגעהענדיג פֿון איין אָרט אויפֿען אַנדערען. אין אָנפֿאַנג פֿלעגט דער מענש פֿיהרען אַ יאַגד אויף זיי, נאָר דאָס איז אָבער געווען ניט בעקוועם. די חיות פֿלעגען זיך דערשרעקען און אַנטלויפֿען אַזוי ווייט, אַז דעם מענשען פֿלעגט נאָך דעם זיין זעהר שווער זיי צוריק אויף צו זוכֿען, און די רויבֿ, די אָנגעגרייטע פֿלייש, פֿלעגט אָדער מכולה ווערען און אין ניוועץ קומען אָדער עס פֿלעגט זיין ווייניג און עס פֿלעגט ניט קלעקען אויף דורך צולעבען ביז דעם אַנדערען יאַגד, ביז עס פֿלעגט זיך נאָך אַ מאָל אײַנגעבען צו חאַפּען אַ חיה. דאָ איז ערשט דער מענש געקומען ביסלעכֿווייז צום שכל, אַז ער קען דאָך גאָר לעבען מיט די סטאַדעס אַדרבה ואַדרבה, זעהר פֿריינדליך און ווען ער וועט דאַרפֿען וועט ער הרגהנען די אָדער יענע חיה. עס פֿאַרשטעהט זיך, אַז די בהמות וואָלטען מסתמא ניט געגלויבט דעם מענשען אויפֿן וואָרט, אַז ער האָט שוין איצטער מיט זיי געמאַכֿט שלום, און דעריבער האָט דער מענש געמוזט מיט עפעס וואָס אַרויסווייזען די בהמות זיין פֿריינדשאַפֿט צו זיי.

און דער מענש האָט צוליב דעם אָנגעהייבען צו פֿיטערען די סטאַדעס. פֿון איצטער פֿאַלט ער שוין מעהר ניט אָן אויף זיי, נאָר פֿאַרקערט, ער בעשיצט זיי נאָך פֿון אַנדערענס אָנפֿאַללען. ער טרייבט איבער די סטאַדעס פֿון זייער אָרט אין אַנדערע אָרטער, וואו זיי פֿלעגען געפֿינען מעהר קאָרמע פֿאַר זיך. און די בהמה אַליין האָט אָנגעהייבען צו פֿיהלען, אַז דער מענש זאָרגט זיך פֿאַר איהר. עס לעבט זיך איהר איצטער אונטער דעם מענשענס השגחה אַ פֿולע בעסער וויא פֿאַר דעם, און די בהמה פֿיהלט אַז דער מענש איז איהר'ער אַ גוטער פֿריינד.

אַז דער מענש האָט זיך אָנגעהייבען צו בעשאַפֿטיגען מיט פֿיה־צוכֿט האָט זיך געמוזט, פֿערשטעהט זיך, איבערבייטען זיין לעבענס אַרט. איצטער, זייענדיג אַ פּאַסטוך האָט שוין דער מענש

געזוכט שפייז ניט פאַר זיך אַליין, נאָר פאַר זיינע בהמות, וועלכע זיינען איצטער געוואָרען זיין עיקר אכילה. ער האָט געמוזט שטענדיג ארום שלעפּען זיך פון איין אָרט אויפען אַנדערען. יעדע צייט פון יאָהר פלעגט איהם צווינגען איבער צו געהן אין דעם אָדער אין יענעם אָרט, וואו ער פלעגט געפינען מעהר קאָרמע פאַר זיינע בהמות.

עס פערשטעהט זיך, אַז פיהרענדיג אַזא לעבען, איז אונמיגלעך געווען צו בעשעפטיגען זיך מיט ערד-אַרבייט, ווייל זייענדיג אַ פאַסטוך פלעגט דעם מענשען אויסקוממען נאָך-אַנאַנד צו בייטען זיין וואָהנאָרט.

מיט דער צייט האָט אָבער דער מענש אָנגעהייבען צו קלעהרען ווי צו פערבעססערען דעם לעבען פון זיינע בהמות אויף ווינטער-צייט. דאַמאָלס קומט אוים די בהמות צו הונגערען אונ אין די אָרטער, וואו עס פאַלט אָן שנעע, קומט זיי אוים אַרויסצוגראָבען פון אונטער די שנעע פערפראָרענע גראָז. דער מענש האָט זיך מיישב געווען, אַז מען מוז אָנקלייבען פאַר די בהמות גראָז פון זוממער אויף ווינטער. אונ אַזוי ווי בהמות האָט דער מענש געהאַט זעהר פיעל, דעריבער פלעגט ער מוזען אָנגרייטען זעהר פיעל היי.

אַנדערע געלעהרנטע רעכענען, אַז לכתחילה זיינען טאַקי די פעלקער איבערגעגאַנגען צו ערד-אַרבייט, מעהר ניט צוליב דעם, אַז זיי זאָללען האָבען גענוג שפייז פאַר זייערע בהמות, אונ ערשט נאָך דעם האָבען זיי אַליין אויך אָנגעהייבען צו עססען די זעלביגע געוויקסע, וועלכע זיי פלעגען זייען פאַר זייערע בהמות.

עס קען גרייליך זיין, אַז אַזוי איז טאַקי געווען, נאָר מיר מוזען דאָ בעמערקען, אַז ניט אין אַלע אָרטער איז דאָס פאָרגעקוממען אויף איין אופן. אין אַנדערע אָרטער, וואו עס איז געווען אַ פולע תבואָה-שפייז, האָט דער מענש מסתמא פריהער גענוממען זיך פאַר'ן זייען אונ פפלאַנצען פערשיעדענע תבואָה אונ פרות; אונ אין אַנדערע אָרטער, וואו עס איז געווען אַפולע חיות, האָט דער מענש געוויס אָנגעהייבען צו צאָהמען די חיות אונ דאָס האָט איהם געבראַכט דערצו, אַז ער זאָל נאָך דעם איבערגעהן צו ערד-אַרבייט.

ביי אַ פולע פעלקער האָט דאָס ווידער געקענט פאָרקוממען

גאָר צוזאַממען. אונ באמת טרעפֿען מיר טאַקי אַ פֿולע פֿאָלקער, וואָס לעבען זעהר פֿערשיעדען איינער ווי דער אַנדערער. אַנדערע פֿאָלקער, געפֿינען מיר, ווייסען מעהר ניט ווי זייערע סטאַדעס, אונ מיט ערד־אַרבייט בעשעפֿטיגען זיי זיך גאָר ניט, אַנדערע ווידער בעשעפֿטיגען זיך דורכאויס מעהר נישט מיט ערד־אַרבייט אונ ווייסען במעט גאָר ניט וויא מען צאָהמט חיות.

די נאָמאַדען־פֿאָלקער וואַנדערען געוויינטליך אַרום אין די גרויסע מדבריות וואו זיי געפֿינען זעהר פֿיעל גוטע קאָרמע פֿאַר זייערע סטאַדעס בהמות. ביי אונז אין רוססלאַנד האָבען פֿאַרצייטען אַרום געוואַנדערט אין דיא דרום־רוסישע מדבריות אַ פֿולע אַ זעלכע פֿאָלקער: פֿאָלאָווצער, פעטשענעגען אונ אַפֿולע אַנדערע. אונ עד היום איז נאָך בייא אונז פֿאַראַן אַזעלכע נאָמאַדען־פֿאָלקער, דהיינו די קירגיזען, די טאַטאַרען, וועלכע האָבען אין XIII יאַהר־הונדערט איינגענומען רוססלאַנד, זיינען אויך געווען אַזעלכע נאָמאַדען, אונ אפֿילו איצטער נאָך וואַנדערען אַרום אין דיא אַזיאַטישע מדבריות אַ פֿולע גרויסע מאָנגאָלישע שבטים.

איצטער דאַרפֿען מיר בעטראַכטען די מיטטלען, וואָסערע דער מענש האָט געפֿונען איבער צו שיפֿען זיך איבער׳ן וואַססער. אַללע פֿערשיעדענאַרטיגע לאָדקעס, שיפֿלעך, קאָראַטקעס א. ד. ג. זיינען אין גרונד ריידענדיג אַלע נישט מעהר ווי איין מין: אַ לייכ־טער, ביי די ברעגעס קיילעכדיג, הילצערנער קאָרפּער מיט איין אויסהאָהלונג אינוויינינג.

וואָהנענדיג לעבען טייך, האָט שוין דער מענש פֿון לאַנג געווים בעמערקט, אַז אַנדערע קאָרפּער געהען אין וואַססער צום גרונד, אונ אַנדערע האַלטען זיך אויפֿען וואַססער; פֿון דעסטוועגען האָט ער נאָך אַלץ ניט געקענט אויסמייסטערען עפּעס וואָס עס איז פֿאַר אַ מאַכעריי צום שווימmען איבער׳ן וואַססער. אַרויף פֿיהרען אויפֿ׳ן שכל, אַז עס איז מאָגליך צו שווימmען איבער וואַססער מיט דער הילף פֿון אַ לייכטע זאַך, וועלכע פֿאַלט ניט צום גרונד, האָט איהם געקענט אַזא צופֿאַל: אַ מאָל טרינקענדיג זיך האָט דער מענש געקענט אָנחאַפּען זיך אָן אַ קלאָטץ אָדער אַ ברעט, וואָס זיינען אַרום־געשוואומען אין וואַססער. דאָ האָט שוין דער מענש לייכט געקענט

בעמערקען, אַז די הילצערנע זאַך האָט איהם אָבגעהאַלטען אויפ'ן וואַססער; אונ נאָך אַזאַ צופאַל האָט שוין דער מענש, אַז עס איז איהם אויסגעקוממען צו שווימען, געקענט בכיון מיטנעהמען מיט זיך אַ ברעט אָדער אַ באַלקען. איצטער אפילו מאַכט זיך נאָך אויך אַז אין די דאָרפער באָדט מען זיך מיט אַ ברעט, אָנשטאָדט פענבערס.

דער אורמענש האָט בלתי ספק פאַר דעם אויך געקענט גוט שווימען, איצטער אָבער, אַז ער איז דערגאַנגען, אַז האָלץ האַלט איהם אויף אויפ'ן וואַססער אונ לאָזט איהם ניט פאַללען צום גרונד, האָט זיך איהם געוואָלט האָבען דערפון מעהר טובה, ער האָט געוואָלט אויסמייסטערן אַזא מין זאַך, אַז איהם זאָל גאָר ניט אויסקומען צוא ליגען אין וואַססער, נאָר ער זאָל קענען זיטצען אויף די זאַך. דער מענש האָט אָנגעהייבען צו קלעהרען וועגען דעם אונ איז לייכט געפאַלען אויף אַ פּלאַן. מען האָט פעסט צוזאַמענגעבונדען איינע מיט דעם אַנדערען עטליכע באַלקענס אונ עס האָט זיך בעקוממען אויף אַזאַנאופן אַ פּראָם. דערמיט קען מען פאָהרען וואו מען וויל. אַראָב וואַססער געהט עס אַליין אונ אין די זייטען אָדער אַרויף וואַססער דאַרף מען דאָס אָפּשטופען מיט אַ לאַנגען פלאָקען, אָבשפּאַרענדיג אָן גרונד טייך.

שווימענדיג אויפ'ן פּראָם האָט דער מענש געקענט לייכט בעמערקען, אַז אין אַ ווינד געהט דער פּראָם גיכער, אַז דער ווינד טרייבט דעם פּראָם; בעמערקענדיג דאָס, איז דער מענש געפאַלען צו מאַכען אויפ'ן פּראָם אַ זעגעל.

עס פערשטעהט זיך, אַז דער זעגעל איז בעשטאַנען נאָר פון דאָס, וואָס דער אורמענש האָט מיט זיין דאַמאָלסדיגען שכל אונ מיטטלען געקענט אויסטראַכטען אונ מאַכען. עס קען גרייליך זיין, אַז לכתחילה פלעגט מען נוטצען אָנשטאָט אַ זעגעל אַ ראָגאָשזע, וועלכע מען פלעגט אויספלעכטען פון מאָצאַלקע אָדער איין אַנדער מין צייג, וועלכע דער אורמענש פלעגט וועבען פון פאָרעמדיגע געוויקסע, אונ עס קען זיין, אַז פון אָנהייב פלעגט דער מענש מאַכען זעגלען גאָר ניט פון קיין וועבעכץ, נאָר איינפאַך, פון אַ גרויסע שטיק קאָרע אָדער לוב.

נאָר דער מענש האָט זיך ניט געקענט בענוגענען מיט דערמיט אַליין, ווייל פֿאָהרען אויף אַ=נ=אומגעלומפּערטען פּראָם איז זעהר ניט בעקוועם, דערצו קען מען איהם ניט קירעווען וואו מען וויל, אונ דעריבער הייבט אָן דער מענש צו זוכען בעססערע מיטטלען ווי צו שיפֿען זיך איבערן וואַססער. דער מענש האָט לייכט געקענט בעמערקען, אַז אַ גרויסער קלאָטץ קען אויך אָבהאַלטען אַ מענשען אויפֿ'ן וואַססער אונ איהם ניט לאָזען געהן צום גרונד, דער גאַנצער חסרון איז מעהר ניט, וואָס דער באַלקען דרעהט זיך אין וואַססער, אונ אַז מען זאָל זיך אויף איהם שטעלען קולעט ער זיך איבער אונ מען קען אַריין פֿאַלען. פֿון דעסטוועגען מאַכט זיך אַמאָל אַנדערע באַלקענס, וואָס דרעהען זיך ניט אין וואַססער; דאָס זיינען אַזעלכע, וועלכע זיינען חאָטשי פֿון איין זייט אַביסעל אַרום געטעסעט.

איצטער האָט שוין דער אורמענש, אום צו מאַכען אַ שיפֿעל, אַזוי ווי די איצטיגע קאָרעטקעס, געדאַרפֿט מעהר ניט אויסהאַקען אין אַזאַ באַלקען פֿאַר זיך אַ=נ=אָרט, וואו זיך צו זעטצען. אין אונזערע צייטען, שוין מיט גוטע געצייג איז דאָס אויך ניט קיין גרינגע אַר=בייט אויסהאַקען אין אַ באַלקען אַ בית=קיבול, היינט ווי שוועהר פֿלעגט שוין דאָס אָנקומען דעם אורמענש, וועלכער האָט געהאַט מעהר ניט ווי אַ שטיינערנע האַק? מעהר ניט, עס איז געווען אֵין ברירה אונ דער מענש פֿלעגט טאַקי אין אָנהייב האָרעווען אויף דעם זעהר לאַנג. מעהר ניט נאָך דעם איז ער באַלד געפֿאַלען אויפֿ'ן פלאַן, אַז מען דאַרף גאָר ניט האַקען, נאָר מען קען בעססער א ו י ס ב ר ע נ ע ן אין באַלקען אַ=נ=אָרט, וואו זיך צו זעטצען: ער פֿלעגט פֿון=אַנדער=לייגען אויפֿ'ן באַלקען פֿייער, האַלטען אַ וויילינקע אונ באַלד פֿערלאָשען; נאָכדעם פֿלעגט ער אויסקראַצען דיא פֿאַר=ברענטע אונ נאָך אַמאָל מאַכען פֿייער אונ אַזוי כסדר, ביז אין באַלקען פֿלעגט זיך אויסברענען אַ רעכטע אויסהאָהלונג, וועלכע מען האָט געדאַרפֿט.

איצטער איז שוין ניט שוועהר געווען אויסצובעססערן די זעלביגע קאָרעטקע, אונ מיט דער צייט ביסלעכווייז אויסבעססערענדיג די זעלביגע קאָרעטקע האָבען זיך מענשען אויסגעלעהרנט מאַכען די שיפֿלאַך, וועלכע מיר ניטצען נאָך איצטער אויך.

צוזאַממען מיט דערמיט האָבען זיך מענשען אויסגעלערנט מאַכען שיף־לאָפּאטקעס (וויאָסלעס). זיי זיינען געמאַכט אויף דעם אופן ווי דעם מענשענס האַנד.

מיט דער צייט האָט מען דאָס אַלץ מעהרער אונ מעהרער אויסגעבעססערט; מען האָט אָנגעהייבען צו מאַכען שיפלאַך פון ברעטער אונ אַרום שלאָגען מיט פעל, אָדער אויסקלעבען מיט פעך, כדי עס זאָל ניט אַריינציהען קיין וואַססער. מיט איין וואָרט, מען הייבט אָן צו מאַכען אַלץ גראָססערע אונ בעססערע שיפען, זעגלען, ביז די איצטיגע גרויסע זעגעל־שיפּפען.

איצטער, אַז דער מענש האָט שוין געפונען אַ מיטטעל ווי צו שיפען זיך איבער'ן וואַססער, האָט ער שוין ניט נאָר געקענט בעססער אונ בעקוועמער בעשעפטיגען זיך מיט פיש־חאַפּעריי, נאָר ער האָט שוין אויך געקענט גיכער טרעפען זיך מיט אַנדערע מענשען; אַ חוץ וואָס די לאָדקע האָט פערלייכטערט דעם אורמענשען זיין חיונה, האָט זי איהם אויך געדיענט אַלס אַ פערבינדונגס־מיטטעל, קאָממוני־קאַציאָנס־מיטטעל, ער האָט שוין איצטער גיכער געקענט האָבען אַ פערקעהר מיט אַנדערע מענשען, וועלכע האָבען געוואָהנט פון יענער זייט וואַססער. עס פערשטעהט זיך, אַז מיר רעדען מעהר ניט פון אַזעלכע וואַססערען, איבער וועלכע מען האָט געקענט בעקוואָם פאָהרען מיט אַ שיפעל.

איבערפאָהרענדיג אויף אַ שיפעל פון איין אינזעל אויפ'ן אַנדערען פלעגט דער מענש געפינען נייע אָרטער, וואו צו בעזעטצען זיך, אונ אויף אַזאַ־נ־אופן זיינען מענשען אַלץ מעהרער אונ מעהרער פער־שפרייט געוואָרען איבער'ן ערד־קוגעל.

אונ בכלל ריידענדיג האָט טאַקי דאָס שיפען זיך איבער'ן וואַססער געשפּיעלט אַ גרויסע ראָליע אין דער הינזיכט, בעזאָנדערס אין יענע אָרטער פון דער ערד, אַרום וועלכע עס איז פאַראַן אַ פולע אינזלען ווי, למשל, אויסטראַליע.

ביז איצטער האָבען מיר נאָך אַלץ ניט גערעדט וועגען דעם אורמענשס קליידער. מיר האָבען ניט גערעדט דערפאַר, ווייל, ווי מיר האָבען שוין פריהער געזאָגט, האָט ער דאָך אין אָנהייב געוואָהנט אין די וואַרעמע לאַנדער. אמת, צייטען־ווייז אין אַ שלעכטע

פּאָגאָדע פֿלעגט איהם א פֿולע ווארפֿען א צאָהן אָן א צאָהן, אָבער פֿון דעסטוועגען האָט דער אורמענש א צייט וועגען דעם גאָר ניט געקלעהרט, ווייל עס איז געוועזן גענוג קאָפּף־דרעהעניש א חוץ קליידער און ווי נאָר עס פֿלעגט פֿערבּיי געהן די שלעכטע פּאָגאָדע און די זונן פֿלעגט ווייטער אָנהייבען צו וואַרעמען, אַזוי פֿלעגט שוין דער מענש פֿאַרגעססען אָן דעם. און אַז דער מענש האָט אָנגעהייבען צו בענוטצען זיך מיט פֿייער איז איהם נאָך ווענינער נאָטהיג געוועזן קליידער, וואָרום בּיי טאָג פֿלעגט איהם וואַרעמען די זונן און בּיי נאַכֿט פֿלעגט ער מאַכֿען פֿייער את זיך וואַרעמען נעבען איהם. בּינו לבינו ווי לאַנג דער מענש האָט געוואָהנט אין די וואַרעמע לאָנדער, איז קליידער בּיי איהם געוועזן די לעצטע דאגה. נאָר ווי דער מענש האָט אָנגעהייבען איבּער צו געהן פֿון די וואַרעמע לאָנדער אין די קאַלטע, אַזוי האָט ער שוין אָנגעהייבען זאָרגען וועגען קליידער. די ערשטע זאַך, פֿערשטעהט זיך, האָט דער מענש בּענוטצט אַלס קליידער די זאַכֿען, וועלכֿע די נאַטור פֿלעגט איהם געבּען פֿאַרטיגע. דער מענש האָט אויך בּעמערקט, אַז די אַלע חיות, וועלכֿע וואָהנען צוזאַממען מיט איהם, דאַרפֿען ניט קיין שום קליידער; מעהר ניט וואָס? זיי געהען וואַרעמער פֿאַר׳ן מענשען אָנגעטאָהן: אין בּעססערע אָדער ערגערע, אָבער אַלץ אין פעלצלאַך. און דעריבּער האָט דער מענש, ניט האָבּענדיג קיין אַנדער מיטטעל, די ערשטע זאַך אָנגעהייבען צו בּעדעקען זיין נאַקעטקייט מיט די פֿעלען פֿון די געהרגה׳טע חיות.

עס פֿערשטעהט זיך, אַז אַ־נ־אָבּגעשונדענע פֿעל פֿון א חיה איז ניט איבּריגס בּעקוואָם צו טראָגען: עס איז האַרט, שוועהר. דעם אורמענשען איז דאָס טאַקי אויך ניט געפֿעליג געוועזן און ער האָט אָנגעהייבען צו קלעהרען, ווי מען קען מאַכֿען די פֿעל ווייכֿער און לייכֿטער; ער פֿלעגט די פֿעל ווייקען, רייבּען, קראַטצען און שאָבּען און אויף אַזא־נ־אופן פֿלעגט טאַקי ווערען בּעססער צום טראָגען. מיט דער צייט איז אויך דער מענש דערגאַנגען מאַטעריאַלען וועלכֿע געבּען שוין צו דער פֿעל אַזא ווייכֿקייט, אַז מען דאַרף גאָר ניט בּעססער. עס איז שוועהר צו זאָגען, ווי אַזוי דער מענש איז דערגאַנגען די גאַרבּערשע מאַטעריאַלען. נאָר דאָס ווייסען מיר געוויס

אַז אַ פּולע פּאָלקער, וועלכע געפינען זיך נאָך אויף אַ זעהר נידריגע מדרגה, ווייסען שוין פון דעסטוועגען וואָס פאַר אַ פעולה השתנה מאַכט אויף אַ פעל.

נאָכדעם, אַז מען איז דערגאַנגען אַ מיטטעל, ווי צו וועבען צייג פון פערעמדיגע געוויקסע, האָט מען אָנגעהייבען צו מאַכען קליידער פון פערשיעדענע וועבונג. אין אָנהייב, פערשטעהט זיך, פלעגט מען זיך אייגפאַך איינוויקלען אין אַ שטיק אַזעלכענע וועבעכטס, נאָכדעם האָט מען אָנגעהייבען ביסלעך־וויז צוזאַממענצונאָהען בעזונדערע שטיקלעך צייג צוזאַממען. אָנשטאָדט נאָדלען פלעגט מען נוטצען דיענע ביינדלאַך פון פיש. די ערשטע בגדים פלעגען אויסזעהען ווי אַ העמד אָן אַרבעל, נאָר מיט דער צייט האָט מען זיך שוין אויסגעלעהרנט נאָהען מיט אַרבעל אויך.

זעהר אָפט איז אונמאָגליך צו אונטערשיידען קליידער פון ציערונג. פיעל פאָלקער, וועלכע ווייסען נאָך גאָר ניט פון קליידער, זיינען זיך נוהג אָן צו טשעפּענען צו זיך פערשיעדענע זאַכען פון אַ ציערונג וועגען. געוויינטליך היינגען זיי זיך אַרום מיט די אַללע זאַכען אָהן אַ שום סדר, ווי עס פאַלט זיי אַריין אין קאָפּ און ווי נאָך זייער מיינונג נאָך איז שאָהנער. געוויינטליך בעדעקען די אויפגעהאַנגענע זאַכען ניט זייער קאָרפּער, און אויב עס מאַכט זיך אַ מאָל אַז די אויפגעהאַנגענע זאַכען בעדעקען יאָ אַנדערע טהיי־לען פון קאָרפּער, איז דאָס נישט מעהר ווי אַ מקרה זאַך, ווייל עס מוז דאָך פערנעהמען אַ־ג־אָרט אויפ'ן קאָרפּער, אָבער לכתחילה האָט גאָר דער מענש ניט געהאַט אין זינען צו צודעקען זיך און מיט דעם זיך צו בעשיטצען פון קעלט.

מיר מוזען אַלזאָ אונטערשיידען אין אורמענשענס קליידער צוויי מינים: אַנדערע זאַכען טראָגט ער, אום צו בעשיטצען זיך דורך דעם פון קעלט, און אַנדערע זאַכען היינגט ער אָן אַרום זיך סתם אַזוי, פון סטאַט וועגען. געוויינטליך, זיינען די ביידע זאַכען פעראייניגט; דער מענש סטאַרעט זיך צו מאַכען די קליידער וועלכע ער מוז טראָגען איבער די קעלט, אויך וואָס שאָנער, ער נאָהט דעריבער אויס אויף זיינע קליידער פערשיעדענע בלוממען, גיט זיי צו אַ שאָנערע פאָרמע, אַלץ כדי זיי זאָלען אויסזעהען שאָנער.

וואָס נאָטהיגער עס ווערט פֿאַר דעם מענשען קליידער, דאָס וועניגער קלעהרט ער וועגען ציערונג. למשל, ביי די פֿעלקער, וועלכע עס וואָהנען אין די וואַרעמע לאָנדער אונ נייטהיגען זיך דעריבער וועניגער אין קליידער, געפֿינען מיר פֿיעל פֿערשיעדענע ציערונג. דאָס פנים מיט דעם לייב פֿאַרבען זיי אוים מיט אַלערליי מינים פֿאַרב, שטעקען אָן אין די האָהר פֿעדערען פֿון פֿעגלעך, אונ אַנדערע פֿערקאָממען די האָהר גופֿא אויך אונ פֿלעכטען אוים צאָפּ מיט אַלערליי מיני דרעהדליך. דאָס איז אַלץ, פֿערשטעהט זיך, ניט פֿון וואַרעמקייט וועגען, נאָר פֿון סטאַט. אונ פֿאַרקעהרט אויף צפון, אין די זעהר קאַלטע אָרטער, וואו עס איז שטענדיג דאָ שנעע אונ אַייז, געפֿינען מיר מענשען, וועלכע זיינען אין גאַנצען פֿון קאָפּ ביז די פֿיס איינגעגאָהט אין פֿעלען פֿון חיות, אונ מען זעהט בעשיינפערליך, ווי יעדער טהייל בגד איז פונקט צוגעריכט צו די בעוועגונגען, וועלכע עס דאַרף מאַכען דער אבר, וואָס דער טהייל בגד פֿערדעקט. קליידער, זעהען מיר אַלזאָ, קענען בעססער מאַכען די פֿעלקער, וועלכע עס וואָהנען אין די קאַלטע אָרטער אונ נאָטהיגען זיך דעריבער אין קליידער מעהרער ווי די אומות, וואָס וואָהנען אין די וואַרעמע לאָנדער; אָבער ציערונג דערפֿאַר זעהט מען דאָ כמעט גאָר ניט. דאָס שאָנקייט פֿון אַ בגד בעשטעהט ניט, ווי אין די וואַרעמע לאָנדער, אין די בעפוטצונג, נאָר אין די שאָנקייט פֿון די ציינג גופֿא, ד. ה. אין די שאָנקייט פֿון די פֿעל, פֿון וועלכע זיי נאָהען זייערע בגדים.

איצטער בלייבט אונז נאָך צו דערצאָהלען וועגען דעם, ווי אַזוי דער מענש איז דערגאַנגען צו בעאַרביטען מעטאַללען.

דאָס ערשטע מעטאַלל, וועלכע דער מענש האָט דערוואוסט, איז געוועזען ק ו פ ע ר. קופער געפֿינט מען אין דער נאַטור ריינע אונ דער מענש האָט לייכט געקענט געפֿינען שטיקלעך קופער. דער מענש האָט באַלד געקענט בעמערקען, אַז די שטיקלעך קופער, וועלכע ער האָט געפֿונען, האָבען גאָר איין אַנדער טבע ווי די שטיינער, וועלכע ער פֿלעגט נוטצען — קופער איז ווייכער פֿאַר שטיין אונ עס שפּאַלט זיך ניט אַזוי אויף שטיקלאַך, ווי שטיין, מעהר ניט, אַז מען גיט דאָס אַ גרויסען קלאַפּ, בייט עס איבער די

פֿאָרמע. דער מענש, פֿערשטעהט זיך, איז געווען מלא שמחה, וואָס ער האָט געפֿונען אַזא ווייכֿען שטיין, וואָס נעמט לייכֿטער פֿאַר אַלע שטיינער אָן די פֿאָרמע, וואָס מען דאַרף. אָבער דערפֿאַר איז דאָס קופּער אין אַנדערע אופֿנים געווען ערגער פֿאַר שטיין, וואָרום עס איז שוין צו ווייך אונ דעריבער האָט עס ניט געטייגט אויף צום מאַכֿען דערפֿון געצייג; מען האָט עס געקענט נוטצען מעהר ניט ווי אויף אַ ציערונג. באַלד נאָך דעם איז דער מענש דערגאַנגען, וואָס פֿאַר אַ ווירקונג עס מאַכֿט פֿייער אויף דעם נייעם שטיין: ער איז דערגאַנגען, אַז קופּער שמעלצט זיך, אונ דערגעהן האָט דאָס דער מענש געקענט זעהר לייכֿט, וואָרום, ווי מיר האָבען שוין פֿריהער געזאָגט, פֿלעגט דעם מענשען אָפֿט אויסקוממען אָנצובּרענען שטיינער צום בּראָטען פֿלייש אָדער צום זידען וואַססער. דער מענש האָט צוליעב אַזא ציעל געקענט אַריינוואַרפֿען אין פֿייער דעם נייען שטיין אויך, אונ אויף אַזא=נ=אופֿן איז דער מענש דערגאַנגען, אַז קופּער צושמעלצט זיך אין פֿייער.

אין אָנהייב האָט דער מענש ניט געוואוסט די נפֿקא מינה צווישען מעטאַלל אונ אַנדערע שטיינער, דעריבער פֿלעגט ער דאָס בּענוטצען אויף די אַלע זאַכֿען, צו וועלכֿע ער פֿלעגט נוטצען שטיינער. עס האָט זיך איהם געוואָלט מאַכֿען דערפֿון געצייג אויך, אָבער דאָס האָט זיך איהם ניט געגעבּען אַזוי לייכֿט. זעהר לאַנג האָט דער מענש געהאָרעוועט בּיז ער האָט געפֿונען אַ מיטטעל, ווי אַזוי צו פֿערפֿאַרטיגען פֿון מעטאַלל געצייג. אויף צום מאַכֿען געצייג פֿאָדערט זיך זעהר אַ האַרטעם מעטאַלל. מיט דער צייט האָט אָבער דער מענש געפֿונען אַ מיטטעל: ער האָט אָנגעהייבּען צו מאַכֿען געצייג פֿון בּ ר אָ נ ז. דאָס איז גענוג האַרט.

נאָר אין דער נאַטור געפֿינט מען ניט קיין פֿאַרטיגע בּראָנז. דאָס איז אַ קינסטליכֿע צוזאַממענשמעלצונג פֿון קופּער מיט צין. עס פֿערשטעהט זיך, אַז דער מענש האָט אַפֿריהער נאָך געדאַרפֿט געפֿינען צ י ן, דערגעהן, אַז עס שמעלצט זיך אונ נאָכֿדעם דערוויססען זיך, אַז צוזאַממענשמעלצענדיג צין מיט קופּער, וועט מען בּעקוממען אַ מעטאַלל, וועלכֿעס וועט זיין האַרטער פֿון יעדערעם פֿון זיי בּעזונדער.

דאָס אַללעס דערגעהן האָט דער מענש געקענט מעהר ניט ביי זעלטען גוטע בעדינגונגען. מיר קענען ניט אויפֿווייזען די אַללע בעדינגונגען, נאָר דאָס איז זיכֿער, אַז דערגעהן דאָס האָט מען געקענט נאָר אין אַזא קאַנט וואו עס איז דאָ אי קופּער, אי צין. אַ זעלכֿענע ערטער איז אָבער אויפֿ'ן ערד־קוגעל דאָ זעהר וועניג, און דעריבער טאַקי קענען מיר וויססען פונקט פֿון וועלכֿע אֶרטער עס האָבען זיך געקענט פֿערשפּרייטען אויף דער וועלט בראָנזענע געצייג.

אַז אַללע בראָנזענע געצייג קוממען אַרויס פֿון איין אָרט, זעהט מען בעשיינפּערליך דערפֿון, וואָס אַללע בראָנזענע זאַכֿען, וועלכֿע מען געפֿינט איצטער אין דער ערד, זיינען זעהר אֶהנליך איינע צו דער אַנדערע. מען רעכֿענט, אַז בראָנז האָט זיך פֿערשפּרייט פֿון איין אָרט אין אַזיע. צווישען אוראַל און אַלטאַי איז פֿאַראַן אַ־נ־אָרט, וואו עס געפֿינען זיך דיביידע מעטאַללען, פֿון וועלכֿע מען בעקומט בראָנז: אי קופּער, אי צין.

בעֶרך אין דער זעלביגער צייט, און אַנדערש וואו קען זיין אפּשר נאָך פֿריהער, האָט מען שוין אָנגעהייבען צו נוטצען אַ י י ז ע ן אויך.

אַייזען, וויא עס איז בעוואוסט, איז זעהר אַ האַרטעס מעטאַלל; בעאַרבייטען איהם איז זעהר שווער, און ניט אַללע האָבען געקענט בייקוממען אַזא האַרטען מעטאַלל. די שמידען, וועלכֿע פֿלעגען זיך בעשעֶפֿטיגען מיט'ן אויסאַרבייטען כלים און געצייג פֿון אַייזען, פֿלעגט מען פֿאַרצייטען האַלטען פֿאַר מכשפים, ערשטענס דערפֿאַר, וואָס זיי פֿלעגען קענען מאַכֿען אַ זעלכֿע אַרבייט, וואָס קיינער קען דאָס ניט; צווייטענס דערפֿאַר, וואָס די שמידען פֿלעגען געוויינטליך קומען צו אַ זעלכֿע פֿאֶלקער, וועלכע האָבען קיין ידיעה ניט געהאַט וועגען אַייזען. און אַלס אַ פֿרעמדע אומה, וועלכע לעבט זיך פֿאַר זיך, אין גאַנצען אָבגעטהיילט פֿון די אָרטיגע מענשען, האָבען די שמידען נאָך מעהר געמאַכט אַ־נ־אַיינדרוק אַלס מכשפים. דיעזע מיינונג איז נאָך עד־היום ניט פֿערשוואונדען געוואָרען אין גאַנצען. אין אַנדערע אֶרטער פֿון רוססלאַנד האַלט מען נאָך איצטער אויך די שמידען פֿאַר מכשפים.

ג אָ ל ד און ז י ל ב ע ר איז שוין אויך געוועזען בעוואוסט

גאָר פֿאַרצייטען. עס איז איבריג צו זאָגען, אַז די ביידע מעטאַללען זיינען ניט אומעטום געווען גלייך בנמצא. אין אַנדערע אָרטער איז געווען מעהר בנמצא גאָלד, אין אַנדערע — זילבער. גלייך אין אָנהייב האָבען מענשען גענוצט די ביידע מעטאַללען מעהר נישט ווי אויף ציערונג, זיי פֿלעגען מאַכען דערפֿון האַלדז־באָנדער, בראַסלעטען, רינגען אונ פֿלעגען דאָס אָנטאָהן אויפ'ן האַלדז, אויף די האָנד אונ אויף די פֿיס.

אַז די אייראָפּעער האָבען געפֿונען אַמעריקא זיינען זיי זעהר נתפעל געוואָרען אַז זיי האָבען דערזעהן ביי די ווילדע אַמעריקאַנער שבטים גילדערנע ציערונג.

שוין גאָר פֿאַרצייטען האָט מען אָנגעהייבען צו ניטצען גאָלד אונ זילבער אויך אַלס געלד. אין אונזערע צייטען האָט גאָלד אויך פֿערשיעדענע בעשטיממונגען, מען נוטצט דאָס אַלס ציערונג, אַלס געלד אונ נאָך אַנדערע זאַכען. אַלס געלד דיענט מעהר ניט דאָס גאָלד, וועלכע האָט אַ געוויססע פֿאָרמע אונ אַ געוויססע וואָג, ד. ה. גילדערנע מטבעות. אַז מען זאָל אָבברעכען פֿון אַ אימפעריאַל אַ שטיקעל גאָלד, קען מען דאָס ניט פֿערקויפֿען אַלס געלד, נאָר אַלס גאָלד. פֿערצייטען אָבער האָט דאָס גאָלד, וועלכע מען האָט אָנגעהייבען צו ניטצען אַלס געלד, ניט אויפֿגעהערט צו זיין אַ צירונג. מען פֿלעגט דאָס טראָגען אַזוי ווי פֿאַר דעם אויפ'ן האַלדז, אויף די קליידער, אויף די האָנד אונ די פֿיס, מעהר ניט אַז מען פֿלעגט דאַרפֿען קויפֿען עפּעס וואָס אונ צאָהלען מיט גאָלד, פֿלעגט מען אָבברעכען פֿון די ציערונג וויפֿיעל מען האָט געדאַרפֿט אונ דאָס אַוועקגעבען דעם פֿאַרקויפֿער אַנשטאָדט געלד. די פֿאַרצייטיגע מענשען פֿלעגען אַרומוויקלען אַרום האַלדז לאַנגע גילדערנע אָדער זילבערנע ריטטער, וועלכע האָבען אין יענער צייט געדיענט אַלס געלד. ווי אַזוי אונ פֿאַר וואָס מענשען האָבען אָנגעהייבען צו ניטצען די טהייערע מעטאַללען, גאָלד אונ זילבער, אַלס געלד, וועגען דעם וועללען מיר רעדען שפּעטער.

מעטאַללען בכלל זיינען ניט אומעטום בנמצא, ניט יעדער איינציגער אָרט אויף דר'ערד האָט אין זיינע בערג גאָלד, זילבער, אייזען אָדער אַנדערע מעטאַללען. עס האָט זיך דעריבער געקענט

ברייט פֿאַרשפּרייטען איבער דער וועלט נאָר צוליעב די אָפּטע פֿערקעהרען, וועלכע מענשען פֿון פֿערשיעדענע אָרטער האָבען געהאַט צווישען זיך. מיר האָבען אָבער אַ פֿולע ראיות, אַז פֿערשיעדענע מעטאַללען זיינען אין זעהר פֿיעל אָרטער געווען בעוואוסט שוין גאָר פֿערצייטען; דערפֿון איז געדרונגען, אַז מסחר צווישען פֿערשיעדענע פֿאָלקער האָט שוין עקסעסטירט אויך אין יענע גאָר אַלטע צייטען. מענשען פֿלעגען, איבערפֿאָהרענדיג פֿון איין לאַנד אין די אַנדערע, מיטנעהמען מיט זיך פֿערשיעדענע פּראָדוקטען, וועלכע מען פֿלעגט אויסאַרבייטען אין זייער לאַנד, אונ פֿלעגען דאָס פֿאַרקויפֿען אין די אָרטער, וואו זיי פֿלעגען קוממען, אויף פּראָדוקטען, וועלכע מען פֿלעגט אויסאַרבייטען אין י ע נ ע אָרטער, אונ אויף אַזא נ= אופן זיינען זיי געוואָרען האַנדעלס=פֿאָלקער. אין די ערשטע צייטען פֿערשטעהט זיך, פֿלעגען זיך בעשאָפֿטיגען מיט מסחר נאָר די נאָמאדען אָדער וואַנדערער.

נאָכדעם, אַז מענשען האָבען זיך אויס געלעהרענט פֿאָהרען אויף שיפֿען איבער'ן וואַססער, האָבען זיך אָנגעהייבען צו בעשאָפֿ= טיגען מיט מסחר די פֿאָלקער, וועלכע עס פֿלעגען וואָהנען אַרום די ימים, ווייל זיי זיינען געווען זעהר גוטע ים=רייזענדע, זיי האָבען געקענט גוט שיפֿען זיך. דאָס זיינען אויך געווען אַזא מין נאָמאַדען, ים=וואַנדערער. פֿערצייטען זיינען אַלזאָ געווען סוחרים, נאָר רייזענ= דער, דערצו גראָסטען טהיילס אויסלאָנדער.

אויך ביי אונז אין רוססלאַנד פֿלעגען פֿערצייטען קומען אַ זעלכע ג ע ס ט, ד. ה. אויסלאָנדער, וועלכע פֿלעגען ברענגען צו פֿיהרען אויסלאָנדישע סחורה אונ פֿלעגען דאָס אויסשטעלען צום פֿערקויפֿען אויפֿ'ן מאַרק. די מאָרק, וואו עס פֿלעגען פֿאַרצייטען האַנדלען די געקומענע אויסלאָנדער, פֿלעגט מען דעריבער רופֿען „גאַסט=הויף". דער נאָמען איז זיי נאָך איצטער אויך איבערגעבליעבען, חאָטשי איצטער האַנדלען דאָרטען שוין דער עיקר אינלאָנדישע מענשען. איבריגסטענס, וועגען מסחר וועט אונז נאָך אויסקוממען שפּעטער צו ריידען ב'פרט'ער.

ביז איצטער האָבען מיר גערעדט נאָר וועגען דעם מענשענס הֶכְרֵחִיות, ד. ה. וועגען די זאַכען, וועלכע דער מענש האָט געמוזט

האָבען אום צו דערהאַלטען זיין לעבען, אונ אָהן וועלכע ער האָט ניט געקענט אויסקוממען. נאָר אויסער די אַללע נאָטהיגסטע ערפינ=דונגען געפינען מיר, אַז שוין גאָר אין די ערשטע צייטען האָבען מענשען אין אַללע קאַנטען פון דער וועלט גענוטצט אין שפייז ניט נאָר אַ זעלכע זאַכען, וועלכע עס זיינען געוועזען נאָטהיג צו דער=האַלטען דעם לעבען, נאָר אויך אַ זעלכע זאַכען, וועלכע נאָטהיג זיינען זיי ניט, נאָר דער מענש האָט פון זיי אַ גרויס הנאה. אַנדערע פון די זאַכען, וועלכע דער מענש האָט גענוטצט פון פערגעניגענד וועגען, זיינען אָפט זעהר אונגעזונד, ווייל זיי מאַכען שכור דעם מענשען, פון דעסטוועגען האָט זיך דער מענש ניט אָבגעזאָגט פון זיי, ווייל זיי זיינען געשמאַק. נאַטירליך, דער אורמענש האָט ניט געקענט אַזוי קלאָהר וויססען וואָס פאַר אַ שאָדליכע ווירקונג עס מאַכען אויף זיין געזונד די אַללע זאַכען, פון וועלכע ער ווערט שכור.

אונ אַפילו אין דער געגענוואָרטיגער צייט, וואָס די וויססענ=שאַפט האָט שוין בפירוש דערוויזען, ווי שאָדליך עס איז צו טרינקען די אַללע משקאות, פון וועלכע מען ווערט שכור אונ צו רויכערען טאַבאַק, נאָך מעהר: די געלעהרענטע האָבען מיט אותות ומופתים שוין ערקלעהרט אפילו אויך פאַר וואָס די אַלע זאַכען זיינען אַזוי שאָדליך פאַר דעם געזונד, פון דעסטוועגען איז נאָך פאַראַן אַ פולע מענשען, וואָס האַלטען ניט דערפון אונ מיינען נאָך אַלץ, אַז טרינקען שטאַרקע משקאות אונ רויכערען איז גאָר ניט אומגעזונד. דער אורמענש האָט געוויס ניט געקענט בעמערקען די שאָדליכע ווירקונג, וואָס דאָס מאַכט אויף זיין געזונד, בעזאָנדערס דערפאַר ווייל זיי ווירקען ניט באַלד, ווי מען נעהמט דאָס איין, נאָר פאַמעלעך אונ ביסלעכוויז נעהמען זיי אָב ביים מענשען זיין געזונד. אָבער דאָס אַנגענעהמע שכור ווערען אונ די אויפרעגונג וואָס דער מענש פיהלט איינגעהמענדיג די שטאָפפען איז איהם שטאַרק גע=פאָלליג געוועזען אונ דעריבער פלעגט ער דאָס זעהר אָפט ניטצען.

אַז מען זאָל זיך גוט בערעכענען, וואָס דער אורמענש פלעגט אויסשטעהן, וואָס ער פלעגט צוהאָרעווען אי פהיזיש, אי גייסטליך, מיט וואָסערע מאַטערנעס עס פלעגט איהם אָנקומען די שטיקעל חיונה; אַז מען וועט זיך בערעכענען פיעל כחות דער אורמענש

פֿליגט אַוועקלעגען אין דעם גרויזאַממען שטרייט, וועלכען ער האָט שטענדיג געמוזט פֿיהרען מיט דער נאטור; אז מען זאָל זיך בערעכֿענען דעם אורמענשענס שטענדיגע קאָפּ־דרעהעניש אונ פראצע — זאָגען מיר — איז גאָר קיין חידוש ניט, וואָס ער איז געוועזן אַזא גרויסער בעלן אויף די אַללע זאַכֿען, פֿון וועלכֿע מען ווערט שכּור. די אַלע משקאות זיינען איהם טאַקי אַ־נ־אַנדערס מאָל זעהר נאָטהיג געוועזן. זיי פֿלעגען איהם שטאַרקען אין די מינוטען, ווען ער פֿלעגט זיך פֿיהלען זעהר מיעד; זיי פֿלעגען איהם צוגעבען פֿרישע כּחות, זיי פֿלעגען איהם אויף אַ ווײלע פֿון אַנדער צוכֿענען און צוגעבען מוטה, אונ נאָך דעם, אַז די אויפֿרעגונג פֿלעגט פֿאָרביי געהן פֿלעגט דער מענש פֿעסט אַיינשלאָפֿען אונ זיך גוט אויסרוהען אונ נאָך דעם ווייטער קענען פֿאָרטזעטצען זיינע אַרבייט.

דער אורמענש האָט ניט פֿערשטאַנען ווי אַזוי די אַלע שטאָפֿפֿען מאַכֿען דאָס אויף איהם אַזא ווירקונג, ער האָט בשום אופן ניט געקענט קלוג ווערען, וואָס איז די מעשה, אַז ער נעהמט אַיין די שטאָפֿפֿען ווערט ער הייטליכֿער, דרייסטער, פֿיהלט זיך מוטהיגער אונ שטאַרקער אונ דעריבער פֿלעגט דער אורמענש רעכֿענען, אַז ניט די שטאָפֿפֿען גופא מאַכֿען דאָס אויף איהם אַזא ווירקונג, נאָר דאָס אין זיי איז פֿאַראַן אַזא מין גאָטט אונ ער מאַכֿט דאָס אין אמת'ן שכּור דעם מענשען. דער גאָטט איז דעם אורמענשען זעהר געפֿאָליג געוואָרען אונ ער האָט זיך אָנגעהייבען צו בוקען צו איהם אונ איהם צו דינען. אַ פֿולע פֿאָלקער האַלטען נאָך איצטער אויך די אַללע שטאַרקע געטראַנק פֿאַר אַ גאָטטהייט; זיי מיינען אפילו, אַז די גאָטטהייט איז די גראָסטע, אַז זי גיט לעבען אונ היונה די אַללע איבריגע גאָטטער.

מעהר פֿאַר אַללע אַנדערע פֿאָלקער, האָבען די פֿאַרצייטיגע אינדיאַנער, וועלכֿע האָבען געוואָהנט אין די איצטיגע מזרח־אינדיע, פֿערגאָטטערט די געטראַנק, וועלכֿע מאַכֿען שכּור. די פֿערצייטיגע פערסיאַנער האָבען אויך זעהר פֿערעהרט די גאָטטהייט פֿון שכּרות. ביי זיי איז געוועזן בנמצא אַזא מין געטראַנק, וואָס זיי פֿלעגען מאַכֿען פֿון די זאַפֿט פֿון אַזא מין פפֿלאַנצונג, וועלכֿען זיי פֿלעגען רופֿען

„סאָמאַ״. זעלבסט דאָס פֿערפֿערטיגען דעם געטראַנק, וואָס איז בעשטאַנען אין דעם אויסקוועטשען די זאַפֿט פֿון דער פּפלאַנצונג, האָט זיך אויך גערעכֿענט פֿיר אַ הייליגע אַרבייט. ביי'ן פֿערפֿערטיגען דעם געטראַנק פֿלעגט מען זינגען תּפלות, לויבען און דאַנקען דעם גוטען גאָטט פֿון די משקה. מען פֿלעגט דערביי אויסרעכֿענען די אַללע טהייערע מעלות, וועלכֿע עס האָט געהאַט די משקה, די וואָהלטהאָטיגע ווירקונג, וואָס זי מאַכֿט אויפֿ'ן מענשען און אויף אַנדערע גאָטטער און דערפֿאַר אויך דאַנקען דעם גרויסען און וואָהל־טהאָטיגען גאָטט פֿון דער משקה.

ביי אַללע פֿעלקער אין אַללע טהיילען פֿון דער וועלט האָט אַמאָל עקסעסטירט דאָס פֿערגאָטטערען די שטאַרקע געטראָנק; איבעראַלל האָט זיך דאָס גערעכֿענט פֿאַר זעהר אַ הייליגע זאַך און דאָס פֿערפֿערטיגען די געטראַנק — פֿיר אַ הייליגע גאָטטליכֿע אַרבייט. אין אַ פֿולע אָרטער פֿיהרט זיך נאָך עד היום אַזוי.

ביי די רוססען זינגט מען נאָך אַ פֿערציייטיגע פֿאָלקס־ליעד, אין וועלכֿע מיר געפֿינען אַ־נ־אָנדענקונג פֿון יענע צייט, ווען זיי פֿלעגען פֿערגאָטטערען געטראָנקע, פֿון וועלכֿע מען ווערט שכּור. ווי עס זעהט אויס איז דאָס ליעד שוין זעהר אַלט, דען דאָרט דער־מאָנט זיך אַ גאָטטהייט, צו וועלכֿע די סלאַוויאַנער האָבען גאָר פֿאַרצייטען, אין אורצושטאַנד געדיענט.

אין גרוים געברויך איז געווען פֿאַרצייטען מעד, די זעלביגע משקה, פֿון וועלכֿע מיר לעקען די פֿינגער אַללע פּסח. מעד ווי עס איז יעדען בעוואוסט, ווערט געמאַכֿט פֿון האָניג און דאָס איז געווען דעם מענשען ניט שווער צו בעקומען. צו געפֿינען אַ ביען־שטאָק אין אַ בוים איז געווען ניט שווער, און פֿערזוכֿענדיג אַ מאָל אַזאַ נאַשעריי, ווי האָניג, איז דער מענש געווען פֿערטיג אפילו צו אָפּפּע־רען מיט זיינע האָנד אַבי צו בעקומען עס נאָך אַמאָל. עס האָט ניט לאַנג געדויערט און דער מענש איז דערגאַנגען אַ מיטטעל צו בעגעהן זיך מיט די ביענען אָהן בעזונדער אונאַנגינאָמליכֿקייטען פֿיר זיך: ער פֿלעגט אַרום ביענשטאָק אויפֿלייגען אַ פֿייער און מיט דעם רויך פֿאַנאַנדער טרייבען די ביענען. מיט דער צייט האָט דער מענש ערפֿונדען אַ מיטטעל, ווי צו בעקומען האָניג פֿון בוים־לאָך, ניט

אַרויסטרייבענדיג פֿון דאָרטען די ביענען, כּדי צו האָבען די מעגליכקייט זיך נאָך אַמאָל צו לאָבען מיט די זעלביגע נאַשעריי. עס פֿערשטעהט זיך, אַז אַ רעגעלמעססיגערע ביענען־צוכט קען זיך ערשט דאַנן אָנהייבען, ווען דער מענש האָט אײנגעאָרדענט פֿיר זיך אַ וואָהנונג.

האָניג פֿלעגט דער מענש לייגען אַלס אַ פּריפּראַווע אין עסען, אַמאָל פֿלעגט ער דאָס אַריינקנעטען אין טייג און אָפּטמאָל פֿלעגט ער עסען אויך רויהע האָניג. נאָר אַזוי ווי רויהע האָניג ווירקט זעהר שלעכט אויפֿ'ן מאָגען, פֿלעגט דער מענש עס צוזאַממענמישען מיט וואַססער און אויף אַזא אַרט האָט ער אָנגעפֿאַנגען צו פֿערפֿאַרטיגען די זיסע משקה — מעד. די האָניג צו מישט מיט וואַססער, שטעהענדיג אַ געוויססע צייט, הייבט עס אָן צו אירען און דאַן בעקומט זיך פֿון איהם דער געטראַנק, וועלכער איז געווען אַזוי בנמצא בײַ אונז אין רוססלאַנד, בײַ די גערמאַנער און בײַ נאָך פֿיעל אַנדערע פֿעלקער.

פּונקט אויף אַזא־נ־אופֿן זיינען מענשען דערגאַנגען די קונסט צו ברייען ביער. מיר האָבען שוין פֿריהער געזאָגט, אַז דער אור־מענש פֿלעגט אָפֿט עססען קאַשקע פֿון מעל מיט וואַססער. שטעהענדיג איינינגע צייט פֿלעגט די קאַשקע אָנהייבען צו אירען און אויף אַזא־נ־אופֿן האָט זיך בעקומען די משקה, וועלכע מיר רופֿען עס ביער. מערקווירדיג איז דאָס, וואָס ביער איז געווען פֿערשפּרייט בײַ פֿיעל נאַרציימיגע פֿעלקער, בעזאָנדערס דאָרטען, וואו מען האָט איבער די קלימאַטישע בעדינגונגען ניט געקענט מאַכען קיין אַנדערע געטראַנקע, פֿון וועלכע מען זאָל זיך קענען אײנשכּור'ען.

בעמערקענדיג אַז איינינגע געוויקסע האָבען אַזא זאַפֿט, פֿון וועלכען עס פערדרייט זיך דער קאָפּ, האָבען זיי זיך אויסגעלעהרענט צו מישען די געוויקסע אין ביער, אום עס צו צוגעבען מעהר שטאַרקייט. צו ליעב דעם זעלביגען ציעל מישט מען בײַ אונז אין ביער האָפּען און אָפּטמאָל אויך אַנדערע געוויקסע.

ווי צו מאַכען וויינטרויבען־וויין איז מען אויך דערגאַנגען נאָך אין אוראַלטער צייט; עס פערשטעהט זיך, אַז דאָס איז מען דער־גאַנגען פריהער אין די מקומות, וואו עס האָבען גערעטען געוואַקסען וויינגאָרטנער. מען האָט ניט געדאַרפֿט האָבען דערצו קיין גרויסע

חכמות: מען האָט מעהר ניט געדאַרפט נעהמען אַ וויינטרויב, אויס־קוועטשען פון איהם די זאַפט אונ עס לאָזען שטעהן איניגע צייט, אום צו בעקומען ווין, וועלכע עס האָט געמאַכט אַ סך אַ שטאַרקערע ווירקונג אויף די נערוועז ווי ביער.

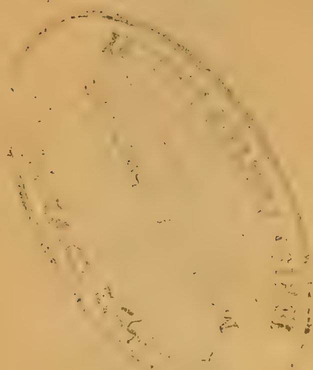
דעריבער פלעגט מען פאַרצייטען געוואָהנליך טרינקען וויין צוזאַממען געמישט מיט וואַסער. מיט ריינע וויין פלעגען זיי מעהר ניט מכבד זיין די גאָטטער, וועלכע, ווי מען האָט גערעכענט, האָבען געשאָנקען דעם מענשען אַ וויינטרויבען צווייג אונ איהם אויסגעלעה־רענט צו פערפערטיגען אַזא גאָטטליכען געטראַנק.

אויסער די משקות, וואָס מיר האָבען דאָ אויסגערעכענט, זיינען פאַראַן איניגע געוויקסע, וועלכע האָבען די זעלביגע טבע צו פער־שכור'ן. צווישען זיי זיינען בעזאָנדערס מערקווירדיג מאָן אונ קאָנאָפלעס. פון זייערע קערנערלאַך פלעגט מען אַ מאָל צורעכט מאַכען פערשיע־דענע געריכטען. נאָך היינט פיהרט זיך נאָך ביי די רוססען צו באַקען פון שוואַרץ־ברויט פלעטצלאַך מיט צושטייסענע קאָנאָפלעס־זאַט. געוואָהנליך איז די ווירקונג פון די דאָזיגע געוויקסע גאַנץ שוואַך, נאָר אין איניגע אָרטער האָט מען זיך דערקליגט זיי אַזוי גוט צורעכט צו מאַכען, אַז זיי ווירקען פיעל שטאַרקער פאַר'ן בעסטען וויין. אַלס ביישפיל פון אַ זעלכע געוויקסע קענען דיענען אָפּיום אונ גאַשיש, וועלכע ווערען צורעכט געמאַכט פון איינציגע מאָן אונ פון קאָנאָפלעס. זיי האָבען זעהר אַ שאָדליכען איינפלוס אויפ'ן געזונד, נאָר מען שכורט זיך פון דעם אַזוי איין, אַז מען פאַלט אַריין נאָך דעם, ווי אין אַ פיבער, מען זעהט פערשיעדענע מראות אונ פלוידערט ווי פון היטץ. איבערהויפט ווערט אָפּיום אונ גאַשיש בענוצט אין אַזיען.

פונקט ווי אין אונזער אַלטען וועלט איז פערשפרייט פערשיע־דענע שאַרפע געטראָנקע, אַזוי איז אין דער נייען וועלט, אין אַמעריקא, פערשפרייט צווישען די דאָרטיגע איינוואָהנער רויבערען אונ קייען טאַבאַק. פון די אַמעריקאַנער איז די דאָזיגע געוואָהנהייט איבער־געגאַנגען צו די אייראָפּעער. היינט איז שוין פערשפרייט איבער גאַנץ אייראָפּא. ווי אין דער אַלטען וועלט פלעגט מען ברענגען די גאָטטער פאַר אַ קרבן וויין, אַזוי פלעגט מען אין אַמעריקא מכבד

זיין די גאָטטער מיט טאַבאַק רויכערען, און נאָכדעם ערשט, אַז זיי האָבען געבראַכט די גאָטטער אַזא קרבן, פּלעגען זיי אַליין אָנהייבען צו רויכערען.

פיגור 1

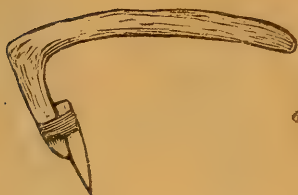

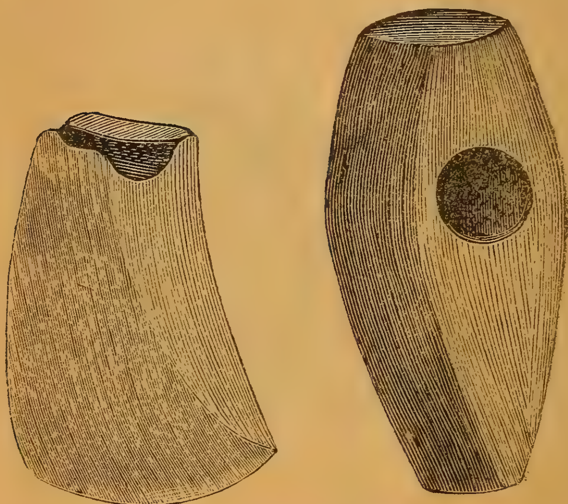
שטיינערנע מעססער.

פיגור 4

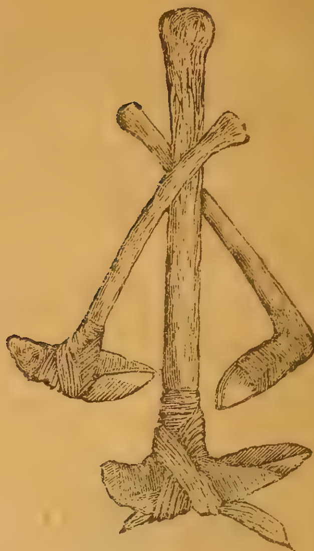
אַ מין גראָב אַייזען ביי די פּאַטאַגאַנער (אַ ווילדעס פֿאָלק אין אמעריקא)

פיגור 5

געשליפענע שטיינערנע האָק.

פיגור 2

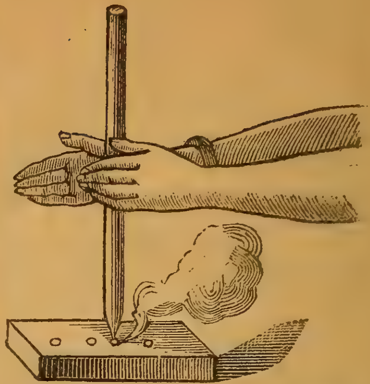
שטיינערנע האַק.

פיגור 3

אויסטראַלישער ספּאָסאָב צו שליידערן דען שפּיז.

פֿיגור 6

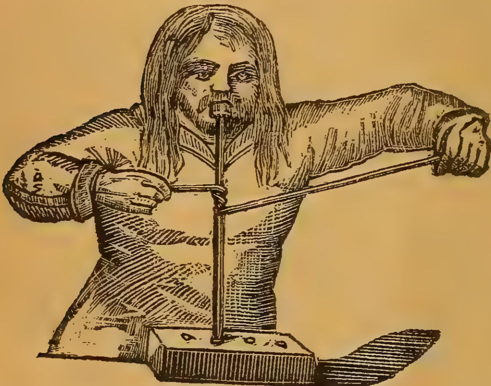
איין ענגבויער צו מאַכֿען פֿייער.

פֿיגור 7

ווי מען מאַכֿט פֿייער
אין אויסטראַליען.

פֿיגור 8

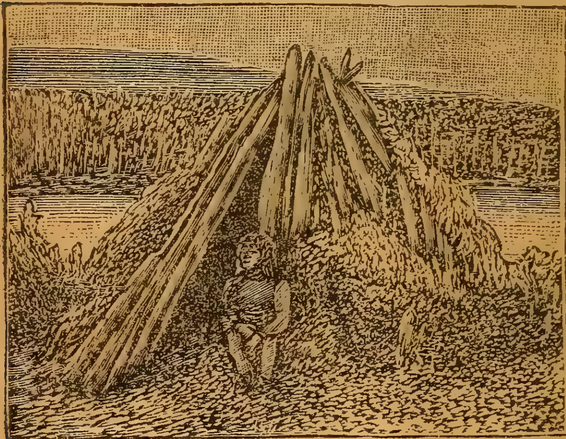
איין ענגבויער מיט אַ רימען, צו מאַכֿען פֿייער.

פיגור 9

איין אײוועןאין אױסטראַליען.

פיגור 10

איין געצעלט פֿון די אַײנוואָהנער אױפ'ן אינזעל „פֿײער לאַנד" אין אַמעריקא.

פיגור 11

אַ ליימענע וואַזע, מיט די צייכען פון אַ געפלאָכטענעם פאָרם.

פיגור 12

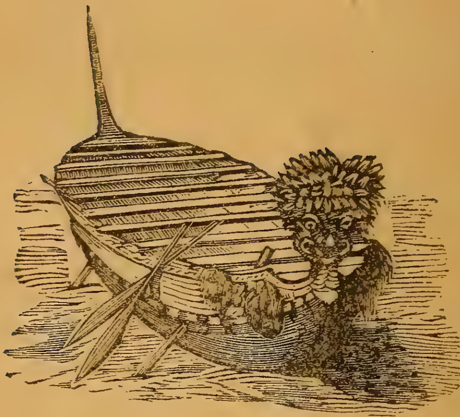
אַיין שיפעל פון די עסקימאָסען.

פיגור 13

ווי די אויסטראַליער האַפּען פּיש אין זייערע שיפּלאַך.

פיגור 14

אַ קריעגס שיעף אין ניי־זעעלאַנד.

